

Sežana
sp
KRAS 2003

908 (497.12-14)

0091325,56

KOSOVELONA KNJIVNICA SEŽANA

COBISS

JANUAR 2003 št. 56 cena 700 sit

OBDOEN KOT PTICA
WWW.MOBITEL.SI

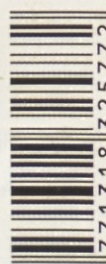
www.tevepika.net

TevePika

PODPIRAJO REVILJO KRAS
V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Podpina nlašana pri nešt 1102 Iukliovca

KMETIJSKO GOZDARSKI ZAVOD NOVA GORICA

KGZS - Zavod Go prevzema dejavnosti, pooblastila in premoženje Kmetijsko veterinarskega zavoda Nova Gorica p.o.
Pri hrastu 18, Nova Gorica
tel.: +386 5 335 12 00, fax: +386 5 302 73 12
Deluje v tesni povezavi z razvojem vseh kmetijskih panog na območju Primorske.

Oddelek za kmetijsko svetovanje
Pri hrastu 18
Kromberk
5000 Nova Gorica

Oddelek kmetijske svetovalne službe pokriva potrebe po specialističnih znanjih in izkušnjah v vseh kmetijskih panogah, vključno z ekonomijo in nudi strokovno pomoč pri pospeševanju priraje, pridelave in predelave direktno na terenu po celi Primorski. Izvaja svetovanje in pomoč pri uveljavljanju ukrepov ekonomske politike, svetovanje in pomoč pri izdelavi razvojnih načrtov za kmečko gospodarstvo.

Oddelek za živinorejo
Pri hrastu 18, Kromberk, 5000 Nova Gorica

Oddelek za živinorejo spremlja priraje in odbiro domačih živali ter vključuje tudi vzrejališče mladih plemenskih bikov, reprodukcijo in laboratorij za kontrolo sperme ter laboratorij za kontrolo kakovosti mleka. Delokrog te službe je celotna Primorska.

Drevesnica Bilje
Bilje 1, 5292 Renče

DREVESNICA BILJE

Sadna drevesnica prideluje in prodaja visoko kakovostne sadne sadike predvsem koščičarjev. Poleg tega ima tudi zelo pester asortiman ostalih sadnih vrst. Dobrodošli v naši maloprodaji na lokaciji v Biljah

Agroživilski laboratorij
Pri hrastu 18, Kromberk, 5000 Nova Gorica

Agroživilski laboratorij izvaja fizikalno kemijske in senzorične analize grozdja, mošta in vina; oljčnega olja ter analize zemlje, krme in živalskega porekla.

Sadjarski center Bilje
Bilje 1, 5292 Renče

Sadjarski center se nahaja na isti lokaciji kot sadna drevesnica. To edini center v državi, kjer se izvaja selekcija in introdukcija koščičarjev in hrušk.

Entomološki laboratorij
Pri hrastu 18, Kromberk, 5000 Nova Gorica

Entomološki laboratorij - opravlja diagnostiko rastlinskih škodljivcev in preizkuša učinkovitost sredstev za varstvo rastlin.

STS Vrhpolje
Vrhpolje 38a, 5271 Vipava

Selekcijsko trsničarsko središče izvaja klonsko selekcijo vinske trte in se nahaja ob Trsničarski zadruzi Vrhpolje.

Center za oljkarstvo
Ul. 15. maja 17, 6000 Koper

Center za oljkarstvo izvaja selekcijo in introdukcijo oljk. Nahaja se na tradicionalnem oljgarskem področju v slovenski Istri.

Na osnovi posebnih pooblastil zavod opravlja še:

- ocenjevanje vin po mednarodni lestvici. Laboratorij je uvrščen na listo laboratorijev EU za izdajo certifikatov za izvoz vina,
- izvaja obvezne zdravstvene preglede za pridelovanje sadilnega materiala,
- spremlja zdravstveno stanje sadilnega materiala večletnih rastlin iz uvoza
- opravlja biološke preiskave vzorcev sredstev za varstvo rastlin
- opravlja strokovno kontrolo odkupa matičnih rastlin za sadjarstvo in vinogradništvo
- spremlja kakovost in izvaja kontrolo kakovosti inšpekcijskih vzorcev oljčnega olja

Naši strokovnjaki so s svojim delom, izkušnjami in znanjem dokazali, da so vredni zaupanja. Enakopravno se vključujejo in izvajajo razne mednarodne projekte ter tako bogatijo naš prostor.

PERESNIKI ALL`MATRICIANA

za 4 osebe

Potrebujemo:

320 g peresnikov GRANDE

100 g dimljene slanine

30 g čebule

240 g paradižnikovih pelatov

česen, bazilika, suhi feferonček (peperoncino), olivno olje, belo vino, sol

50 g naribanega parmezana

20 g masla

Na olivnem olju posteklenimo sesekljano čebulo in dodamo na tanke rezance narezano slanino.

Na blagem ognju jo počasi pražimo ter dodamo sesekljan česen in sesekljane liste bazilike.

Zalijemo z malo belega vina in kuhamo toliko časa, da vino popolnoma povre. Nato dodamo

na kocke narezane olupljene pelate in kuhamo še toliko časa, da se omaka primerno zgosti. Solimo, dodamo strt feferonček ter primešamo kuhane ("al dente") peresnike. Vse skupaj dobro premešamo, dodamo nariban parmezan in maslo ter ponudimo.

THE SLOVENE KARST

Land of Subterranean Mysteries

Urnik obiskov Škocjanskih jam

VI, VII, VIII, IX:
10,00; 11,30; 13,00; 14,00; 15,00; 16,00, 17,00h

IV, V, X:
10,00; 13,00; 15,30h

XI, XII, I, II, III:
10,00 in 13,00h

V nedeljah in praznikih tudi ob 15,00h

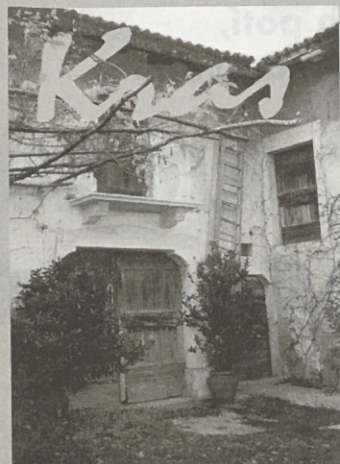

Park Škocjanske jame, Slovenija

**Nezgodno zavarovanje obiskovalcev Parka Škocjanskih jam
in ostala zavarovalna kritja.**

Na zasedanju skupščine Svetovne trgovinske organizacije konec 1999 v Osaki na Japonskem je med 550 plakati o naravni dediščini in turizmu v konkurenci zmagal plakat Škocjanskih jam. Prikazuje Cerkvenikov most več kot 45 metrov nad Reko in vhod v Hankejev kanal.

Slika na naslovnici:
Tipična kraška domačija,
Krajna vas
Fotografija: Dr. Živa Deu

MEDIACARSO

Telefoni revije Kras:
01/421-46-95
01/421-46-90
05/766-02-90
Fax:
01/421-46-95
05/766-02-91

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95, (+386) 01/421-46-90; fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras: p.p. 17, 6223 Komen; telefon: (+386) 05/766-02-90; fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV 700 SIT, 3,5 EUR, 3,3 \$
Naročnina za šest zaporednih števil z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 5.000 SIT, na naročnikov naslov v tujini 8.000 SIT, 40 EUR, 40 \$
Transakcijski račun pri NLB: 02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska Lev Lisjak
Organizacija tiska
K Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revijo Kras sofinancirata Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor

Vsebina

JANUAR 2003, št. 56

Agencija Kras	OBISKOVALCI UČNIH POTI POSTAJAJO ZAVEZNIKI IN VARUHI NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE	4
Agencija Kras	SMERNICE ZA IZDELAVO LOKALNEGA RAZVOJNEGA NAČRTA ZA ŠTANJEL IN KOBDILJ	6
Akad. prof. dr. Milko Matičetov	IME SVOJEGA PRVEGA UČENIKA SEM S PONOSOM PREVZEL V SVOJ PRIIMEK	8
Akad. prof. dr. Kranjc	BALTAZAR HACQUET (1740-1815) IN NAŠ KRAS	16
Janez Lombergar	KRAS - IZSANJANA POKRAJINA	18
Nora d.S. Picman	ALENKA KHAM PIČMAN	26
Bogdana Bratuž Petje - Anton Petje	KRAŠKI HIŠI LAHKO KAJ DODAMO, NIČESAR PA JI NE ODVZEMIMO!	28
Nataša Lapanja Jazbec	UGANKA OLTARNE SLIKE SV. ANTONA PUŠČAVNIKA IZ ŠKRBINE	34
Uredništvo	ZA ZANIMIVO UMETNIŠKO DELO IŠČEMO DONATORJA!	34
Prof. dr. Peter Fister	UPORABA NARAVNIH GRADIV, KAMNA, LESA JE SPET NAJBOLJ ZAŽELENA	36
Dr. Živa Deu	KRAŠKO-PRIMORSKA ARHITEKTURNA REGIJA	38
Dušan Rebolj	MONOGRAFIJA O PARKU ŠKOCJANSKE JAME	42
Akad. dr. Pavle Merkuš	MAGIČNI POGREB RENATA FERRARIJA	43
Brina Čehovin	KIPAR JANEZ LENASSI - MOJSTER V OBVLADOVANJU KAMNA	44
Žito, d.d.	ŽITNI ZAJTRK	48
Agencija Kras	CENTRALNO OGREVANJE IN KUHANJE NA NARAVI PRIJAZEN NAČIN	50

Po okrogli mizi o pomenu učnih poti,
ki je bila 26. novembra 2002 v Matavunu

OBISKOVALCI UČNIH POTI POSTAJAJO ZAVEZNIKI IN VARUHI NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Agencija Kras

“Pomen učnih poti za vrednotenje in varovanje naravne in kulturne dediščine v parkih in zavarovanih območjih” je naslov okrogle mize revije Kras in Javnega zavoda Park Škocjanske jame, ki je bila 26. novembra 2002 v Matavunu v Škocjanskem parku. Uvodnih poročil in pogovora se je udeležilo več kot 70 strokovnjakov, načrtovalcev in upravljalcev učnih poti iz Slovenije in Italije. Pogovor je vodila in povezovala direktorica urada Slovenske komisije za Unesco Zofija Klemen Krek. V uvodu je orisala pomen pred tridesetimi leti v Unesco sprejete Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine in spomnila, da so bile pred šestnajstimi leti vpisane Škocjanske jame v Unescov Seznam svetovne dediščine. Devetim uvodničarjem se je v pogovoru za omizjem pridružilo sedemnajst poročevalcev in razpravljalcev.

Zakaj se je Slovenska komisija za Unesco kot pokroviteljica okrogle mize odločila za tak strokovni pogovor? Ker so se učne poti v parkih in zavarovanih območjih pa tudi drugje po državi pokazale za uspešen način neposrednega seznanjanja in spoznavanja prebivalstva z našo kulturno in naravno dediščino, da ljudje dediščino ustrezno vrednotijo in cenijo in da jo s svojim ravnanjem tudi pomagajo ohranjati in varovati. Na to so opozorile uvodne besede Zofije Klemen Krek iz Slovenske komisije za Unesco in državne podsekretarke iz Ministrstva za kulturo dr. Jelke Pirkovič.

Omizju so bile predstavljene učne poti v parkih in zavarovanih območjih. Vodja službe za razvoj v Javnem zavodu Park Škocjanske jame Vanja Debevec Gerjevič in vodja nadzorne službe v tem zavodu Tomaž Zorman sta opisala in s projekcijo slik

O učnih poteh v Nabrežini in njeni okolici je spregovoril Ruggiero Calligaris iz Trsta. Njegovo predstavitev v italijanščini je sproti prevajal v slovenščino Zvonko Legiša, ravnatelj srednje šole Igo Gruden iz Nabrežine.

pokazala šolsko učno pot v parku in izobraževanje obiskovalcev s to potjo. Učne poti v Triglavskem parku je orisal pomočnik direktorja mag. Martin Šolar, sistem učnih poti v Kozjanskem parku je predstavil in prikazal njegov direktor Franci Zidar, o Učni poti Nabrežina je spregovoril ravnatelj srednje šole Igo Gruden iz Nabrežine Zvonko Legiša, knjižico oziroma učbenik o krasu z območja občine Devin-Nabrežina pa je predstavil kulturni svetovalec iz Trsta Ruggiero Calligaris.

Na vprašanje, kakšne naj bodo učne poti, kako naj obiskovalce različnih starostnih skupin seznanjajo, jih usmerjajo in spodbujajo za pravilno vrednotenje pred-

stavljene kulturne in naravne dediščine ter jih tudi oblikujejo v njune varuhe, so odgovorile mag. Breda Ogorelec iz Agencije za okolje in prostor, prof. dr. Ana Barbič, pedagoška svetovalka iz Zavoda RS za šolstvo Minka Vičar in Marija Zupančič Vičar iz Svetovne komisije za zavarovana območja IUCN.

V pogovoru za omizjem so sodelovali še drugi udeleženci omizja in sicer: direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec, vodja krajevne enote Zavoda za gozdove Slovenije iz Sežane Edvin Drobnjak, Romana Erhatic Širnik iz Tehniškega muzeja Slovenije, državna podsekretarka v Ministrstvu za kmetijstvo, goz-

Pogovor za omizjem je vodila in povezovala Zofija Klemen Krek, direktorica urada Slovenske komisije za Unesco - pokroviteljica okrogle mize. Na levi dr. Jelka Pirkovič iz Ministrstva za kulturo in direktor JZ Park Škocjanske jame Albin Debevec. Na desni mag. Breda Ogorelec iz Agencije za okolje in prostor.

Za omizjem se je zbralo več kot sedemdeset udeležencev

darstvo in prehrano in predsednica sveta zavoda Kozjanski park mag. Janja Kokolj Prošek, akademik prof. dr. Andrej Kranjc iz postojnskega Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, predstavnik Turistične zveze Slovenije Mitja Logar iz Portoroža, Špela Habič iz Območne enote Zavoda za gozdove Slovenije v Postojni, namestnica direktorice v Uradu vlade RS za informiranje Tatjana Lesjak, Tone Lesnik iz Zavoda za gozdove Slovenije, Ljubljana, direktor družbe Mediacarso in izdajatelj revije Kras Dušan Rebolj, voditeljica regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu Tatjana Renner, vodja turistične dejavnosti v Krajinskem parku Logarska dolina Marko Slapnik in Tina Trampuš iz Portoroža in župan občine Divača dr. Rajko Vojtkovszky. Pisno razpravo pa je oddal še Andrej Sovinc iz krajinskega parka Sečoveljske soline.

Ker bodo uvodna poročila in predstavitve učnih poti v parkih in zavarovanih območjih v Sloveniji ter sklepne ugotovitve okrogle mize objavljene v posebni prilogi 57. številke revije Kras v začetku februarja 2003, povzemamo le enega izmed dogovorov omizja. To je sklenilo, naj se zbere podatke o vseh učnih in njim podobnih poteh, ki v Sloveniji vodijo mimo kulturne in naravne dediščine in ju predstavljajo. Predlagalo je, naj se upravljalci takih poti medsebojno povežejo in organizirajo v nekakšno interesno skupnost. Zavzelo se je, naj se v ustrezni obliki predstavi vse delujoče učne in njim podobne poti v Sloveniji. In svetovalo je, naj se učne in njim podobne poti, ki predstavljajo našo kulturno in naravno dediščino, začne ponujati tudi kot turistični proizvod. Svoj prispevek v teh prizadevanjih bo poskušala dati tudi revija Kras.

Okrogla miza revije Kras in Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu o dokumentu...

SMERNICE ZA IZDELAVO LOKALNEGA RAZVOJNEGA NAČRTA ZA ŠTANJELN KOBĐILJ

Agencija Kras

V Štanjelu je bila v petek, 6. decembra 2002 v gostišču Zoro okrogla miza o dokumentu "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj". Pod pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za Unesco sta jo pripravila revija Kras in Regionalna pisarna Agencije RS za regionalni razvoj iz Štanjela. Smernice so delo sodelavk te pisarne in njenih zunanjih sodelavcev, sodijo pa v okviru Pilotnega projekta Kras, ki ga vodijo v regionalni pisarni.

Ker bo v 57., to je naslednji izdaji revije Kras predstavljen večji del pogovora za omizjem, tokrat predstavljamo le pregled udeležencev pogovora in povzetek dokumenta "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj".

Pogovor za okroglo mizo je vodila državna podsekretarka iz sektorja za kulturno politiko, sistem in evropske zadeve na Ministrstvu za kulturo dr. Jelka Pirkovič. Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj pa sta predstavili vodja regionalne pisarne Agencije za regionalni razvoj v Štanjelu in vodja Pilotnega projekta Kras Tatjana Renar in zunanja sodelavka Ministrstva za kulturo Aleksandra Torbica.

V dvournem pogovoru je sodelovalo štirinajst razpravljalcev in sicer: docentka na Fakulteti za arhitekturo dr. Živa Deu, Radovan Grapulin iz družbe Systec Nova Gorica, Niko Jurca iz Mestne občine Nova Gorica, samostojna arhitektka Nataša Kolenc, asistent na Fakulteti za arhitekturo dr. Ljubo Lah, asistent na Fakulteti za arhitekturo dr. Darko Likar, Valentina Lavrenčič z Urada RS za prostorsko planira-

V Štanjelu je bila 6. decembra 2002 okrogla miza o dokumentu "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj"

nje, Lenka Molek z Uprave RS za kulturno dediščino, ustanovitelj Ustanove Maks Fabiani prof. dr. Marko Pozzetto iz Trsta, izdajatelj revije Kras Dušan Rebolj, župan Občine Komen Uroš Slamič, Švagelj Dušana iz Štanjela, predsednik Ustanove Maks Fabiani Etbin Tavčar in mag. Gojko Zupan z Uprave RS za kulturno dediščino.

"Cilj Pilotnega projekta Kras in posebej Sveta Evrope je na primeru Štanjela s posebno poskusno akcijo utemeljiti pristop za izdelavo dokumenta - strateških usmeritev, s pomočjo katerega bi lokalna skupnost in država usmerjali razvoj Štanjela in njegovega vplivnega območja", je zapisano v predstavitvenem besedilu Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj iz Štanjela. "Če se bo metoda za izdelavo takega dokumenta obnesla", nadaljuje povzetek dokumenta, "naj bi jo uporabili za razreševanje razvojnih problemov drugih podeželskih na-

selij na Krasu in v Sloveniji nasploh, ki so hkrati tudi območja naselbinske dediščine.

Analiza razmer je pokazala, da morajo strateške usmeritve ovrednotiti različne možne scenarije za prostorski razvoj in dati jasne usmeritve za urejanje prostora prednostnih območij in objektov, da morajo graditi nadaljnji razvoj v povezavi z razvojem regije, da morajo uskladiti praviloma nasprotnoče si sektorske interese in ponuditi odgovor na mnoge potrebe in da morajo prispevati k boljši organiziranosti ter učinkovitosti služb za urejanje prostora. S takimi cilji je nastal dokument "Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj". Najprej so se z njegovim nastajanjem ukvarjali študentje podiplomskega študija Mednarodnega restavratskega centra Raymond Lemaire iz Leuvna v Belgiji, ki so Štanjel in Kobdilj raziskovali v aprilu 2002. Potem pa so ga dograjevali in pilili med tri tedenskim delom še trije mladi arhitekti.

Smernice ponujajo odgovor na vprašanje, kako v naselbinskem spomeniku, kakršen je Štanjel, in v njegovem vplivnem območju - tudi v Kobdilju - zagotavljati njuno celostno ohranjanje. Za glavno izhodišče razvojne vizije je postavljena prostorsko varstvena komponenta. Dokument nudi osnovno za družbeno sprejeto soglasje o sprejemljivem razvoju oziroma varovanju Štanjela in Kobdilja z okolico in bi lahko postal obvezno izhodišče za sektorsko načrtovanje in poseganje v prostor. To pomeni, da dokument ne sodi "pod okrilje" le enega izmed ministrstev, kot so za okolje, prostor in energijo, za kulturo in za gospodarstvo, ampak je v svoji osnovi nadsektorski.

S "Smernicami za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj" so tuji in domači strokovnjaki ponovno uvedli urbanistično načrtovanje kot disciplino za združevanje interdisciplinarnega dela, kar je pretežno (po sedanjih zakonodaji) v domeni lokalnih skupnosti. Nekateri bistveni deli obravnavanega območja so razglašeni za kulturne spomenike nacionalnega pomena (vrt ob vili Ferrari). Zato je nemogoče deliti urejanje takega prostora med različne pristojne ustanove na lokalni ravni in na nacionalni ravni.

Dokument je mogoče v jeziku Uprave RS za kulturno dediščino imenovati tudi načrt za celostno ohranjanje in razvoj večjih in kompleksnejših območij dediščine, za kar je nujno treba uporabiti medsektorski pristop tudi pri sofinanciranju prednostnih ukrepov, saj vlaganje samó v gradbeno prenovno prostora za ohranitev dediščine ne zadostja.

In kaj je vsebina dokumenta?

Razvojna vizija: Štanjel živ, poseljen kraj

Predlagane strateške usmeritve izhajajo iz dolgoročne vizije, ki temelji na izjemni kulturni dediščini prostora kot njegovi največji primerjalni prednosti. Postavljajo osnovna načela za jasno vizijo o celostnem razvoju.

Delo je potekalo v iskanju ravnovesja med ohranjanjem in razvojem območja Štanjela in Kobdilja kot območja živih naselij na podlagi ponovnega ovrednotenja kulturne dediščine in krajine kot dveh glavnih elementov identitete tega prostora in kot glavnih virov za razvoj mehkega turizma za posebne ciljne skupine. Iz razpoložljivih gradiv in dokumentacije izhaja, da so stalni prebivalci trdna osnova, na kateri mora sloveti razvoj v skladu z nosilno sposobnostjo kraja. Zato je najpomembnejši cilj ohranitev žive naselbine. Dokument torej določa razvojno vizijo, po kateri naj bi Štanjel ostal živ, poseljen kraj.

Program ukrepov v letih od 2003 do 2006

Med glavnimi cilji ukrepov, ki jih vsebuje razvojna vizija v omenjenem dokumentu, je takojšnja zaustavitev splošnega propadanja stavbne dediščine Štanjela, zaradi katerega je izginilo že mnogo materialnih značilnosti o njegovem zgodovinskem pričevanju. Program vsebuje takojšnje nujne ukrepe in srednjeročne ukrepe vse do leta 2006. Z njihovo uresničitvijo se bo zaustavilo propadanje zgodovinske materialne dediščine in okrepile se bodo možnosti za so-

dobno kakovostno bivanje v Štanjelu, kakršno zagotavljajo dostopnost, infrastruktura, razvoj turizma, varovanje okolja in drugi razvojni izzivi. Ker pa so takšne zahteve marsikdaj v nasprotju s strogimi načeli o varstvu grajene dediščine, program obravnava ta potencialni konflikt kot izziv in predlaga dobronamerne rešitve.

Perspektive

Končni cilj programa oziroma nadaljevanja zastavljenih usmeritev je: izoblikovati lokalni razvojni načrt, ki naj bi bil dokončan v letih 2005 do 2006, saj bo treba pred tem opraviti še podrobnejše raziskave in narediti načrte. Če slovenska zakonodaja ne predvideva oziroma ne zahteva izdelavo ali celo sprejetje lokalnega razvojnega načrta, to še ne pomeni, da taki dokumenti ne-normativne narave niso potrebni. Prvi pogoj za izdelavo lokalnega razvojnega načrta so namreč skupni dogovor o razvojni viziji in usklajene aktivnosti vseh vpletenih akterjev za uresničitev njenega skupnega cilja.

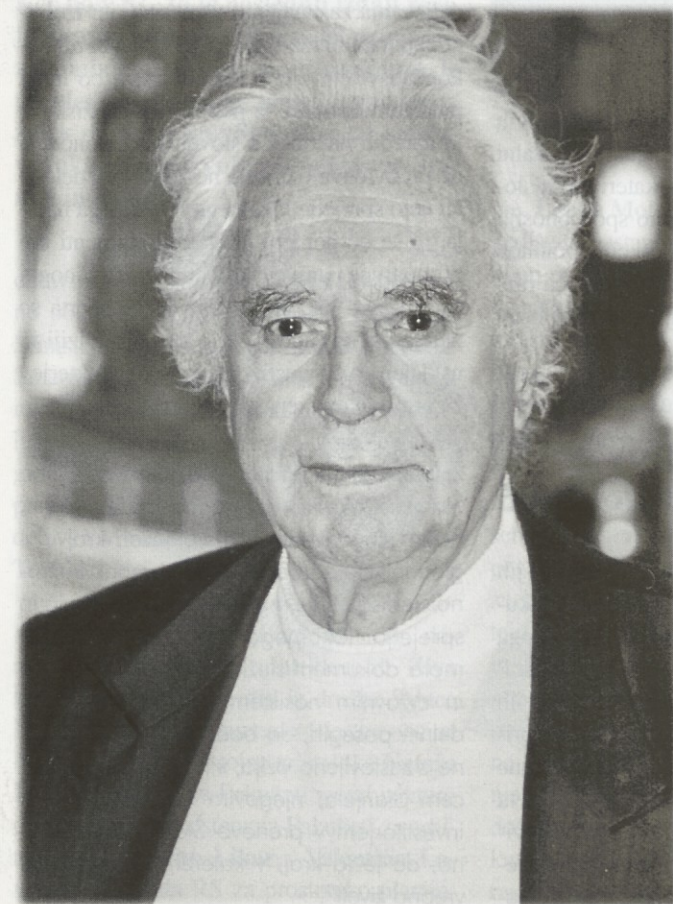
Z uresničitvijo strateških usmeritev se bo Štanjel z okolico razvijal in razvil v varen, dobro vzdrževan, čist in prijazen kraj in - gledano dolgoročno - v pomembno kulturno središče širše regije. Do izoblikovanja in sprejetja lokalnega razvojnega načrta mora dokument služiti kot vodilo lokalnim in državnim nosilcem odločanja o vseh delnih posegih, da bodo ti potekali skladno z zastavljeno vizijo, s katero je prebivalcem Štanjela, njegovim obiskovalcem in investitorjem v prenovno Štanjela sporočeno, da je to kraj, v katerem je možno in vredno živeti".

Akademik dr. Milko Matičetov - Štrekljev nagrajenec za leto 2002

IME SVOJEGA PRVEGA UČENKA SEM S PONOSOM PREVZEL V SVOJ PRIIMEK

O akademiku dr. Milku Matičetovem iz Koprive na Krasu, prejemniku Štrekljeve nagrade za leto 2002, smo v Krasu pisali v zadnji izdaji. A tudi že prej, v 36. številki iz leta 1999, ob njegovi osemdesetletnici, ko se je razpisal o škržadih ... Tokrat mu namenimo prostor za njegovo pripoved o otroških, dijaških in študentskih letih, o začetkih njegovega znanstvenoraziskovalnega dela in še o marsičem, o čemer si je želel spregovoriti za revijo Kras...

Uredništvo

Kaj Vam je ostalo v spominu iz otroštva, ki ste ga preživljali v Koprivi na Krasu?

Ko vzamem v roke knjigo spominov koga od piscev, ki so tako kot jaz zrasli na vasi, težko razumem, zakaj nam niso zaupali kaj več o svojem spoznavanju in doživljanju narave, o svojih prvih stikih z rastlinskim in živalskim svetom, o vsem čudovitem, kar je vašemu otroku podarjeno. Prikrajšali so nas za živ utrip okolja, kjer so rasli in se gibali. Nekateri, ki so se kasneje razvili celo v pesnike, kar preskočijo to poglavje, ne da bi nam povedali, kako so se jim odpirale oči in ušesa v kraju, kjer so prišli na plan izmed štirih sten. Otroku tako vsaj na Krasu se svet širi korak za korakom od domačih in sosedovih suhot ven proti vrtovom, njivam in nógradom, ozidjem, senožetim, gozdu, pašnikom, gmajni, od vaške lokve in kala do kaluž ob robu vasi in bolj oddaljenih napajališč, kjer je vse križem prepredeno s potkami, stezami, bližnjicami, klančki in klanci, skoraj do ceste, ki bi te pripeljala v sosednjo vas ali do mesta. In vsaka ped svetâ okoli nas je imela tudi svoje ime, ki si si ga moral zapomniti, če si se hotel lepo znajti in varno premikati, da si bil - čeprav majhen - koristen člen družine in vaške skupnosti, da so te orač, kopač, plevica na njivi brez skrbi lahko poslali zdaj sëm zdaj tja, npr: po kakšno doma pozabljeno reč. In vsaka vas je imela tudi po dvesto in več takih imen, v Koprivi npr.: Bárečka, Barka, Bisága, Debela peč, Glinjek, Grúhot, Kreménjce, Lélovce, Merššce, Moslávca, Obršnják, Padúle, Pešnják, Poníkovšček, Selo, Torilce, Vrlák, Zajčji hrib itn. do dvesto in še čez.

Če bi se sam lotil pisanja spominov, vem, da bi mi to prvo poglavje zlahka naraslo na okoli štiri do pet tiskarskih pol. Glavni junak v njem bi bil moj ded, kamnar Matiče: njegovo ime sem s ponosom prevzel v svoj priimek, ki ga nosi zdaj že tretji rod. In kaj takega me je moj prvi učenik učil? Kako poje škrjanček, kaj pravi lastovka zgodaj zjutraj pred hišo in kaj kos, kako najlepše ujameš škržada, kdaj in kako delaj piščelo, kje najdeš bedenice najbolj zgodaj in kje nazadnje, ko so drugod že odcvele, kakšno plačilo me čaka spomladi za vsako pozimi nabrano in domu prineseno bremce drv in še podobnih sto drugih, nič manj privlačnih reči. Pa kaj bi pred časom razkrival stvari, ki bo o njih - upam - še kdaj tekla beseda!

To je bilo v Vašem predšolskem času - doma, kjer je zraven deda Matičeta brez dvoma bil še kdo, ki ste ga imeli prav tako radi in Vam je tudi pomagal, da ste postali človek pokončne drže in dejanj. Zdajle pa bi radi zvedeli od Vas, kako je bilo potlej, v pravi šoli?

O koprivski sem to in ono že povedal kolegu Marku Terseglavu za Celovski Zvon. Da ne bi bilo ponavljanja, preidem rajši na "latinsko šolo", kakor so stari Kraševci rekli gimnaziji. Pred odhodom od doma so me pol za šalo pol zares zastrašili: "Če se ne boš dobro skazal v Koprju, te čaka samo še "visoka šola!" To je pomenilo: če ti spodrsne v Koprju, imaš na izbiro le še pot za hlapčka-pastirja na Vrhé (gričevnat greben, malo višji od kraške planote, med dolinama potoka Močilnika in kraške Raše, z gosto posejanimi vasicami Krčinovica, Gradišče, Selo, Razgúri, Štíjak, Štomazi, Vrabče, Tabor, Pólane ...), kjer so baje potrebovali za pašo primernih dečkov.

Leta 1929 sem bil torej vtaknjen v mrzlo staro koprsko palačo, stisnjeno med druge podobne, kjer sem se že od prvega dne počutil nesrečnega, zaprtega, odtrganega od svetâ. V mojem razredu sem ob dveh Hrvatih bil samo jaz Slovenec, vsi drugi so bili iz raznih zbitih gnezd po istrskih vrhovih nabrani Italijančki, ki so na nas gledali zviška. Čeprav je v drugih razredih tuintam le še bil kakšen Slovenec, sem takrat vedel samo za tri: Brkin A. Bubnič, Kraševac D. Pegan in Vipavec St. Premrl, ampak bognedaj, da bi bil komerkoli od njih črhnil le besedico po domače. Precej kasneje sem zvedel, da se je pod isto streho vical tudi Boris Pahor; prav nazadnje pa nam je nekaj spominov na tisto nesrečno hišo natresel še Fulvio Tomizza v svoji italijanski črtici.

Kako ste se sploh lahko rešili tiste neprijazne koprške šole in kje ste za tem pristali?

Mislím, da se je Virgil Šček, avberski gospod, naravnost pri tržaškem škofu Fogarju, menda prijatelju iz časa, ko sta oba še delovala v Gorici, potegnil za premestitev treh slovenskih dečkov (dveh drugošolcev in mene, prvošolčka) v goriško malo semenišče. Tako sem se oktobra 1930 znašel v svetli, mogočni stavbi (vidni celo z gorskih vrhov daleč naokoli - Kucelj, Sveta Gora, Fajtji hrib), ki jo je pred prvo svetovno vojsko za potrebe duhovniškega naraščaja dal sezidati knez-nadškof F.B. Sedej (Cerkljan in Štrekljev sošolec), po drugi vojski pa jo je eden njegovih naslednikov (doma s Cresa) prodal videnski univerzi. Kakorkoli, v ti prostorni

Kopriva 1921 - Mali Milko s prvimi zvončki za pasom, ob njem Tišlerjev Čúvaj.

Padova 1939 - Študent Milko Matičetov.

stavbi, ki smo bili nanjo ponosni gojenci, vzgojitelji in vodstvo, sem zdržema prebil šest mirnih let, ki jih iz oddaljene perspektive zdaj štejem za najboljši čas svojega šolanja. Tako v vodstvu šole kakor v profesorskem zboru so bili Slovenci stalno in krepko pričujoči.

O pouku slovenščine na goriški verski gimnaziji je bilo menda že vse bistveno razloženo v spominskem zborniku ob stoletnici rojstva dr. Antona Kacina (Gorica, M.D., 2002). Delo zbiranja ljudskega pesništva, ki nam ga je priporočil Virgil Šček, vendar bi moglo biti za silo predstavljeno tudi kot dopolnilna aktivnost k študiju ljudskega slovstva, ni terjalo kakega skrivanja. Zvezki z gradivom, ki so ga prostovoljno zbirali in prinašali z malih in velikih počitnic posamezniki, tudi Nekraševci, so se počasi množili. Pobuda, rojena na Krasu, je našla posnemovalce tudi na Tolminskem (Kragelj, Kranjc). Konspirativno pa je moralo teči pisanje in zbiranje prispevkov za glasilo brez imena, pisano na roko v enem izvodu (uredniška deteljica: M. Ukmar, M. Humar, A. Žele) - prav po smrti tega zadnjega se je zgubila sled o tem edinem izvodu. Občasno so iz omenjenega unikata ali ob njem nastajale posamezne številke, ki so po ovinkih potovale do Katoliške tiskarne na Placuto za tipkanje in "vezavo" (10 do 15 izvodov), vsakokrat z novim naslovom; tako bi ob morebitnem odkritju ne bilo moč opaziti, da gre za nadaljevanje, kontinuiteto. Ohranile so se "Tih besede" (božič 1935), "Pisanice" (velika noč 1936), "Gmajna" (poleti 1936, nekaj višja naklada in dve redakciji, ker je šlo za jubilejno

PRIPOVED

številko ob 10-letnici smrti Srečka Kosove-
la); uredništvo je takrat položilo venec na
pesnikov grob in obiskalo dom Kosovelovih
v Tomaju (Srečkova mati je takrat še živelja).
Nato je sledil še vrh naših goriških literar-
nih prizadevanj: litografirane in ilustrirane
"Brinjevke" (okoli 45 izvodov, nastale v To-
maju pri župniku Kjudru, na kamnati ploš-
či, ki jo je imel za razmnoževanje pesmi z
notami; vezane v Gorici).

S tem pa je bil že presežen prostor-
ski in personalni okvir glasila. Prostorska
kontinuiteta je morala biti pretrgana ob pre-
mestitvi višjih razredov liceja (1936?) z ma-
losemeniške periferije v bogoslovnico sredi
mesta. Jaz sem takrat že imel za sabo državno maturo in leto dni
po izstopu iz malega semenišča tudi nisem mogel več imeti stikov
z nekdanjimi sošolci, zdaj v glavnem bogoslovci. Za personalno
obogatitev je bilo poskrbljeno s pristopom Vuka, Pahorja, kar pa
je pomenilo, da je bila nekdanja fiziognomija glasila drugačna ...

**Kar zdaj omenjate, bi me pravzaprav prej literarno
delovanje kot kaj drugega. Morda pa takrat sploh niste še
globoko "ugriznili" v "narodopisno" jabolko?**

Na prvi pogled bi se nemara zdelo tako, v resnici pa je
stvar malce drugačna. Tako pri samostojnem zbiranju ustnega
izročila v svoji rojstni vasi in drugod, kakor pri navduševanju so-
šolcev (tudi starejših in mlajših dijakov v zavodu, kjer smo se ma-
lone vsi poznali) sem bil zmeraj zraven pri tem delu z vsem srcem,
tako da se me je za nekaj časa prijelo celo ime "Koritko". Literar-
na komponenta je bila pri tem - kljub tihim željam - samo majhna
in prav "Brinjevke" pomenijo prelomnico, saj sem po njih opustil
vsakršno misel na literarno eksperimentiranje.

**Da ni bilo to morda kaj v zvezi z vpisom na univerzo
v Padovi?**

Ne bi rekel! Če je človek samokritičen, ga prej ali slej sre-
ča pamet in takrat dokončno spozna, na katerem torišču bo najbo-
lje in največ prispeval skupnosti, iz katere je izšel, in do katere ču-
ti določene obveznosti. Po tem, ko se mi je leta 1935. v rojstni vasi
posrečilo priti do pomembnih pričevanj - kar majhnih "odkritij" -
in sem ob analitični primerjavi lastnih zapiskov z že pred mano na-
branim gradivom (to mi je omogočala Štrekljeva zbirka SNP
(1895-1923), ki mi je bila trajno na voljo v Ščekovi knjižnici v Av-
beru, dokončna odločitev ni bila ne daleč ne težka. Svoje mesto in
svoje delo sem odtelej strnil pod geslom: NABIRANJE /-RAZISKO-

Vrsnik (Soča) - Julija 1956 med snemanjem dokumentarnega filma o trentarskem pravljicarju
J. Kravanji Marinčiču (1876-1969). Levo Milko Matičetov, desno Valens Vodusek.
Fotografija: B. Štajer.

VANJE/ STARODAVNEGA NARODNEGA BLAGA (prosto povze-
to po naslovu Ščekovega spisa v Koledarju GMD 1931 "Starodav-
no narodno blago, nabrano na Gornjem Krasu".

Temu trdnemu sklepu iz leta 1938 sem ostal zvest do danes. Meja si pri tem nisem nikdar trdno zakoličeval. Kamorkoli me
je življenje vrglo, sem izkoristil priložnost in začel tudi tam "nabi-
rati in raziskavati". "Narodno blago" (pojem in besedo) smo sicer
kmalu mirno prerasli ali "preboleli", pa brez bojev odložili in za-
menjali z ljudskim/ustnim izročilom. Mar je res treba vedeti, ki se s
tem vbada, recimo vsako petletko zamenjati ime, pa narodopisju
reči folkloristika, etnografija, kulturna antropologija, etnologija,
se z njimi igrati, jih pri ti ali oni "luči" natezati na Prokrustovo po-
steljo?

Iz zgodovine naše vede je dobro znan zdravnik, ki se je s
svojim kolesljem in vanj vpreženim kljusetom vozil po Palermu in
tam obiskoval svoje paciente, zgledno urejal serijo Biblioteca del-
le tradizioni popolari siciliane in si dopisoval s stoterimi sodelavci
znamenitega glasila Archivio per lo studio delle tradizioni popula-
ri, ki ga je ustanovil in urejal trideset let. Ko so ga prijatelji prepri-
čali, naj bi svoje znanje in skušnje posredoval univerzitetnemu na-
raščaju, je to sprejel pod pogojem, da se bo ponujena mu stolica
(ne medicinske ampak narodopisne) stroke imenovala "demopsi-
cologia", se nihče na univerzi v Palermu ni ob to spotikal. Še danes
se na isti univerzi v mestu, kjer že od leta od petdesetih let po-
deljujejo prestižno nagrado "Premio Pitre", menda poučuje pred-
met "etnostoria", je na univerzi Catania isti pouk uvrščen v Dipar-
timento di scienze umane (sinonim za antropologijo!). Pri naših
treznih, nezanesenjaških severnih sosedih Nemcih pa najpogosteje
še vztrajajo kar ob svoji "Volkskunde", pri čemer reformatorsko
razpoloženim glavam občasno postrežejo z izčrpnimi razlagami,
kaj je pod tem imenom treba razumeti...

Kako pa je pri nas?

Pri nas? To ali ono ime - novo ali obnovljeno - se še niti ni dobro ohladilo, ko se že prikaže nov reformator, ki bi najrajši kar vse skraja - ne samo ime - postavil na glavo, pri čemer se ne obotavlja niti oblivati z gnojnico fistih, ki bi se mu upali postavljati po robu. Skratka: večno trenje - večkrat obarvano zelo osebno. In koliko moči je bilo potrošenih za iskanje "zdravih temeljev" ali "pravih ciljev" naši stroki, z jalovim prepričevanjem, kaj je belo, rdeče, zeleno, črno... Modrijani so pred leti šli (ali vsaj poslali svoje vaje, čez tri mostove od Prešerna do Stritarjevih ulic in na živilski trg med solatarice spraševat, kaj jim pomeni beseda "etnologija". Rezultati te ankete so bili celo objavljeni nekje v Glasniku SED, ki ga je nekoč pred petdesetimi leti priklical v življenje (Grafenauerjev) Inštitut za slovensko narodopisje, za gojenje stikov z javnostjo ("terenom") in objavljanje raznih vprašalnic.

Ali se Vam ne zdi, da se počasi odmikamo od poti, ubrane na začetku? Pa naj bo: človek, ki se je tako kot Vi vpisal na univerzo pred 65 leti, ima pač pravico tudi pokritizirati razmere, ki smo jim priča danes, če ne na lastni koži, v živo, pa vsaj indirektno.

Če bi vam bilo tako bolj prav, le črtajte zadnjo stran ali dve, nič hudega ne bo. Človeka pač nehote zanese, da se za hip prepusti čustvom.

Vrnimo se torej v Padovo, od koder sem kot študent tretjega letnika filozofske fakultete leta 1940 postavil na ogled prve resnejše sadove svojega zbirateljskega in primerjavnega dela v ljubljanski "Dom in svet" (o kraškem koledovanju; o Lepi Vidi) in v rimski "Lares" (o svetem človeku, ki se v pripovednem delu kraš-

ke kolednice rodi dvakrat), zraven pa pripravil predavanje - spet o Lepi Vidi - za IV. italijanski kongres ljudskih umetnosti in izročil v Benetkah; prav moja usodna povezava s tem mestom je hotela tudi, da sem prevzel pouk slovenščine in srbohrvaščine v tamkajšnjem bogoslovnem semenišču, kjer od smrti prof. A. Resa (1935) duhovniški kandidati iz reške škofije niso več imeli teh predmetov; škof Santin je svoj duhovniški naraščaj preusmeril v Benetke, da bi se v Gorici ne okužili s "slovenskim virusom". Ne dolgo po tistem pa sta starina Viktor Emanuel III ("Savojski") in njegov diktatorski predsednik vlade Benito Mussolini speljala Italijo v krvavi svetovni ples. Z vojno napovedjo Franciji (10. junija 1940) sta nevede sprožila tudi usodni proces, ki je Italijo v drugi polovici 1943 pripeljal do razpada.

To sem moral omeniti, ker so nam študentom v letniku 1940/1941 odpadle vse mirnodobske olajšave. Potaknili so nas v razne vojaške tečaje in tudi jaz sem bil maja 1941 vpoklican in se nato kar dvakrat znašel v vlogi "okupatorja": v Franciji poleti 1942 in nato v Dubrovniku in Hercegovini v letih 1942-1943. (Še sreča, da italijanske vojaške oblasti niso skoparile z dopusti za izpite in za dokončevanje študijskih obveznosti - zame aprila 1943).

Kaj bi še radi sporočili bralcem revije Kras?

Pristajam - kakor študent pri izpitu - na nekakšno vrečo ali škatlo s kuvertami ali kratkimi naslovi na listkih, ki jih potegnem iz premešane vreče/zabojčka in odgovarjam. Vlečenje kuvert ali listkov z naslovi pa ostane meni, da krivde za "lažje" ali "težje" vprašanje ne bi mogel prelagati na tuje rame. Na koncu pa bo vseeno moralo ostati še marsikaj nenačeto, nedorečeno, saj ima vsaka igra prej ali slej svoj "zapik"!

Na listku, ki mi je prišel prvi v roke, berem: ETNOGRAFSKI MUZEJ.

Prvih sedem let po vojski (1945-1952) sem si v stavbi Narodnega muzeja v Ljubljani kot kustos ob strani direktorja B. Orla prizadeval, da bi leta 1923. nastala ustanova zgubila svojo kranjsko podobo in čimprej postala, kar je danes: Slovenski etnografski muzej. Vse to je zajeto v poglavju, ki ga je podala direktorica Slovenskega etnografskega muzeja Inja Smerdel v Grenoblu 15. novembra 2002 na kolokviju "Ustanovitelj in akterji alpske etnografije", kar bo prej ali slej vse objavljeno. Zato to lahko mirno preskočimo.

Pač pa je v času mojega službovanja v Slovenskem etnografskem muzeju leta 1951 Beograd slavil petdesetletnico ustanovitve Srbskega etnografskega muzeja. Na povabilo sem jim napisal prispevek "Deklica menih", nastal po mojih zapiskih iz Župe pri Dubrovniku, iz zime 1943-1944, da bi pokazal, kako tudi v tistem težkem času strokovno nisem držal križem rok. Stoletnico Srbskega etnografskega muzeja pa so Srbi lani proslavili samo v domačem krogu, s prispevki domačih avtorjev...

Bila v Reziji - Maja 1962. Pripoveduje Rozalija Di Lenardo Čúnkina (1873-1962). Poslušna njena hči Marija Paletti (1906). Pripoved snema Milko Matičetov. Fotografija: V. Vodušek.

PRIPOVED

Na drugem listku berem: **KRALJ MATJAŽ.**

Kralj Matjaž ni samo eden, jih je več. Prvo mesto med njimi pritiče morda kraško-vipavsko-tolminsko-benečanskemu krogu izročil o Kralju Matjažu kot kulturnem junaku (culture hero), ki je kontinentalcem namesto uživanja plehke hrane pokazal pot do rudniške soli. Konstitutivni motiv tega kroga je tudi bogoborstvo, saj se Kralj Matjaž obvezno bojuje s Kristusom za lastninsko pravico nad solno goro. Zasuk je - "Gore, zakrijte me!" - je prav tu zelo dobro motivirano.

Daleč nazaj - globoko v srednji vek - segajo matjaževske romance, ki Matjaž pri njih nima nobene druge zasluge kot to, da jim je posodil ime, ki je prišlo na spraznjeno mesto in se tam oprijelo, brez rodovne zveze tako z ogrskim kraljem Korvinom kakor s kom drugim. Pesmi - posebno péte - so od nekdanj potovale po svoje: prevzemali, prenašali, prekrojevali - na jezikovnih mejah tudi prevajali - so jih poklicni pevci, mojstri svoje obrti, imensko sicer neznani predniki današnjih literatov, vižarjev (kantavtorjev). Zanimarili pa so jih, vsaj pri nas, vsi skraja, prav do Vodnikovega časa, saj dotlej skorajda ne poznamo ne zapisov ne pričevanj. Situacijo skromno rešuje čedajski notar Marcantonio Nicoletti (u. 1596) z omembo, da tolminski Slovenci razen Kristusa in svetnikov opevajo tudi "Mattia, Re incomparabile d' Unghe-ris" (Matjaža, ogrskega kralja brez primere) in druge svoje slavne može. V tristo letih do začetka 19. stoletja pa so se matjaževske pesmi na Tolminskem obletele, umaknile proti severozahodu (na Koroško in posebno množično v Režijo).

Razmeroma zgodnje zapise (SLP I, tip 3), kako "Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo" (samostojno pevsko žarišče iz časov stare ribniške naveze Vodnik-Rudež, pa je vseeno še držalo). Iz istega dolenjskega gnezda imamo še suh zapis besedila drugega matjaževskega tipa (SLP I, tip 5), medtem ko poseben zapis kaže, da je tudi ta pesemski tip "ušel" s Tolminskega - proti Gorici (Grgar) in množično prešel v Režijo. Prav tu pa sva z rajnim Valensom Voduškom skušala popraviti, kar je slovenska folkloristika pred tem zamudila. Nabrati sva sklenila čim več dokumentiranih pričevanj, toliko kot jih dotlej še nobena naša pripovedna pesem ni bila deležna. Gradivo, ki bi ga v celoti spravili v zbirko le s težavo, potrpežljivo čaka na popolno objavo in temeljite komentarje. Dokler pa to ne bo srečno za nami, se mi po pravici upira zapravljati čas in odgovarjati na zunanje vdore laične miselnosti, recimo npr.: Kako je mogoče povzdigniti na naš domači, slovenski prestol tuje-ga kralja - konkretno ogrskega Matijo Korvina (1458-1490). Sicer

Ljubljana - V prostorih Inštituta za slovensko narodopisje v Ljubljani, Novi trg 5 Dr. Matičetov obuja spomine na začetku te ustanove.
Fotografija: H. Podlogar

pa tudi pri domačem pisanju, ki bi moralo biti zmeraj zgledno, prav tako niso na mestu domoljubna čustva, želja po olepševanju, plemenitenju izročila, kot npr. trditev, da je Kralj Matjaž "mitično sončno božanstvo" (F. Marolt, 1935).

Upajmo, da je takim trditvam odklenkalo, in prav tako upamo, da bo prevladal razum in hkrati ponehalo iskanje novega kandidata za "slovenskega" kralja, pa bomo znali biti tudi trezni realisti in priznati z vsem spoštovanjem - da je pri kokóvskih "termopilah" turška več kot petdesetkratna premoč za "mávžino" pozobala vseh 600 koroških bojnikov, ki so z drznim voditeljem Matijo/Matjažem na čelu skušali sovražniku zapreti pot na Koroško.

Matjaž ni samo eden, ampak jih je več, kolikor je pač na Slovenskem gorâ (Peca, Nanos, Čaven, Boč idr.), ki si štejejo v čast, da dajejo vamo zavetišče za spanje Kralju Matjažu in njegovi vojski, ki se bo zbudila in vstala, ko bo izpolnjen tak in tak pogoj: ko v ta in ta kraj ne bojo več lazile mravlje-romarji, ko ne bojo več letale po svetu ptice z belimi predpasniki (srake), ko se bo kraljeva brada tolikokrat ovila okoli mize, na kateri sloni in spi, ko bo mladenič na obisku zlahka potegnil iz nožnice sabljo KM, ko bo kri, ki kaplja s stropa, napolnila podstavljeno skledo itn. itn. Tedaj se Kralj Matjaž prebudi in s svojo vojsko udari iz gore vpeljavat red, ki se je zanj potegoval za živa, da bo samo ena vera in en kralj. Naj je bilo gori spanja, kjer so Matjaž, Friderik, Artus in vsi tisti junaki, ki so ljudje o njih bajali, in bolj ali manj pietetno prevzemali izročila svojih prednikov kot prehodno štafetno palico, si brez dvoma niso lastili neke ekskluzivne resnice, češ: samo tako je prav in nič drugače. Sicer pa tudi, če bi to hoteli, ustno izročilo je zmuz-

ljivo in po svojih notranjih zakonitostih rado uide iz rok njegovim varuhom. Le tako je mogoče, da je Kralj Matjaž še v davni preteklosti nastopal zdaj kot Antikrist, zdaj kot rešitelj tlačenih in zapostavljenih ali kot velikan - hrust, ki se mu je boljše na daleč izogniti ali pa se pripraviti na srečanje z njim s čim železnim, če bi ti želel stisniti roko v pozdrav.

Matjažev je več: Drabosnjakov, Trstenjakov, Primčev, Demetrov, Majarjev, Ravnikarja-Požencana, Speransov-Kardelj, pa Jurčičev, Trdinov, Cankarjev, Župančičev. Vsak svojega so imeli tudi partizani in domobranci. Kdo bi mogel brez Kralja Matjaža! Največja nevarnost je še zmerom tale: V goro h Kralju Matjažu so ponavadi nepričakovano zašli voznik, kmetič, pastirček. In nato veselo pripovedovali, kako je bilo na tistem srečanju. Kralja Matjaža so potlej na panjskih čelnicah risali neimenovani/e mojstri/ce, Šubici idr. rezali v les podobarji samouki ali Niko Pirnat, skladali o njem pesmi ali književne umetnine. Vsak je dal od sebe le svoje védenje in videnje, ne da bi skušal jezno podirati, kar so naštetih pred njim in mimo njega izoblikovali v vezani ali nevezani besedi, v pravljici, povedki ali v pesmih (tudi pétih, kot priča Rezi-ja!). Nepoznavanje ali neupoštevanje zakonitosti usnega slovstva pa je nekaj, česar resen kritik ne bi smel zagrešiti.*

Na tretjem listku piše: ETRUŠČANSKO-VENETSKA PRAVLJICA

Po načelu "Ne praskaj se, kjer te ne srbi", sem v etruščansko-venetsko diatribo stopil šele po tistem, ko je dobro uigrana trojka Bor-Šavli-Tomažič vdrla v "mojo" Rezijo in začela neodgovorno razglašati Rezijane za Venete, kot bi ne bilo zadosti to, za kar so jih podobni tuji mojstri šteli že pred tem: za Cimbre, Hune, Kelte, Rete, Sarmate itn. (glej: Rezijani - Veneti? "Venetovanje" Arheo, Glasilo slov. Arheološkega društva, Pos. štev. 10, 1970, 98).

V "Drugem venetskem zborniku", kjer je pravzaprav težišče bolj za Etruščanih, je urednik v tretjem delu z vseh vetrov na-

tresel vrsto poročil, glasov, odmevov na izdaje in objave svojih somišljenikov. Oko se mi je med tam nakopičeno šaro ustavilo na drzni izjavi, ki se - preformulirana po meni nedosegljivem originalu - v slovenskem prevodu glasi takole (v oklepajih je tudi nekaj mojih nujnih dopolnil): "Resnica je,... da bi se celotna (slovenetska) teorija sesula, če bi kdo dokazal, da so (slovenski) prevodi (etruščanskih, venetskih, retijskih, japonsko-mesapskih, ilirskih napisov) v celoti in povsem zgrešeni" (Tomažič, Etruščani, 1995)

Misel, da bi bilo za sesutje avtohtonistične teorije treba dokazati nevdržnost vseh prevodov, je smešna. Pred zidavo mostu, kupole, palače, stolpa, nebotičnika itn. je treba pač poskrbeti za pravilnost statičnih izračunov, če ne, se bojo sesuli in zgrmeli sami vase že pred dozidavo. Filologija tudi ni nemarno znašanje sračjih gnezd in se mora podrejati določenim zakonitostim, ki pa jih naša slavna deteljica, "tromoška" (Trumusiatin) ali "tribožja" (Tribusiatin) trojka BŠT od vsega začetka ne samo ni spoštovala, ampak jih je celo a limine zavračala in se norčevala kot z nečim odvečnim (npr. z delitvijo indoevropskih jezikov na "kentum" in "satem"). V dosedanjem dvoboju smo avtohtonistom spodkopali vrsto jezikovnih konstruktov, ki jim oni abuzivno pravijo "prevodi" (njihov prvi nastop, Veneti NDP, je iz leta 1989). Pokazali smo njihovo neveljavnost in kako nični so. Kljub temu pa v tujih prevodih po slov. izdaji 1989 še zmerom predrzno manevrirajo z njimi, kot bi šlo za "večne resnice".

Zdi se mi, da bo zadosti, če tu navedemo štiri izbrane, najbolj kričeče zglede, z vabljivimi naslovi, ki jim jih je dal njihov pesniški glasnik M. Bor. Zraven vsakega bodi navedena le stran prve slovenske objave, kjer so bili "prevodi" ovrženi s protiarگumentu: 1. Popotnik z raco (Veneti, 1989, 259): Venetovanje, 1990, 10 - 2. Zgovorna skodelica (297): Venetovanje, 73 in 83 - 3. Čutara stoterih zdrah (296): Venetovanje, 56 - 4. Zakonski trikot (256): Sončni kolobar gospe Ostiale, Delo KL, 25.4.1995.

Že leta 1996 sem v Sodobnosti na str. 716 skušal vsakomur omogočiti hkraten vpogled v štiri slovenske filološke delavnice, vendar pa ni menda nihče izkoristil ponujene priložnosti. Indolenca, prekomodnost ali kaj? Vsi so o vsem na tekočem in bi radi diskutirali, samo nepogobljeno, v stilu "bla-bla-bla". Da se ne bi stvar ponovila, bom danes s prve etruščanske zlate ploščice (A) iz svetišča boginje Aštarte vzel za zgled samo krajši, vendar zelo zgovoren odlomek, kajpada v Pallottinovi transkripciji (z njegovimi ločili in delitvijo besed):

nac.ci.avil.hurvar. θεσμοιταλε.ιλασε

Prejemnik Štrekcljeve nagrade za leto 2002 akademik dr. Milko Matičetov v cerkvi sv. Andreja v Gorjanskem potem, ko je to priznanje prejel iz rok župana Občine Komen Uroša Slamiča. Fotografija: D. Grča

* Tistim redkim slovenskim literatom in literarnim teoretikom, ki o KM-u mislijo drugače kot slovenska in slovanska folkloristika (to je kajpada njihova pravical), pa bi radi o stvari vendarle želeli še diskutirati, priporočam kot obvezno branje pred kakršnimkoli soočenjem tale dela: Z. Kuzelja: Ugorkij korol' Matvij Korvin... Lvov, 1906; I. Grafenauer: Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, Ljubljana, 1951; J. Komorovsky: Kralj Matej Korvin v l'udovej prozaičkej slovesnosti, Bratislava, 1957; M. Matičetov: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradi-va... Razprave SAZU 2/4, Ljubljana, 1958; Kumer-Merhar-Matičetov-Vodušek: Slovenske ljudske pesmi I, Ljubljana, 1970, tipa št. 3 in 5.

Brez upoštevanja tega pogoja bi zlahka prišlo do neke vrste pogovora gluhih, kot smo videli na RTV Ljubljana zvečer 23.12.1986. V pogovoru, ki ga je vodil J. Lombergar - po oddaji "Resnična legenda in legendama resničnost: Kralj Matjaž in Matija Korvin" - so sodelovali: B. Grafenauer, G. Jofay (Budapest), M. Matičetov in S. Vuga.

Če smo že v prvih tridesetih letih po odkritju ploščic (1964-1994) dobili kar štiri slovenske "prevode", domet naše "filologije" vseeno ni rožnat. Količinsko sicer s temi štirimi "prevodi" res morda celo vodimo v svetovnem merilu, v vsem drugem pa je stanje precej klavarno.

Da ne bi koga prizadel, sem izpustil imena; prispevki so razvrščeni po abecedi prevajavcev; kdor bi pa le vztrajal in želel vedeti, kdo so, jih lahko najde v *Sodobnosti*, 1996, 317:

1. nas ni predal hudobnim ter kričečim Italcem
2. ko je umrl, gusar tedaj zajame, Ital Ilakve pa zasede
3. nam si javil: Hud voditelj ti je postavil tja vse Italike
4. so za tri leta pregnali vodilnega častitljivega Italca

Tu mi je bilo predvsem do tega, da pokažem nenavadno slovensko gorečnost. Vse nam je jasno, čeprav vemo, da smo ali bomo usekali mimo. Občudovati je treba *Massima Pallottina*, ki je pyrgijske ploščice imel na svoji delovni mizi v Rimu že nekaj ur po srečni najdbi njegove ekipe, pa mu nikoli ni bilo težko priznati: Tega in tega še ne vem. Med tem, kar je dobro poznal, pa je bila besedna zveza ci avil, ki se mu je menda prva prismejala na še z ilovico napol pokriti ploščici. To je beseda za "leto/leta", spričana na stotinah nagrobnikov po Etruriji; med njimi so tudi dvojezični, etruščansko-latinski! Slovincem pa je že leta 1928. razložil etruščanski avil z "Jahr" prof. K. Oštir v razpravi *Veneti in Anti* (*Etnolog*, II, 54), le da to ni prišlo do pravih ušes. Izmed takratnih prevajavcev je zadel pravo - "tri leta" - samo V.Z. Jelinčič v *Torontu*. Če pa povem še, da se je v 2. slov. prevod priturčil* (vrnil) toponim "Ilakve", skovan v radovljiški delavnici iz neke etr. glagolske oblike, potlej se upravičeno bolj zanesem na čista, poklicna lingvisti Oštirja in *Pallottina* kot na človeka z normalno slavistično diplomom, izjemoma tudi pesnika, čeprav bi sedel še tako visoko na našem Parnasu. Nehote se mi je zareklo in sem se izdal, koga imam v mislih, zato kar tu pristavljam še nekaj v zvezi z njim.

Ko so mu v Grgarju 29.8.1989 odkrili spomenik, so njegovi častivci (ali samo privrženci avtohtonistične teorije) zagnali vik in krik, češ da mu je bila storjena krivica, ker ni ne slavnostni govornik ne kdo drug niti z besedico omenil (dozdevno) "najvišjega Borovega dosežka", razrešitve venetskih napisov, česar da tudi na plošči ni. Skupina ljudi, ki so se sami oklicali za varuhe prave zgodovine Slovencev, očitno ve več kot sam prizadeti, ki leta 1987 ob članku o sebi v *ES* ni nasprotoval ne javno ne zasebno pri avtorici H.G.

Po vsem tem - bolj grenkem kot sladkem - kar sem povedal, bi se za konec prilegel pravljlični "happy end", vendar vam z njim še ne morem postreči, kakor bi vam rad. Na nasprotnem bregu je v znamenju dobre volje zrasel roman "Jantarska zveza" (MD, Celovec-Ljubljana-Dunaj, 1998). Naročnik - p. Tomažič - ga je pred dolgimi leti napovedal, tako da smo vedeli, da nastaja, in nanj čakali. Žal pa je - vsaj name - delovalo kot slana na pomlad-

*

Pritúrčiti se

Pritúrčiti se = vriniti, vštuliti, pridružiti, prikrasti se ali kaj podobnega. Ko sva si z E. Mozetičem, edinim še živim sošolcem z goriške gimnazije, po rodu Mírencem, pred božiči voščila in si zaželela zdravja v letu 2003, je sobesedniku (po telefonu) prišla na jezik tudi ta lepa beseda, ki jo vsem prijateljem in znancem pošiljava kot novoletno vezilo. Z E.M. sva vkup grela srednješolske klopi v Gorici v letih 1930-1937 in od takrat zvesto prijateljujema, se srečujema na Krasu, v Brdih, v Ljubljani, vendar sem na priturčenje moral čakati 72 let, da sem ga ujel na papir. Tudi sam sem se v Mirnu pri Gorici večkrat zadrževal od leta 1934. naprej, pa mi ta mikavna beseda nikoli do zdaj ni prišla na uho (ali - če je - je tudi šla skoz eno uho noter in skozi drugo takoj ven, kar je v bistvu vseeno.). Ob prvi objavi te besede želiva, da bi se komu mlajših slovenistov posrečilo razložiti njen pravi pomen, zvezo, rabo, razširjenost, izvir. Pritúrčiti se: nov, lep dokaz - če so dokazi sploh še potrebni! - da slovenski živi besedni zaklad še zmerom ni v celoti znan in zapisan! E.M. in M.M.

no cvetje dolgo pisanje Od Protoslovanov do Slovencev, ki nima kaj iskati v literarnem delu - ne spredaj ne zadaj! Zdelo se mi je nekako tako, kot če bi bil R. Ložar napisal učenjakarsko spremno besedo k Jalnovim "Bobrom" ali ne vem kateri zgodovinar (morda Fr. Kos) k Finžgarjevemu delu "Pod svobodnim soncem"! Novo večerniško povest sem sicer v dušku prebral, vendar le s kritičnim monokljem vrh nosu, ne pa da bi se mogel prepustiti uživanju. Kako naj bi užival ob poglavju, ki izvira naravnost od Bora v Venetih NDP, 1989, kjer sem se obenj spotikal že pred štirinajstimi leti! Tisti konji, ki jih gospodarji vodijo k nekemu "kalu" (Lagole di Calalzo) zdraviti revmo - *KOSTENICO* - v toplice (za ljudi in konje!), nad katerimi naj bi imela pokroviteljstvo nekakšna božanska trojica ("Tromožje", "Trobožje" ipd.). Preveč za lase privlečeno, da bi človek mogel vsemu mirno slediti. Pa sem se spomnil: kaj, če bi se o tem posvetoval ne s filologom, ampak s človekom čisto druge stroke - z veterinarjem. Rečeno - storjeno! Rajni g. J. Batis (umrl jeseni 2002), prof. na veterinarski fakulteti (ko sem se oglasil pri njem, je bil glavni tajnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti) je poslušal moje branje posameznih Borovih odlomkov o konjski "kostenici" in njenem zdravljenju: z valjanjem po blatni, topli mlakuži. Prof. Batis se je ob vsem tem le prizanesljivo smehljaj in si o taki "učenosti" mislil svoje: O sancta simplicitas!

Kaj pa naj bi drugega rekli ob tako zabavnem in dilematskem pisanju, kjer filologija enkrat za spremembo nima zraven skoraj nič. Vse se začne in konča pri Borovi *KOSTENICI*, vrinjeni v prevod brez opore.

Pred koncem le še besedo, dve o ČASNIKARJIH!

Nekateri časnikarji so včasih simi, sebični, neusmiljeni: nad kulturnega delavca se spravijo le, ko je kaj "zagrešil" (izdal knjigo, odprl razstavo, dobil priznanje itn.). Mar ne bi bilo lepo, če bi se kdaj oglasili tudi "vmes", brez zunanjih povodov, in nam ponudili svojo podporo pri uresničevanju naših zamisli, ne da bi ča-

kali na nalašč izrečeno prošnjo, vabilo, (plačano) naročilo. Razumem, da so poklicno obremenjeni, vezani na uredništva, njih želje in navodila, pa vendar:

Bravci pričakujejo od časnikarjev v prvi vrsti dobrih in senzacionalno prikrojenih informacij. Te pustimo politiki, ki ima drugačen tempo. Zvočni aparati, ki si z njimi časnikarji lajšajo delo, jim nikdar ne bi smeli biti potuha za naglico, površnost ali lenobo. Kot vsak stroj namreč tudi časnikarjev magnetofonček lahko kdaj mrkne in če bi prav tedaj odpovedal tudi človeški faktor, smo že tam: v roke bomo dobili godljo...

Ne govorim na pamet, vsako trditev bi lahko podprl z zgledi, z otipljivimi skušnjami iz prejšnjega in iz najnovejšega časa. Tako priložnostni reporter kakor tisti, ki pripravlja obsežnejši portret osebe, ki si jo je izbral sam ali mu je bila priporočena, naročena kot objekt (tarča, žrtev) pisanja, bi moral hoditi umirjeno srednjo pot - ne levo ne desno - samostojno in ne pretiravati niti s hvalo (površnim razkazovanjem kolumbovstva ipd.) niti z grajo (prenagljenim naštevanjem pravih ali namišljenih napak, opustitev dolžnosti ipd.). Panegirike kaže prihraniti za pisanje osmrtnic, senzacionalistične, nedokazane (obsodbe pa rajši opustiti oz. zamejnati za poglobljeno kritiko, ki bi bila tudi v narodopisni stroki prepotrebna.

Prav posebej pa bi bilo nujno doseči, da bo vsak intervju pred objavo redno predložen žrtvi v branje, da ga odobri. Tako, kakor je nastala ta moja pripoved za revijo Kras, ki mi je bila dana v avtorizacijo! Če do tega ne pride, bi zraven morali pojasniti, zakaj se je to zgodilo.

Z besedo "žrtev", ki mi antida ne prihaja na jezik naključno, nič ne pretiravam. So namreč časnikarji, ki se po tem ali onem dogodku, predstavitvi, predavanju ipd. zgrnejo okoli tebe kot krokarji ali te skušajo odpeljati nekam na samo - za "pet minutk", ki pa se ponavadi grdo zavlečejo. Tudi zato, ker nimamo vsi takega daru, da bi lahko pretakali svoje misli naravnost v mikrofon kar že lepo oblikovane, kot "očenaš". Medtem, ko te obdeluje tak časnikar, pa se ljudje, ki že komaj čakajo nate (sorodniki, prijatelji, rojaki, domačini, namesto da bi ti segli v roke, s tabo malo pokramljali...), upravičeno naveličajo čakanja in se razidejo.

Pa še nekaj bi predstavniki sedme sile morali vedeti: da v kulturi ni vsakomur do publicitete tako kot v politiki, kjer gre le za lov na glasove. Če pa si kljub vsemu le želijo intervjuja, naj se z "žrtvijo" dogovorijo za dodatno posebno srečanje, kjer bojo na svoja jasno - če se le dá v pisni obliki - sporočena vprašanja dobili primerne odgovore!

In za konec: kako ste sprejeli prve številke revije Kras?

Kolikor se spomnim, sem bil že kmalu po začetku njene izhajanja povabljen, naj bi za novo revijo sodeloval pogosteje, morda celo s kakšnim daljšim pisanjem v nadaljevanjih. Tega pa nisem mogel sprejeti, ker dobro poznam svojo neažurnost v oddajanju prispevkov. Saj vendar vem, in gospa urednica Ida Rebolj, po rodu iz Lisjakov, tudi, kako sem ji v ljubljanskem Kliničnem centru obljubil članek o sv. Tilhu s Krasa. V lepo mapo s potrebnim gradivom za pisanje še zmerom kaj kane, do oblikovanja pa le še nisem prišel. Mene mora namreč kaj pošteno pičiti, šele potlej se bo kaj premaknilo. Verjetno mi bo - Kraševcu - kmalu prekipelo, saj našemu sv. Tilhu (kraška in podkraška ženska mladina se je včasih pridno zatekala k njemu po pomoč pri iskanju pravega ženina) danes ne svetna ne duhovska gospoda ne da miru, ampak mu staro pošteno kraško ime skuša spremeniti v Tilna in s tem "pokranjčiti". Velikega zaveznika pri odganjanju nadležnežev sem imel v komenskem dekanu Krapežu, ki pa ga je "kostenica" (upam, da ne slovensko-etrusčanska, Borova!) nedavno prisilila k umiku v Šempeter pri Gorici, ne pa k nezvestobi do najinega ljubega sv. Tilha v S(v)etém. Ko se bom dokončno ujezil in vzel pero v roke, pa bo to, kar péstujem, dosti bolj bogato in udarno od tistega, kar so leta 1952 prinesli "Razgledi" v Trstu pod naslovom "Sv. Tilih s Krasa". To dolgujem sečánsko-ljubljanskemu "Krasu", ki je 1999. lepo sprejel v goste moj "Škržadogram" prijatelju M. Gogali na Brje, tokrat pa se še bolj trudi s poročilom o priložnostnem praznovanju, ki se je odvijalo v Štrekljevem Gorjanskem neke sončne nedelje v lanskem septembru.

Rudniški zdravnik v Idriji,
učitelj na ljubljanskem liceju in na babiški šoli

BALTAZAR HACQUET (1740-1815) IN NAŠ KRAS

Andrej Kranjc

Baltazar (Balthazar, Belsazar) Hacquet je bil rojen v Franciji in po burnih letih, ki jih je prebil pretežno v vojaški službi, je leta 1766 dobil mesto rudniškega zdravnika v Idriji. Leta 1773 je postal učitelj na ljubljanskem liceju in na babiški šoli, nakar je leta 1787 zapustil »pobožnjakarske in neomikane Kranjce« ter odšel za profesorja naravoslovja v Lviv (Ukrajina). Po upokojitvi se je naselil na Dunaju. Tam je tudi umrl.

slovja (speleologije). Ni toliko pomemben le zaradi obiskov jam (čeprav je tudi v tem marsikje prvi) in njihovih opisov ter opisov krasa, ampak je predvsem pomemben zaradi tega, ker je hotel to, kar je videl, tudi raziskati, razložiti in preveriti trditve predhodnikov. Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske mu je bila neke vrste vodnik, čeprav nikakor ni vsemu verjel ali se z vsem strinjal, kar je zapisal Valvasor nekaj manj kot 100 let prej. Valvasorjevo grozotno globoko brezno v Postojnski jami, kjer zmolši tri očenaše, preden slišiš pa-

sti kamen na dno ali, kar je še huje, ga sploh ne slišiš, je Hacquet pojasnil, da pade kamen pač v mehko blato. Za meglo, ki se pojavlja iz Coprniške jame na Slivnici, pa je po Hacquetu vzrok še kak drug vhod vanjo, zaradi česar veje skoznjo prepih.

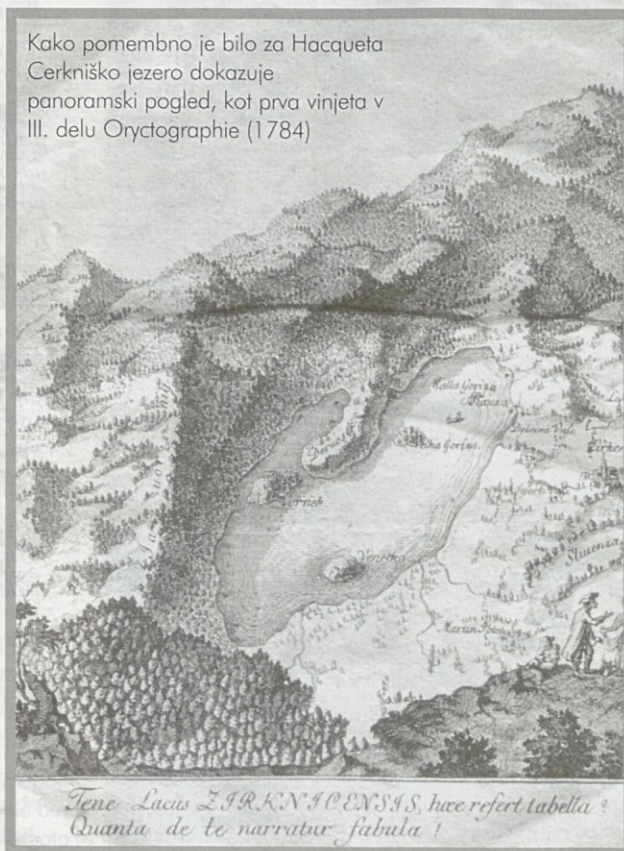
Za Slovence je najpomembnejše Hacquetovo delo v nemščini napisan obsežen popis Kranjske »Oryctographia carniolica ali fizikalčni opis ozemlja vojvodine Kranjske, Istre in deloma sosednjih dežel«, ki je izšlo v štirih knjigah med letoma 1778 in 1789 na

Bolj kot zdravnik ali učitelj in profesor je Hacquet med Slovenci poznan in pomemben zaradi svojih ljubiteljskih dejavnosti. Najbolj so ga zanimali kristali, okamnine in rude pa tudi kamnine, rastline, gorovja in ljudje. Vsi ti njegovi konjički so zahtevali potovanja in terenske raziskave. Bil je neutrujen popotnik, ki je dobesedno prehodil (potoval je peš, konjič mu je nosil prtljago) večkrat vso Kranjsko, večji del Alp, Hrvaško, Bosno, Karpat, Madžarsko, Ukrajino ... Včasih je bil na potovanju po več mesecev skupaj. Med planinci velja za enega izmed prvih obiskovalcev visokogorij (bil je prvi na Malem Triglavu in med prvimi na Triglavu), pomemben je za botaniko, geologijo, paleontologijo, etnografijo, itd. O svojih potovanjih in raziskavah je objavil okrog 90 prispevkov, od tega številne knjige.

Tudi eden izmed pionirjev krasoslovja

Morda je manj znano, da Hacqueta štejemo tudi med pionirje krasoslovja in jamo-

Kako pomembno je bilo za Hacqueta Cerknjiško jezero dokazuje panoramski pogled, kot prva vinjeta v III. delu Oryctographie (1784)

*Tene Lacus CERKNJENSIS, hæc refert tabella
Quanta de te narratur fabula!*

skupno 623 straneh. Za revijo Kras je gotovo najbolj zanimivo, kaj je zapisal o Krasu.

Naj začnem z imenom! V slovenski strokovni literaturi (Gams, Kranjc) je večkrat zapisano, da je bil Hacquet prvi, ki je zapisal domač izraz za Kras v obliki »karoš« (Karosch). Žal nihče ni opazil v seznamu popravkov na koncu njegove 4. knjige, da je »Karosch« tiskarska napaka in bi namesto tega moralo pisati »Krast«. Torej so ugibanja, ali je kot »karoš« zapisal hrvaški ali istrski izraz »krš« ali pa je narobe razumel Kraševce, odveč. Krast je pa - seveda - malce slabo zapisana beseda kras. Saj Hacquet tudi piše, da na Krasu živijo »Kraushauze« (Kraševci), na priloženi karti (Hacquet se je držal načela, da morajo biti imena na kartah napisana v jeziku, ki ga govorijo tamkajšnji prebivalci), pa piše »Na Krassi«. Pri tem naj omenim, da so njegovi zemljevidi prvi geološki zemljevidi današnjega slovenskega ozemlja. Za kras so posebej pomembni tudi zato, ker so to eni izmed prvih znanih, na katerih je poseben dogovorjen znak (simbol) za kraško jamo.

Kras se je Hacquetu najbolj vtisnil v spomin zaradi svoje golote, brez gozdov in travnikov, kot pokrajina, ki jo je mogoče primerjati s Skalno Arabijo (Arabia Petra). Ugotavlja, da je ves Kras iz apnenca, ki pa je različno topen. Pri Lipici je odkril tudi »Stinkstein« - smrdeči kamen, to je dolomit. Večkrat omenja preperevanje oziroma raztapljanje apnenca. Nekatere njegove zamisli o zakrsevanju so zelo sodobne, daleč pred njegovim časom, zato je Hacquet marsikdaj omenjen kot prvi, ki je ugotovil, da je glavni proces nastajanja kraških oblik raztapljanje apnenca, čemur danes rečemo korozija. Vendar samega procesa raztapljanja ni mogel dokončno razložiti, saj v njegovem času kemijskih elementov pravzaprav še niso poznali. Vse snovi naj bi vsebovale »fiksni zrak«, »elementarno zemljo« in »flogiston« ali »fiksni ogenj« (princip gorenja). Po Hacquetu je v apnencu tudi »kislilni zrak« ali »vitriolna kislina«. Zaradi tega apnenec razpada, kislina mu odvzame bistvene sestavine apna in na koncu ostane le glina.

V zvezi z dolomitom je ugotovil, da je v vodi manj topen. Voda zato vsebuje manj »apna« in zato se iz te vode, ko prenika skozi dolomitno kamnino, odlaga manj sige (kapnikov). To je opazil v Podpeški jami na Dobropolju.

Hacquetovi pogledi na geološki razvoj Krasa in tistega dela ozemlja, ki ga danes imenujemo dinarski kras (Hacquet že piše o Dinarskih Alpah!), so marsikdaj blizu sodobnim poznavanjem; vsaj v grobem. Za marsikateri del današnjega kopna ugotavlja, da je bil nekoč pod morjem, in sklepa, da je bil ve-

lik del dinarskega krasa nekoč pod vodo. Kras je bil morda zaliv Jadranskega morja, višje dinarske gore pa so predstavljale niz otokov, ki je segal prav do Dubrovnika.

Med kraškimi posebnostmi so pritegnili Hacquetovo pozornost tudi izviri Timave. Za razliko od starejših avtorjev, ki nje no vodo hvalijo, Hacquet pravi, da je voda Timave mrzla in nezdrava, da povzroča vročico in zaprtje. Voda namreč prinaša s seboj delce glinastega laporja. Meni, da bi morali, tako kot v Idriji, tudi to vodo poslati na Dunaj v analizo, če vsebuje kovine.

Tudi sicer vsebuje njegovo delo veliko zapažanj o kraških vodah. Podzemelske vodne zveze med Škocjanskimi jamami in izviri Timave, med Postojnsko in Planinsko jamo ter med Lokvo pod Predjamo in izviri Vipave se mu ne zdijo vprašljive. Za zadnji primer celo navaja, da je potrjen z zanesljivimi raziskavami. Ve tudi, da voda z Blok napaja izvire na Cerkniškem polju. Presenetljivo pa je, da navaja nekatere podzemelske zveze, ki so bile ugotovljene ali potrjene šele nedavno z modernimi raziskovalnimi pripomočki. Tak je primer nekaterih požiralnikov na Cerkniškem polju, iz katerih teče voda pod zemljo neposredno v izvire Bistre, ne pa čez Planinsko polje, kot je to primer vode, ki se izgublja v druge požiralne jame. Na podlagi spreminjanja pretoka izvira Bohinjske Bistrice ugotavlja, da je zaledje tega izvira onstran Spodnjih Bohinjskih gora, na tolminski strani, in da gre torej za kraško (podzemeljsko) in ne orografsko (po najvišjih slemenih) razvodnico.

Seveda tudi Hacquet ni vedel vsega. Da teče Unica po mnenju ljudi s Planinskega polja pod zemljo v izvire Ljubljaničice, je bil seznanjen, vendar je v to dvomil. Namesto tega v svojem delu piše, da morda Unica v rešnici teče v velik kraški izvir Divje jezero pri Idriji. V Hacquetovih časih ob rekah še ni bilo vodomerov in vodomernih postaj. Na podlagi opazovanja in primerjanja pretokov Savice - dotoka Bohinjskega jezera - in njegovega odтока - Save Bohinjke ugotavlja, da v jezero priteka manj vode, kot je iz njega odteka. Torej mora jezero dobivati dodatno vodo iz podvodnih (kraških) izvirov. Da je res tako, je bilo ugotovljeno in potrjeno šele pred nekaj desetletji.

Na Krasu je Hacquet obiskal več jam, med drugimi tudi jamo pod devinskim gradom, Sveto jamo pri Socerbu in Vilenico. V Sveti jami je plezal v brezno, a ni mogel do dna, ker mu domači spremljevalci niso upali slediti. Za Vilenico pa pravi, da je najlepša jama, kar jih je videl.

Za konec naj se dotaknem še Hacquetove narodnosti, na kar so seveda v 18. sto-

letju gledali drugače, kot se gleda danes. V Slovenski speleološki biografiji in bibliografiji, ki je izšla kot posebna številka revije Naše jame (1988), v kateri je Valvasor sicer vključen, je Hacquet izpuščen, češ da ni bil Slovenec. Res je bil Hacquet rojen v Franciji, mati je bila Francozinja, oče neznan, a je največji del življenja prebil v Avstriji, od tega 20 let na Kranjskem. Ostal bi bil še dlje, če mu ne bi »nevedneži in črnosuknježi« povzročali toliko težav. Prolog oziroma moto k Oryctographiji je napisan v slovenščini: »Brez use zhele eniga dobizhka ...«. Večkrat omenja slovenščino kot svoj materin jezik, kot npr. »Iderza ... in unserer Sprache« (... v našem jeziku...) ali »... den wir in unserer Muttersprache Buria ...« (... kot v našem materinem jeziku Buria ...). Drugim izobražencem celo očita, da premalo skrbijo za uveljavitev materinega (to je slovenskega) jezika. Sam se je nedvoumno čutil Kranjca in Slovana. Kmalu potem, ko je postal profesor v Ljvivu, je v pismu, poslanem prijatelju Žigi Zoisu v Ljubljano, mimogrede omenil, »da z jezikom (najbrž ruskim ali ukrajskim - opomba avtorja) nima nobenih težav...«.

Akademik prof.dr. Andrej Kranjc - znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna

O pomenu Baltazarja Hacqueta v medicini, v botaniki, v etnografiji in v slovenskem planinstvu je bilo objavljenih že več prispevkov, celo knjižica, žal pa o njem kot krasoslovcu takorekoč ničesar. Tudi v Ukrajini je izšla knjiga na 133 straneh o Hacquetovem delu in njegovem pomenu za Ukrajino, v kateri pa ni govora o krasu. K temu, da sta se krasoslovje in speleologija razvili na podlagi preučevanja našega krasa in da je iz imena Kras nastal mednarodni strokovni pojem kras oziroma karst, je veliko pripomogel tudi Hacquet. Zato bi naša naloga morala biti, da to pravilno ovrednotimo in s tem seznanimo domačo in svetovno strokovno javnost.

Kar pomnim, so mi besede rožmarin, lovor, lavendel ali timijan zmeraj zadišale, ko sem jih izrekel, in naslikale vame podobo od sonca razžarjene kamnite pokrajine. In tako skrivnostno so me prevzemali okusi Miklavževih fig in oljčne vejice za Veliko noč, pozneje trpkosladki okus še ne čisto zrelega zlatega jabolka, kakija...

Vse to so bili vonji, okusi in barve »obljubljene dežele«, podedovan praspomin na korenine, na kraje, kjer topel veter z morja zmore še zadnje zdihljaje, kraje, odkoder so se po vsej deželi razselili daljnji predniki. Z leti je postajala ta podoba globoko v meni izsanjana pokrajina in želja po njej vse močnejša.

Zgodi se včasih, da se prvič znajdeš nekje, pa se ti zdi, kot da si tam že bil. In zgodi se, da se nekje, kamor zaideš prvič, kar naenkrat počutiš doma. In potem se vračaš, zmeraj pogosteje in vedno za dlje in začneš odkrivati pokrajino in sebe v njej.

Včasih je resničnost bogatejša, še lepša od izsanjane podobe, in te znova in znova preseneča in navdušuje, včasih ti ponudijo oblike, barve, svetlobe, okusi in vonji pokrajine le zaslon, na katerega se ujamejo podobe iz tebe samega. Nekakšno skrivnostno sožitje nastane med teboj in pokrajino, vendar le, če ti je namesto gledati dano videti, videti vanjo in vase z njo v sebi. Taka čisto posebna usodna ljubezen je to, kadar se resnična pokrajina (ali pa človek) tako zelo zlije z izsanjano podobo, ki jo nosiš v sebi. Našel sem, si rečeš takrat, našel dom (ali pa svojega človeka).

KRAS

Janez Lombergar

Kras ni le lep, Kras je krasen.
Ko ga gledaš, je lep, ko ga vidiš, je krasen.
Gledati še ne pomeni videti.

Veliki francoski slikar je nekoč peljal učence med vrbe na rečni breg in jim dejal: »Naslikajte to, kar vidite!« In tudi sam je slikal. Ko so čez čas učenci prinesli mojstru pokazat svoje slike, so na njegovi sliki opazili vile, ki plešejo med vrbami. »Mojster, rekli ste, naj slikamo to, kar vidimo!«, so bili začudeni. »A jih vi ne vidite!?!«, se je začudil slikar.

Krasota je praznična lepota. In Kras je praznik oblik, barv, svetlob, vonjev in okusov.

Če pravimo, da je Slovenija prostor na vetru, potem je Kras pokrajina na prepihu. V vseh pogledih in pomenih, ne le zaradi burje, čeprav jo je zelo čutiti, ko brije dobesedno skozte, da te zazebe do kosti. Kras je razmeroma visoka apnenčasta planota, dvignjena nad Tržaški zaliv, tam, kjer se Sredozemsko morje najgloblje zaje v kopno, ujeta med Soško in Vipavsko dolino ter Brkine. Je široka stopnica narave med zimzelenim in vročim mediteranom ter svežino celinskih gozdov in travnikov, pokrajina z vročimi suhimi poletji ter z mrlimi mokrimi zimami in burjo, z ostrim, suhim in sunkovitim severovzhodnikom. Ob dneh, ko ni meglic, se iz zahodnejših vasi kraške planote vidi morje in ob jasnih nočeh luči mest na oni strani zaliva. Tam zadnje sape toplega in vlažnega »mornika« dajo v zavetnih legah tudi pozimi preživeti oljkam, tem tako nepogrešljivim simbolom mediteranske pokrajine, refoškova trta pa ne more dati vinu tistega bridko trpkoga teranovega okusa. Nežnejše je, mehkejše in boža kot topel veter. V osrednjem delu kraške planote je morje čutiti le ponoči, ko je izza hribov, ki zastirajo pogled in ustavljajo topel veter, videti rdečkast sij tržaških luči ali pa kadar se nad morjem razdivjajo nevihte in se noč zasveti v čarobni svetlobi. Tu refoškova trta daje teran; tisti, ki je oster kot burja in tudi tako zdravilen. Kras je ostal kljub tisočletni razpetosti med morje in sever, (na križpotju cestâ, ki vodijo za vetrom »od hladnega severa k toplemu jugu in za soncem od vzhoda proti zahodu«, kot reče pesnik Tone Pavček), zmeraj samosvoj in je ustvarjal svojo lastno podobo.

Živeti s Krasom

Živeti na Krasu pomeni občutiti večnost nenehnega spreminjanja v pokrajini, ki jo je oblikovala in jo še oblikuje milijone let stara in neminljiva ljubzenska igra kamna in vode; kamna, ki se v vodi topi in jo, ves prevotljen

izsanjana pokrajina

od nje, pije v nedrja svojih globin, kjer skupaj, v silni strasti in radoživi nežnosti, ustvarjata lepoto. Tisti, ki se z neustavljivo raziskovalno vnemo spuščajo v skrivnostni svet nešteti kraških jam, pravijo, da se pravo bogastvo te dežele razgrinja šele globoko pod površjem. A ta veličasten zaklad na skrivnosten način občutiš tudi, ko hodiš po kraških gmajnah in te številni udori, globoke luknje in votline med skalami nenehno malce tesnobno in grozeče, pa morda prav zato tako privlačno, spominjajo na svet v globinah pod teboj. Od burje skrivenčena uporniška drevesa, ujeta s koreninami med skalne čeljusti, so polna pravljичnega čara in med njimi kar vidiš škrate in zlodje in čarovnice, o katerih vedo Kraševci povedati toliko zgodb. In v meglicah, ki se včasih pod večer naberejo v vrtačah, da se iz njih kadi kot pozimi iz krožnika vroče jote, plešejo vile... Le videti jih je treba znati.

Živetí s Krasom pomeni dojeti, kaj je zlitost človeka z naravo, vsestransko osmišljeno sožitje in sozvočje človekove tisočletja trajajoče prisotnosti in naravnih danosti. Zemlja in človek sta enakovredno soustvarjala vse, kar lahko danes doživljamo in občudujemo kot značilno kraško krajino in se v tej visoki šoli arhitekture in v neizčrpni zakladnici stavbarskih in kiparskih pobud oplajamo in učimo za naš čas.

Kras je praznik oblik

Kraške hiše so povezane v strnjene nize, ki so nastajali z nenehnim dodajanjem novih zgradb. In nizke so. »Je burja, se moramo k tlom stisnit!« pravijo Kraševci. Na sever proti burji imajo hiše hrbe brez odprtín, obrazi z okni, vrati, s slikovitimi ganjki in z zunanjimi stopnišči so obrnjeni proti jugu.

Vasi na Krasu se zde s svojo prvobitno jasnostjo oblik take, kot bi jih narava sama pognala iz zemlje. Vse pa je narekoval kraški kamen, kamen s svojimi možnostmi in z zmožnostmi kamnarjev in kamnosekov, v katerih je skozi vso zgodovino v naš čas preživel kiparski pranagon.

Od prazgodovinskih časov pa prek rimske antike in srednjega veka do naših dni je kraška kulturna krajina brez prekinitve ohranjala in razvijala svojo lastno arhitekturno podobo. Skozi zgodovino so se menjavali gospodarji tega ozemlja in z njimi vplivi, a Kraševci je zmeraj ostal zvest samemu sebi. Vse te vzore je preoblikoval po svoje ter jih vpel v svoja merila.

Občutju kamnitih hiš z enim samim ognjiščnim prostorom, lahko sledimo nazaj vse do prvih kamnitih gradenj prazgodovinskih prebivalcev kraške planote. In v zasnovi kraške hiše, vpete v zidove ograjenega borjača (ki je pozimi varoval pred burjo in poleti pred žgočim soncem, dajal življenju intimnost, varoval kokoši, da se niso razkropile po vasi in pred lisicami, predvsem pa v sušnih poletjih varoval vodo, ki se je s streh pozimi natekla v vodnjake) je še vedno ohranjen duh starodavne rimske ville rustice. Najbolj opazno pa spomin na antično kulturo živi v še danes tako značilnih opečnih strešnikih, korcih ali kopah, neposrednih dedičih rimske tegule. Tudi korčasta streha je, tako kot kamnita, na Krasu prastreha. Polkrožni korci so v dveh obrnjenih plasteh

položeni na opečnate ploščice, planete ali po beneško piastrele. Te planete imajo pogosto z apnom obarvane vogale in na odprtih ostrejših v hišah in cerkvah so ponavljajoči se rdeče beli rombasti vzorci videti, kot bi bila na hrastovo tramovje napeta dragocena starodavna preproga.

Po zatonu Rima so korčaste strehe počasi izginile in skozi ves srednji vek, ki je znova oživil še starejšo tradicijo, so strehe spet krili s surovo lomljenimi kamnitimi skrlami in s slamo, ki je stoletja prekrivala tudi na Krasu večino revnejših hiš in gospodarskih zgradb. V 17. stoletju so se začeli iz obalnih mest na Kras spet širiti korci in v prihodnjih dveh stoletjih so ga znova osvojili. Zamenjava kamnitih in s slamo kritih streh s korčasto kritino je spremenila prej strme naklone streh v bolj položne in umirjeno valovanje strešin se je še bolj zlilo s kraško pokrajino, ki se je že Valvasorju zdela kot »valovi v beneškem morju«.

Vse do začetka 20. stoletja so potem živele v sožitju kamnite, korčaste in slamnate strehe. Dandanašnji so slamnate strehe že povsem izginile iz spomina in zavesti, da so bile včasih nekaj čisto običajnega tudi na Krasu; kamnite, ki so nekdaj dajale hišam skoraj prazgodovinski zven, so se ohranile redke in vedno manj jih je. Le korčaste strehe so preživele in danes tako značilno vpenjajo kraško arhitekturo v celoten mediteranski prostor in njegovo zaledje.

Sedemnajsto in 18. stoletje sta na Kras ob ponovni uveljavitvi korčaste kritine prinesla še nekaj arhitekturnih sestavin, brez katerih si danes značilno kraško hišo komajda lahko predstavljamo. Hiše so se dvignile v nadstropje in dobile z napušči streh ali z nadstreški pokrite lesene »ganjke« ter kamnita zunanja stopnišča, ki so vodila nanje. In dobile so svoj morda najbolj slikovit in danes tako zelo razpoznaven del, s kamnitimi skrlami pokrite kuhinjske izzidke, ognjiščne »spahnjence«. Njihovi visoki dimniki, ki so se povzpeli po pročeljih in nad strehami izpeli z umetelno zaključenimi kapami, so s svojo pokončno slokostjo uravnotežili poudarjeno zleknjenost »ganjkov« in strešin. Za kraške »spahnjence« se je v stroki uveljavilo ime kaminske apsida in beseda apsida je morda kar najbolj prava tudi zato, ker so bila prav ognjišča z odprtim ognjem dolga stoletja osrednji in najsvetejši prostori kraških domov. Kraševcem in vsem Primorcem je domače ognjišče v resnici to, kar je drugim le v prenesenem pomenu, v prisposobi. V času med obema vojnama so začeli kamnita ognjišča z odprtim ognjem zamenjevati zidani štedilniki in s Kraševci je še danes najlepše zvečer, ko ob zakurjenem štedilniku pripovedujejo zgodbe nekdanjih časov.

Ohranjena iz kamna izklesana ognjišča so danes na Krasu silno redka, nekdaj pa so prav tako, kot še danes mogočne »kalone« ali »portoni« (kamniti portali, ki vodijo v »borjače«), pa »medjoni« (okrašene konzole, ki podpirajo »ganjke«), »šape«, (kamniti obodi »štjern«, vodnjakov), »jerte« (za ramena oken in podboje vrat), kamnite mize, klopi in »škafence« (vzidane police za čebre z vodo) ter drugi kamniti deli kraških domačij, pričala tako o ponosu gospodarjev, ki so jih naročili, kot tudi o izjemnem znanju in ustvarjalnem občutku kraških kamnosekov. Zelo veliko jih je bilo in čeprav so sodelovali v mestih pri gradnji velikih palač in znali izklesati tudi najzahtevnejše okrasje pročelij, so doma ostali zvesti starodavni tradiciji ljudsko preprostih simbolov rodovitnosti in življenja ter božjega blagoslova, ki so prepredali njihove izdelke v želji in priprošnji, da bi branili dom in rod pred vsem hudim. Še največ ustvarjalnega zanosa so si kamnoseki dovolili pri

...izsanjana pokrajina

klesanju »kalon«, kamnitih »šap« za vodnjake in vaških kamnitih znamenj, »pilov«.

Iz rdeče zemlje v vrtačah, skledastih kotanjah, s katerimi je posuta kraška raven, so Kraševci v stoletjih odstranili kamenje in ga »na suho« zložili v nizke kamnite zidove, ki so v mehkih zavojih prepredli vso pokrajino in ji dali podobo mistične pajčevine. Med od sonca razžarjenimi kamni imajo svoje gradove kače in martinčki. V nekaterih vrtačah so z živino steptali ilovico in naredili dno toliko nepropustno, da se je v njih ob dežju zadržala voda. Te vodne zbiralnike, »kale«, so imeli za napajanje živine in da se ne bi živalim vdiral v blato, so »kale« obložili s krožno položenimi kamnitimi skrlami. Še en pradavni motiv kraške krajine.

Kras je praznik zvokov

Ko brije burja, kraška pokrajina zaživi v gibanju in burja ji da zvok. V vasi jo slišiš, ko udarja škure ob zidove in žvižga skoz dimnike in med korci, ki se oglašajo kot piščali orgel. Na kameniti gmajni zaigra burja na prevotlene skale in, vsako na svoj način, v vetru šumijo drevesa. Mogočno in težko šumijo hrasti, po svoje vršijo brini, drugače, bolj zvonko šelestijo listi rujevih grmov, najbolj zamolklo pa šumijo tisti Kosovelovi temni bori, ki so (morda tudi zaradi njega, tako kot ptice brinovke) postali eden izmed simbolov Krasa, čeprav prvotno niso bili doma v tej pokrajini.

Daleč v preteklosti je bil Kras namreč gosto porasel z mogočnimi listnatimi gozdovi hrastov, gabrov, jesena pa tudi pravega kostanja. Veliko gozda so izsekali že Iliri in Rimljani, ko so pridobivali novo obdelovalno zemljo in pašnike. Svoje so v stoletjih opravile tudi velike črede ovac, ki so pomulile drevesne mladice in je le brinje ostalo varno pred njimi. Večja drevesa so Kraševci sekali za ostrejša svojih hiš, veliko so jih vzeli poletni požari, še več pa ognjišča, ki so stoletja gorela leto in dan prav v vsaki hiši. Najlepša hrastova drevesa pa so še vse do 16. in 17. stoletja padala za potrebe beneške države. Postajala so v mulj lagun zabiti piloti, na katerih stoji mesto, še med rastjo pa so jih krivili tudi za potrebe beneškega ladjevja. Če jih je burja ukrivila malo preveč po svoje ali so jim grče vzele trdnost, so jih uporabili Kraševci sami za ostrejša svojih hiš in cerkvâ, ki zato, kjer so se še ohranila, delujejo kot veliki narobe obrnjeni čolni, mestoma brez slemena in le z zatiči na stikih ukrivljenih reber, ki dajejo tem podstrešnim kaščam nadih lokov beneške gotike.

Čez izsekane goličave je povlekla burja, dež je spiral prst s kamna, sonce je žgalo in kraško površje je ogolelo. Že na Valvasorjevih upodobitvah in v njegovih opisih iz druge polovice 17. stoletja je Kras gola in opustela pokrajina, po kateri je gospodarila burja.

Sredi 19. stoletja so pomislili, da bi bilo mogoče Kras počasi znova pogozditi in mu vrniti prvotno podobo. Prve načrte za pogozdovanje je pripravil gozdarski inženir Jožef Ressel, bolj znan kot izumitelj ladijskega vijaka, pa poskusi s sejanjem hrastovega želoda niso uspeli. Šele Bohinjec Josip Koller je začel s sajenjem črnega bora in uspel. Bor se je odlično obnesel in docela udomačil, pa še burji je toliko polomil zobe, da so se začeli Tržačani pritoževati zaradi slabega zraka spodaj v mestu. V stoletju, ki je sledilo, so kar za trikrat povečali obseg kraških gozdov in ker ni bilo več paše drobnice, se je gozd sčasoma začel obnavljati sam. Pa ne le borov. Tudi listavci se samodejno vračajo.

Zaradi zaraščanja se je podnebje precej spremenilo; manj vroče je in bolj vlažno. Naš čas se je znašel pred vprašanjem, katero obdobje kraške krajine želimo ohraniti. Verjetno bo najbolj prav prepustiti zaraščajoči se naravi svojo pot, hkrati pa z oživitvijo paše ovčjih čred deloma ohraniti zanamcem tudi tisto golo podobo Krasa, ki še živi v izročilu. Kakšna pa bosta pršut in teran, če bodo gozdovi zaustavili burjo, in kako bo žgoče sonce tako zelo razbelilo pokrajino, da bo vseč škraždom, ki dajejo Krasu zvok poletja (ja, škraždom ali pa škražakom, papirmati škržati s "t" nemo živijo le v slovenskem pravopisu!). Šržade, (latinske cicade), te Apolonu, bogu svetlobe, modrosti, lepote in umetnosti posvečene pojoče žužke, so opevali že grški in rimski poeti, potem so jih pa, prav bogoskrunsko, s slastjo pojedli na gostijah. Aristotel je silno cenil okusnost oplojenih škraždijh samičk in ličink. Ampak škržake so za poslatico jedli včasih tudi kraški otroci na paši, nabodene na palice in popečene nad ognjem... Ko dozori brinje, »v jesenski tihi čas prileti brinovka na Kras,« poje Kosovel. In njeno oglašanje je tako zelo značilno za mrzle poznojesenske kraške dni. Tudi brinovke so pogosto končale v golažu. Otroci so jih lovili v pasti iz s paličico podprtih kamnitih skrlj, pod katere so natresli brinove jagode. In jedli so tudi skalne golobe, ki so nekočv jatah vzletali iz kraših jam, danes so pa le še spomin. Pa tudi mlade kavke in še marsikaj.

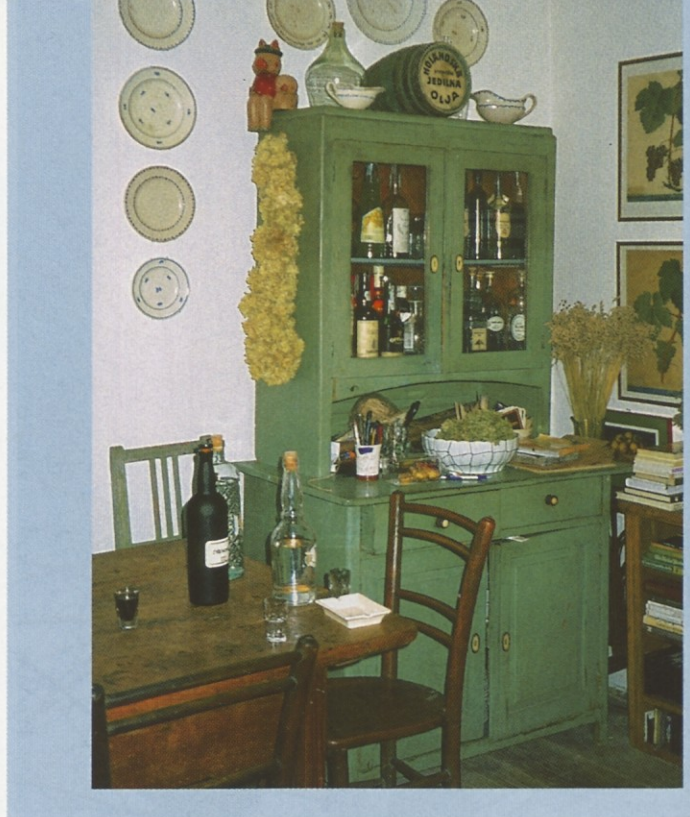
Kras je praznik barv in svetlobe

Kras, krasiti, okras, krasen, krasota... Besedi kras in krasota zvenita drugače in drugače ju občutimo, kot besedo lepota. »Krasota je lepota, ki nosi v sebi nekaj prazničnega, razkošnega,« je zapisal pesnik Boris A. Novak. In slikar Jože Spacal, ki je kot otrok vpiljal vase barve v Kostanjevici na Krasu, velikokrat reče, da je Kras največji slikar. V različnih svetlobah dneva med jutrom in večerom in v premenah letnih časov je kraška pokrajina kot lepa ženska v teku svojih življenjskih obdobj, tako praznično okrašena in tako gola hkrati.

Pomladi je Kras kot nevesta, ves bel in deviški. Češnje zacvetijo in slive in cimberji, pa na gmajnah rešelika, akacija, kalina in črni trn. Potem se ob koncu pomladi odpro cvetovi divjega kostonja in zadišijo po moškem. Poleti zelenini brinov in borov na gmajnah daje toplo rumenorjavo podlago od sonca ožgana trava. Nad vsem tem pa se razpenja gosto modro nebo, ki pred nevihtami, ko jugo z morja napiha nad planoto oblake, spominja na slike beneških slikarjev. Jesen zažari v mavrici toplih barv od rumenih, okraštih in oranžnih do ognjenordečih, rubinastih in vijoličastih. Pokrajina v soncu zagori v rdečinah košatih grmov ruja, ki jih hladijo le vitke zelenine brinov. In listi teranove trte dobijo, ko grozdje dozori za »bendimo«, prav tako barvo kot ruj. Potem pa počasi rjavijo v zimo. Kraške zime so sredozemsko sončne in burja očisti nebo, da postane kovinsko ostro v svojih srebrenkastih sivinah. Vлага, ki jo popijejo vase kamni v zidovih hiš in ograd, zgosti in poudari bogastvo sivin in črnin. In lišaji na kamnih in korcih, rumeni, oranžni, sivi in celo rdeči, v vlagi in mrazu dobijo novo moč rasti.

V vseh letnih časih pa je temeljna barvna paleta Krasa sestavljena iz rdeče zemlje in sivega kamna.

Kamniti zidovi kraških hiš so bili v zadnjih stoletjih večinoma ometani z apneno malto in belino so zmeraj malo ubili z zemeljskimi barvami, da v sončni pripeki ne bi preveč ščemela v

oči in slepila pogleda. Dostikrat so bila hišna pročelja obarvana v mnogih odtenkih »dunajskih« rumenih okrov in »beneških« rdečin. In v vaseh, kjer so se rodovi na domačijah ukvarjali s sobnim slikarstvom in hodili delat v tržaške meščanske hiše, se na notranjih pročeljih svojih hiš niso ustrašili niti ornamentalnih poslikav s šablonami, ki so jih za bogate Tržacane naročali z Dunaja.

Kras je praznik vonjev

Če poleti ob hudi vročini hodiš po kraški gmajni in se prepustiš lahkotni blaženosti, se počutiš kot val toplega zraka med cvetovi divjega timijana, šetraja, različnih met, melise, koromača in žajblja, ki so ga nekoč na Krasu sejali in pridelovali, zdaj pa rase divje kar sam od sebe.

V zavetju borjačev rasejo grmi lovorja, pa grmiči sivke in rožmarina, ki močno zadišijo vsakokrat, ko greš mimo in z roko pobožša oljnato mastne lističe. In ob njih opojno dišijo cvetovi limonovcev in pozneje tudi bogato obrodijo, čeprav na Krasu rasejo le v čebrih, saj morajo prezimiti v zaprtih prostorih. Celo granatovci v toplejših vaseh obrodijo sad, granatna jabolka, ta starodavni simbol enotnosti mnogoterega.

Kraški gozdovi dišijo po boru, po borovi smoli. In brinje diši na gmajnah. Že od nekdaj so Kraševci nabirali brinove jagode ter kuhali iz njih brinovo olje in zlahtni brinjevec. Na čisto poseben način pa samo na Krasu diši rujeva smola, ki priteče iz odlomljenih vej. In poleti, ko se na še zelenem ruju pojavijo svetlo rožnati puhasti cvetovi, ki spominjajo na repe rajskih ptic, se, kadar sonce pripeka in dolgo ni dežja, dišeč cvetni prah vsipa na liste. Včasih so otroci lizali to sladko mano in verjeli, da je silno zdrava. In lep je vonj zrelih fig in mlečka, ki se pocedi iz listov, ko jih utrgaš. Pa saj zadiši še beseda figa, ki nosi v sebi vso razsežnost mediteranskega sveta, kjer je že od nekdaj simbol plodnosti in izobilja. Tudi v Provansi rečejo figam fige in prav tam se je na svoji

razvojni poti iz latinske ficus do naše fige ustavila ta beseda, preden je prek nemških dežel prišla v naše kraje. Figovcem kraško podnebje dobro dene in na sončnih legah v zavetju kamnitih zidov se razrastejo v mogočne grme.

Tako kot figa je tudi beseda murva pridišala k nam iz latinske besede morus, ki je izposojena iz grškega imena moron. Danes so murve na Krasu le še za senco na borjačih in na gostilniških vrtovih. Ponekod jim še zmeraj prepletajo veje v kupole, v ogromne baldahine, večinoma pa jih vsako leto obrežejo prav do debelih starih vej, da bi enoletne mladike z velikimi listi dajale le senco in ne obrodile drobnih, lepljivo sladkastih grozdičev. Še pred dobrega pol stoletja pa je bilo na Krasu murv zelo veliko, saj se je v te kraje v 18. stoletju iz Furlanije močno razširilo gojenje gosenic sviloprejk, ki so jim pravili »kavalirji«. S prodajo kokonov v Gradiško in Trbiž so kraški kmetje vsako leto zaslužili za davke. Resna dejavnost je bila to vse do konca 19. stoletja, ko so se Kraševci začeli več ukvarjati s sadjarstvom in vinogradništvom.

Najmogočnejša, šest stoletij stara kraška murva pa še zmeraj vsako pomlad ozeleni pred rojstno hišo Maxa Fabianija v Kobdilju pri Štanjelu. Veliki arhitekt in urbanist, razpet s svojim življenjem in delom med Dunaj, Ljubljano, Trst, Goriško in Kras, je med obema svetovnjima vojnoma več let preživel tudi v kraškem Štanjelu. Takrat je svojemu svaku, tržaškemu zdravniku Guglielmu Ferrariju, tam zgradil vilo s čudovitim romantičnim parkom, ki še danes, ko je zapuščen, prevzame obiskovalca z vsem svojim žarom. Nedavno umrlí Fabianijev pranečak, italijanski pisatelj Renato Ferrari, pa je v romanu »Murva Fabianijevih: stoletje miru na Krasu«, ki v obliki družinske kronike pripoveduje o koreninah in pomenu sožitja in prepleta jezikov ter kultur na tem koščku sveta, dal starodavni murvi simbolni pomen.

Nekdaj je bilo na Krasu tudi veliko več oljk, pa jih je na Tržaškem in v kraškem zaledju takorekoč vse pobrala velika zmrzal leta 1929, ko so na Krasu pomrzile tudi številne trte. V okolici Trsta so pozneje oljke spet zasadili, na Krasu pa nikoli več.

Simbolni vonj Krasa je tudi vonj po pristanišču v Trstu, mestu, ki je bilo s svojim kraškim zaledjem zmeraj močno povezano. Kraševci s Trstom niso le trgovali ter tovorili blaga čez svojo planoto tja in nazaj. Množično so se v Trst tudi izseljevali. Do prvega velikega vala izseljevanja je zaradi splošnega pomanjkanja prišlo že v 15. stoletju, v drugi polovici 19. stoletja pa so prav Kraševci, ki so prihajali v Trst, predstavljali pomemben del slovenskega tržaškega življa. Do konca 19. stoletja se jih je veliko romaniziralo in danes le še poitalijančeni slovenski priimki govore o njihovem izvoru. Vse do srede 20. stoletja so Kraševke v pletenih jerbasih, »plenirjih«, na glavi nosile v Trst prodajat pridelke, predvsem mleko in maslo, pa tudi sadje in zelenjavo, piščance in jajca, pa vmes kako steklenico terana, vse pač, kar se je dalo prodati. Vso dolgo pot so pogosto hodile peš, saj bi, če bi se del poti peljale z vlakom, od bornega iztržka kaj malo ostalo. In še danes marsikatera Kraševka hodi delat k družinam v Trst.

Že vse od 16. stoletja naprej pa so Kraševci redili tudi različne vole, ki so jih vozili (pogosto tudi tihotapili) v okolico Trsta in beneško zaledje. Te silne živali z mogočnimi rogovi so bile še pred dobrega pol stoletja ponos vsakega kraškega gospodarja, danes pa z napetimi hrbti merijo moči le še na mozaikih Jožeta Spacala.

Živeti s Krasom pomeni tudi popoldanski sprehod po parku ob romantičnem gradu Miramare, ki so ga v Tržaškem zalivu sredi 19. stoletja avstrijskemu nadvojvodi Maksimilijanu, mlajšemu bratu cesarja Franca Jožefa, kraški zidarji postavili iz kraškega kamna, ki so ga klesali kraški kamnoseki. In si potem na pomolu pod gradom pogledati iz oči v oči z egipčansko Sfingo. Maksimilijanu jo je podaril cesarski diplomat in arheolog vitez Anton Lavrin, doma iz Vipave, ki je bil takrat avstrijski generalni konzul v Aleksandriji. To je tam, kamor so mlade Kraševke, »aleksandrinke«, hodile za dojlje. O tem pripoveduje balada o Lepi Vidi, ki naj bi stala, ko je ponjo prišel »črn zamorc« ob morju le malo naprej, na skali pod starodavnim gradom v Devinu.

In živeti s Krasom pomeni sprehajati se pod večer po tržaškem pristanišču in med tem, ko velika oranžna krogla zahaja tam na koncu Kettejevega Mola San Carlo, opazovati, kako odhajajo ladje. Tako, kot so v času gospodarske krize po prvi svetovni vojni odplule s tisoči Kraševcev, ki so sanjali o boljšem življenju, v Argentino in v druge prekomorske dežele. Tudi iz hiše, kjer je danes moj dom, sta leta 1920 odšla v svet oba sinova, eden v Trst in drugi, zidar Janez, v Argentino. Še prej pa je ostareli materi s slamo pokrit hlev dvignil za nadstropje in ostrešje za novo korčasto streho naredil kar iz smrekovih tramov, ki so ostali od zapuščenih vojaških barak nad vasjo. Na osrednjem Krasu je bilo med prvo svetovno vojno vojaško zaledje in so vasi ostale cele, zahodnejše vasi so bile v bojih soške fronte porušene do tal.

Kras je praznik okusov

Ena med najbolj priljubljenimi kraškimi jedmi je jota, gosta juha iz kisle repe ali zelja, krompirja, fižola in s kakim rebrcem ali drugim kosom prekajene svinjine. Joto je mogoče spotoma pojediti tudi v kraških gostilnah, malo težje bi bilo pa, če bi si zaželeli »frtaljo«, preprosto, pa tako božansko dišečo in okusno jed,

spečeno iz stopenih jaje in vanje nasekljanih zelišč in začimb. Srčno zelje, kot Primorci pravijo melisi, nikakor ne sme manjkati, pa koromač tudi ne, zraven pa lahko daš še prav vse, kar tisti hip dišavnega rase na vrtu, pa še kak listič rmana, mandrijance, vratiča in drugih dišečih plevelov. Kraške gospodinje so prav neverjetne mojstrice za pripravo vsakovrstnih minešter, veliko se poje fižola in krompirja s čebulo in z ocvirki ali pa iz krompirjevega testa naredijo »njoke« s tako ali drugačno zabelo. Za poslastico so kuhani štruklji z orehi ali skuto, ocvrte »štraube« ali »kroštole« (ki bi jim drugod rekli flancati) in pozimi suho sadje.

Nekdaj je bila prehrana na Krasu silno preprosta, v kriznih časih celo zelo revna. In ravno v tej silni preprostosti je največji čar izvirm kraške kuhinje. Kraševke, ki kot starodavne čvarke ognjišč, v resnici podpirajo vse štiri vogale kraških domov, kot se včasih rade pošalijo, so zmeraj znale čarati dobrote iz tistega, kar je bilo na razpolago doma. In doma so pridelali prav vse razen soli in sladkorja. Zelo priljubljena je po prihodu koruze v naše kraje na Krasu postala polenta, med žitaricami pa je nekdanji pri Kraševcih prevladovala ajda, o kateri ni danes niti sledu več.

Umetnost kraške kuhinje je veliko širša od splošne predstave o »deželi pršuta in terana«, čeprav sta ti dobroti gotovo največja kraška posebnost. Na tenko narezano prašičje stegno, ki ga včasih rahlo prekadjijo v ognjiščnem dimniku, preden ga za dve leti prepustijo sušenju na burji, kruh iz krušne peči in teran so postali kar kraški simboli. In vse to na kamniti mizi pod brajdo na borjachu ob glasbi škržadov.

Teran že v svojem imenu nosi vso trpkost in zlahtnost rdeče zemlje, terre rosse, iz katere v osrednjem delu kraške planote potegne svoje darove. Stari Kraševci so prepričani, da dajo pravi teran le vinogradi okrog vasi Križ, Tomaj, Dutovlje in Šepulje pa tja do Krajne vasi in Pliskovice, manj strogi ga priznajo še do Velikega dola, Komna in Svetega. Naprej je pa refošk. Za teran ve-

lja, da je najboljši mlad in da ne prenaša dobro dolgih poti. Boljši je, če prideš ti k njemu. Sveže in razigrano vino je teran, močne temnordeče češnjeve barve s sadno cvetico, ki spominja na maline, rdeči ribez in borovnice. »Moja duša je židane volje, kot bi pila kraški teran,« je zapesnil Župančič. In res je zdrav za telo in zdravilen za dušo. Izčrpane porodnice so na Krasu zmeraj najprej popile kozarec terana s sladkorjem. In tudi kravam so po telitvi zavreli teran z maslom in s sladkorjem. »Teran je od zmeraj,« pravijo Kraševci. In res že zgodovinar Plinij poroča, kako zelo so kraško črno vino cenili stari Grki in Rimljani, za užitek in za zdravje. Piše, da je Julija, žena cesarja Avgusta, doživela za tiste čase nezasišano visoko starost, kar 82 let, samo zato, ker je redno pila »vinum pucinum«, kot je Plinij poimenoval teran. V srednjem veku je bil teran v časteh po vsej Srednji Evropi in naš Valvasor je v 17. stoletju pisal o njem z velikim spoštovanjem.

Vendar nekdanji na Krasu ni bilo toliko vinogradov, kot jih je danes. Močnejše so se razširili šele v 20. stoletju. In lepo je videti, ko se vsako pomlad širijo po zapuščenih kraških gmajnah novi in novi latniki z mladimi trtami.

Jeseni dajo okus Krasu tudi pečeni kostanji in orehi, ki jih za zimo že zgodaj poleti, še zelene, namočijo v tropinovo žganje, da se spremeni v temno rjavi orehovec. Ko z dreves odpade listje, počakajo na vejah na prve zimske zmrzali, ki jih omedijo, le še zlata jabolka, kakiji.

V imenu Kras sta skrita kamen in lepota

Ime Kras se je uveljavilo že v davni preteklosti in se obdržalo vse do danes. Še več. Prav po našem slovenskem Krasu so dobile svoje znanstveno ime vse sorodne »kraške« pokrajine širom

po svetu. V zgodovino je Kras vstopil z rimskim latinskim imenom Carsus. Beseda je starodavnega, predindoevropskega izvora in izhaja iz korena kara, kar pomeni kamen in ki v enakem pomenu še živi v irščini kot carraig. Slovani so ob prihodu na planoto prevzeli ime od romaniziranih staroselcev in ga po zakonitostih svojega jezika spremenili iz Kars v Kras. V nemščino je beseda prešla kot Karst in v italijanščino v obliki Carso.

V ljudskem jeziku pomeni beseda kras pusto, golo, sušno, kamnito pokrajino, v pesniškem postane krasna in pomeni krasoto.

Kras je navdihoval pesnike, pisatelje in slikarje. Kras je Srečko Kosovel. V sebi so ga nosili Veno Pilon, Avgust Černigoj, Lojze Spazzapan in Ivan Čargo, v sebi ga nosijo Zoran Mušič, Jože Spacal in Vladimir Makuc. Neminljiv spomenik mu je v svojih grafikah postavil Lojze Spacal. Kraševce je bil Max Fabiani in s Krasa je izviral rod Jožefa Plečnika. Kras je navdihoval tudi mnoge umetnike drugih narodov.

In velja, da je dobil Dante navdih za upesnitev Pekla v svoji Božanski komediji prav v eni izmed kraških jam...

Kras, krasota... Krasota pa je praznična lepota. In Kras je krasen. Ker je praznik oblik, barv, svetlob, vonjev in okusov.

»Seveda je mogoče, da pretiravam,« je nekoč zapisal Oscar Wilde, »upam celo, da je tako, kajti kjer ni pretiravanja, tam ni ljubezni. In kjer ni ljubezni, ni razumevanja. Edinole o rečeh, ki te ne zanimajo, lahko izrečeš nepristransko mnenje, in nedvomno je nepristransko mnenje prav zaradi tega zmeraj tako prazno.«

Fotografije: dr. Živa Deu in Agencija Kras

Janez Lombergar, univ.dipl. umetnostni zgodovinar

Akademska slikarka in univ.dipl.inž. arhitekture

ALENKA KHAM PIČMAN

SARABANDE, 1976, olje na platnu, 142 X 111 cm

Alenka Kham Pičman

Zadnje mesece umetnice v Svetem skorajda ni bilo na spregled. Zavzeto je pripravljala razstavo v spomin dr. Francetu Prešernu. Z naslovom "Igra linije in barve v urbanem prostoru in pejsažu - iskanje lepote v arhitekturi slovenskih mest" jo je v novoustanovljenem razstavišču v Tomšičevi 7 v Kranju organiziral Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (Območna enota Kranj, zanj direktor Vladimir Knific). Odprl jo je 3. decembra 2002 mag. Viktor Vauhnik, član uprave delniške družbe Merkur. Razstavljena dela Alenke Kham Pičman je predstavila Nora d.S. Picman. Slikarka je razstavila 70 slik iz urbanega prostora in pejsažev iz Slovenije, med drugim tudi cerkev sv. Tilna v Svetem.

Alenka Kham Pičman se je rodila v Ljubljani, diplomirala na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pri prof. J. Plečniku in na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri prof. G. Stupici in prof. M. Sedeju, kjer je končala tudi specialko za grafiko pri prof. M. Pogačniku. Prejela je več nacionalnih nagrad (Rijeka, Beograd, med drugim tudi Prešernovo nagrado za Gorenjsko (1987). Študijsko je potovala po Angliji, Avstriji, Belgiji, Danski, Finski, Grčiji, Italiji, nekdanji Jugoslaviji, Kanadi Nizozemski, Slovaški, Španiji, Švici, Tuniziji in ZDA. Projektirala je na Danskem in Finskem, v Franciji, na Švedskem in doma. Leta 1978 je slikala na University of Alberta Art department v Edmontonu v Kanadi. V letih 1985 in 1986 je slikala v Cité internationale des arts v Parizu. Živi in dela v Svetem pri Komnu, pa tudi v Kranju in Ljubljani.

Iz zloženke, ki je pospremila razstavo slikarke in arhitektke Alenke Kham Pičman, povzemamo spremno besedilo Nore d.S. Picman:

Uredništvo

Risba

Pri delu akademske slikarke in arhitektke Alenke Kham Pičman se že v najzgodnejšem obdobju študijskih let srečujemo z intenzivnim zanimanjem za samo *risbo*, ki jo kot virtuozno izpeljani zapis urbanih pogledov goji še danes. Ali, kot pravi sama: "V Plečnikovem ateljeju je bilo srečanje z njegovo *primarno fantazijsko skico* arhitekturnih projektov tisto, kar je ohranjalo občutek za subtilno lepoto in igro črte". Tudi v obdobju dela in študija moderne arhitekture na severu Evrope in srečanja z arhitekti

Med prvimi likovnimi umetniki, ki so si Kras izbrali za svoj drugi dom in predvsem za novo okolje svojega umetniškega ustvarjanja, je tudi akademska slikarka in arhitektka Alenka Kham Pičman. Leta 1981 si je kupila zapuščeno kraško hišo v Svetem pri Komnu, jo postopno obnavljala in pred dvema letoma si je v njej uredila tudi slikarski atelje.

nastajajo zapisi severne pokrajine, mest in ladjedelnice, ki jih razstavi v Uddevalli na Švedskem. Velik pečat je zapustilo sodelovanje z danskimi arhitekti; z Joergenom Bo-jem pri Muzeju sodobne danske umetnosti Louisiana v Hublebaeku na Danskem in pri projektiranju *Morgens hus* (Hiše bodočnosti) v Koebenhavnu (z vključeno kompozicijo multiplikacijskih opečnih elementov kot relief, velik 15x3 m), z Joergenom Utzonom pri načrtovanju motela ob Kaspijskem jezeru ter z Evo in Nilsom Koppelom pri revitalizaciji *Hedehus* (stare kamnite hiše) in pri projektiranju Tehniške visoke šole ter carinarice za Dansko.

Po vrnitvi v domovino, tedaj precej nenaklonjeni sodobni arhitekturi, se Alenki Kham Pičman vedno bolj obuja želja po slikarstvu. Na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani so pomembnejša srečanja z Marijem Preglom, Gabrijelom Stupico in Maksimom Sedejem. Oljni portreti tega obdobja so izvrstni, živi, realistično dognani in ekspresivni (*Portret očeta*). Tudi pod vplivom dejanske menjave življenjskega okolja (Ljubljana - Kranj) prehod v krajino, serija "zelenih slik", začetek neštetihih pogledov kanjona Kokre. Slike izžarevajo umirjeno, celo mistično energijo (*Persefona* - deklicaplesalka z žabjo roko pred vijočim se dimom in samotnim drevesom v dolini Kokre), pojav poetičnega realizma, surrealizma in mentalnih srečanj s slikarjema Paulom Delvauxom in Renéjem Magrittom.

Barva

Delo na grafični specialki, izpopolnjevanje v tehniki globokega tiska, jedkanice in vernis-mou-ja ter pogovori z Marjanom Pogačnikom in Bogdanom Borčičem pomenijo preobrat k abstraktnjšim, minimaliziranim ter bolj izčiščenim likovnim formam. Linija in barva se oddvojita ter govorita vsaka samostojen jezik v medsebojnem harmoničnem prepletanju. Ali, če preidemo k samim razstavljenim delom in, kot pravi Alenka Kham Pičman sama: "Ustvarjanje prostora samo s kvaliteto barvne iluzije". Barva postane samostojna in ne omejena s črto, čeprav je bila prvotno črta osnova kompozicije. To so, na primer, svobodno zasnovani *Kanjon reke Kokre I, II, Dunaj*. V primeru upoštevanja mimetičnih mejnikov črte postane slika bolj realistična in kompozicija manj svobodna (*Vrba, Kranj, etc...*).

Hitrost izvedbe

Intenzivnejša koncentracija doživljanja motivike vpliva tudi na bliskovito izvedbo same slike in rezultira v svobodnejši kompoziciji prepleta barve in linije. Večja samostojnost teh likovnih elementov pripelje do abstrakcije, ki pri ponovni analizi vsebuje nadrealistične elemente (obris kanjona se spremeni v obraz, dele telesa, etc...).

Vsebinsko - urbano

IN MEMORIAM DR. FRANCE PREŠEREN

Živahen zapis urbanega dogajanja je nastal na ulicah Kranja, Ljubljane, slovenskih mest. *Dvanajst postaj* predstavlja zapis krajev, ki so zaznamovani z bivanjem dr. Franceta Prešerna (*Vrba I, II, sv. Marko v Vrbi, Kopanj, Ribnica, Celovec, Dunaj, Ljubljana - Rožna ulica, Kavarna Kazina, Julijina hiša, Prešernova hiša v Kranju, Prešernov spomenik v Ljubljani - Tromostovje*).

Pejsaž

Pejsaž, ki je pri Alenki Kham Pičman sicer eden izmed najsvobodnejših kompozicijskih izrazov (neodvisnost barve in linije, poudarjeni elementi tašizma), je na tej razstavi pravzaprav vezan na kraje, prisotne v Prešernovi poeziji (*Bohinjsko jezero I, II, III, Izvir Savice, Blejsko jezero - otok, Blejski grad, Ajdovski gradec etc...*).

Multiplikacija podobe

Kot primer grafičnega raziskovanja sta predstavljeni deli: triptih IN MEMORIAM DR. FRANCE PREŠEREN in serija devetih Prešernovih podob. Multiplikacija podobe (tisk, pretisk) omogoča ustvarjanje novih samostojnih likovnih kompozicij, ki so s svojo repetitivno pojavnostjo morda najbližje današnjemu, z digitalno in multiplikacijsko logiko zaznamovanemu razmišljanju.

Petjétova domačija v Gabrovici na Krasu

Sredi vasi Gabrovica na Dolenjem Krasu stoji ob vaškem trgu - kržadi Petjétova domačija, v kateri živi gledališka in filmska igralka Bogdana Bratuž Petjé in Anton Petjé, še pred kratkim člana Slovenskega stalnega gledališča v Trstu.

Bogdana je doma iz Gorice. Tam sta imela njena starša nekdaj poznano kavararno Bratuž, v kateri so se zbirali slovenski intelektualci. Veliko časa je kot otrok preživela na mamini domačiji v Biljah pri Gorici. In od nekdaj je gojila tiho željo po svoji hiši.

Anton Petjé je po rodu z Dolenjske, iz bližine Čateža. Tam je imel domačijo svojega očeta, a je bil Čatež mnogo predaleč, da bi se pogosteje vračal v svoj rojstni kraj in si tam uredil drugi dom.

Za predstavitev Petjétove domačije, njenega prenavljanja in njene sedanje uporabe smo se odločili, ker sta njena lastnika in obnovitelja vseskozi zvesta svojemu vodilu: Kraški hiši lahko kaj dodamo, ničesar pa ji ne odvzemimo! Izoblikovala sta ga kmalu po nakupu domačije in začetku njenega prenavljanja.

O "odkritju" nekdanje Županove domačije, o njenem stanju ob nakupu, o filozofiji njene obnove in vsakdanje uporabe, o najrazličnejših gradbenih in obnovitvenih posegih in še o marsičem za revijo Kras pripoveduje Bogdana Bratuž Petjé. S tehniškimi podatki in raznimi obnovitvenimi rešitvami pripoved dopolnjuje Anton Petjé, za domače Zvone, kakor so ga pričeli klicati med njegovim študijem na Akademiji za gledališče, radio, televizijo in film profesorji in sošolci, da so v letniku mogli ogovarjati tri Tonete.

Uredništvo

KRAŠKI

LAHKO KAJ DODAMO

Ljubezen na prvi pogled

Že od nekdaj nama je Kras zelo pri srcu. Vedno sva občudovala to kamnito pokrajino in si želela, da bi nekoč tod tudi živele in imela svojo hišo. Kupila sva že hišo v Brkinih, da bi tja prihajala na oddih. Bila je v ruševinah, vendar sva bila z njo zadovoljna...

Do najine sedanje hiše v Gabrovici sva prišla po naključju. Po neki predstavi, ki smo jo igrali na Opčinah, sva zvedela, da se v Gabrovici prodaja župnija. Odločila sva se, da hišo pogledava. In že naslednjo nedeljo sva se odpravila v Gabrovico. Vendar nama domačija ni bila všeč.

Ko sva odhajala po cesti navzdol in šla mimo hiše s številko 29, nama je spremljevalec rekel, da je tudi ta, Švarova hiša, naprodaj. Že tri leta so jo lastniki prodajali, a je niso mogli prodati. Šli smo po ključe v bližnji lokal. In ko smo odprli kolo (vhodna vrata) ter vstopili skozi mogočno vežo, sva se z Zvonetom v domačijo zaljubila na prvi pogled. Na borjaču (dvorišču)

je bil oreh, bila je glicinija, sicer pa je bilo veliko porušenega. Hiši so rekli "Ž'panova", saj je bil praded njenega zadnjega lastnika vaški župan. Sedaj ji že vsi rečejo "Petjétova".

Hiša je precej stara, saj ima na vhodnih vratih letnico 1835; na vhodnih vratih gospodarskega poslopja je letnica 1837, na vhodni koloni pa je letnica 1857. Gospa Ščuka, rojena Švara, ki nama je hišo prodala, je povedala, da je njen nono hišo po prvi svetovni vojni obnovil. Nazidal ji je nadstropje in zamenjal pode. Kjer je kokošnjak, je prej stal visok senik, a so ga porušili. Naredili so tudi vhod z borjača na vrt. Tega prej ni bilo in so morali na vrt hoditi naokrog.

Ko sva hišo kupovala, ni bil najin namen, da bi se za stalno preselila v Gabrovico na Kras. Takrat sva živela v Trstu in bila zaposlena v tamkajšnjem Slovenskem stalnem gledališču. Bila sva veliko zdoma. Zato nama je kupljena domačija na začetku služila le za oddih.

Prede sva domačijo kupila, je bila tri leta zapuščena. A stanovanjski prostori so bili v takšnem stanju, da sva v njih lahko za

HIŠI

NIČESAR PA JI NE ODVZEMIMO!

Pogled skozi klonico, prehodom ali veliko vežo skozi hišo, na gospodarsko poslopje z vinsko kletjo, v katerem si želita Bogdana Bratuž Petjé in Anton Zvoné Petjé urediti zasebno gledališko šolo z odrom, dvorano in garderobnimi prostori.

silo bivala. Drugi objekti so bili več ali manj zrušeni ali pred tem, da se zrušijo. Stavba, kjer je klet in shramba za vozove, je bila zrušena do kleti. Tudi hlev je bil v zelo slabem stanju.

Prva stvar, ki sva se je s Zvonetom lotila, je bila sanacija oken v bivalni hiši, da smo v njej mogli prespati. Nato smo vse notranje prostore pobelili, saj so bile stene raznobarvne, prostori pa preveč temačni. Odločila sva se, da bova hišo obnavljala sproti in postopoma, ne vse hkrati, saj za kaj takega nisva imela dovolj denarja. Pri prenovi sta nama svetovala sorodnika Magda in Ivan

Kocmut iz Maribora, oba arhitekta. Po temeljitem ogledu hiše sta ugotovila, da so prostori v njej razporejeni zelo funkcionalno. Hiša ima tipične prvine kraške arhitekture - bila je dozidovana - in čeprav smo najprej razmišljali, da bi podrli kakšno vmesno steno in tako povečali prostore, smo se odločili spoštovati njene prvotne dimenzije.

Hiša je imela tipično kraško kuhinjo z odprtim ognjiščem - spahnjenco. Prostoru so rekli "gonišče". Kjer imamo sedaj shrambo, je bila včasih škafnica. V njej so hranili vodo za pitje in gospodinjske potrebe. Prostor je vedno dovolj hladen. Služil je

tudi za delovni prostor tik ob kuhinji. Spalni prostori so bili sprva v pritličju. Ko pa je gospodar po prvi svetovni vojni nazidal nadstropje in naredil gank (balkon), so spalne prostore preselili v nadstropje. Gank ni nikdar imel zunanjšega stopnišča, je pa bilo na njegovem koncu ob stiku s hlevom stranišče, kar je bilo za tiste čase že zelo napredno. Stranišče so izpirali z vodo iz kalavnika, to je vedra, v katerem so jo prinašali iz štirne (vodnjaka) sredi borjača.

Med prenavljanjem domačije nisimo delali nikakršnih večjih arhitektonskih sprememb. Vsa dela smo opravili po odo-

breni prigrisatvi del na Upravni enoti Sežana. Ker se nisva lotevala nikakršnih posegov, ki bi spremenili gabarite domačije in podoba njenih pročelij, nisva potrebovala gradbenega dovoljenja. Niti okenskih odprtín nismo povečevali. Okna so velika, ker so jih že povečali prejšnji lastniki domačije. Prav tako smo pustili v prvotni obliki predprostor s stopniščem, ki povezuje pritličje in zgornje nadstropje hiše. Edini večji gradbeniški poseg je bila zgraditev kopalnice v nadstropju. Odstraniti je bilo treba stranišče na koncu ganka, da smo pridobili prostor, in napeljati vodo v zgornje prostore ter iz njih odtoke. In tudi sodobno greznico smo zgradili na borjaču.

Prvi večji poseg, ki smo se ga lotili, je bila ureditev kleti. Zvone si je od nekdanj želel imeti vinograd in vinsko klet. Ker je bila klet popolnoma porušena in zasuta, smo najprej ojačali in rekonstruirali zidove, nato naredili betonsko ploščo nad kletjo, zgradili ostrešje in streho. Betonsko ploščo smo naredili tudi v nekdanjem hlevu. V stanovanjski hiši pa smo pustili lesen strop in hrastove tramove, ki so tako trdni, da jih je skoraj nemogoče prežagati.

Ostrešje na hiši, razen konjev (podpornih tramov) za slemensko gredo - jono, smo naredili novo, čeprav je sprva kazalo, da je staro dovolj dobro ohranjeno in da ne bodo potrebni večji posegi. Zvone si je zelo želel ohraniti ostrešje in njegovo arhitekturo takšno, kakršna je bilo prvotno. Vendar smo kmalu ugotovili, da so strešni tramovi v zidovih nagniti in črvivi. Zato smo jih morali zamenjati. Streho smo nanovo prekrili po ustaljeni navadi, da se na spodnje nove strešnike položi stare. Nad kletjo so nama streho položili vaščani, nekaj pa jo je položil Boris Živec iz Velikega Dola. Ostalo prekritje na domačiji je opravil Marko Klajč iz Preserja nad Branikom.

Ko sva uredila klet, je sledila prenova štime, ki je puščala. Štirna je bila edini vir vode v hiši, ko sva jo kupila. Seveda pa je bilo treba pripeljati v hišo tudi vodo iz vodovodnega omrežja ter speljati tekočo vodo po hiši. Pred tem sva "kalala", zajemala vodo iz štime. Vitla štirna ni imela, saj so vodo dvigali s kalavnikom, obešenim na verigo. Njene sledi na vodnjakovem kamnitem trebuhu se dobro vidijo. Ko smo pripeljali v domačijo vodo iz vodovoda, smo namestili še črpalko za vodo iz štime, tako da lahko sedaj uporabljamo vodo iz štime in vodo iz vodovoda.

Najzahtevnejši poseg v hiši je bila postavitev kopalnice. Kopalnica nama je povzročala kar nekaj preglavic, saj si brez kopalnice danes bivalne hiše ne moreš zamisljati... Nismo namreč vedeli, kam bi jo umestili. Pa je nek vaščan predlagal, naj jo naredimo v nadstropju na koncu balkona, kjer je bilo prej stranišče. A tam ni bilo ničesar, na kar bi oprli nosilno ploščo. In ni bilo vode, ne odtokov. Problem smo rešili tako, da smo za kopalnično površino izrabili konec balkona in stranišča ter ostrešje nad izpahnjeno kuhinjo. Pri umeščanju kopalnice pa smo imeli srečo, saj se je za vrata v kopalnico potrebna odprtina ujemala z odprtino kamina nad nekdanjo kuhinjo.

Kako sedaj uporabljamo domačijo?

S kržade, malega vaškega trga, se pride skozi glavni porton (vhod) v klonico (široko vežo za prehod skozi hišo) na borjač domačije.

Klonica je na videz idealen prostor za avtomobilsko garažo, vendar nama še na misel ni prišlo, da bi avto vozila v domačijo,

čeprav je na borjaču veliko prostora, ki bi ga lahko izkoristila v ta namen. V klonici nismo parkirali avta tudi zato, ker so pod njenim stropom gnezdile lastovke in jih nismo hoteli motiti.

Zanimivo je, da so Zvoneta domačini najprej vprašali: "Ma, kje boste n'rdi garažo?" Pa sva povedala, da ne potrebujeva garaže nič bolj, kot bi jo potrebovala v Trstu. In, če imava lahko v Trstu avto na ulici, ga imava lahko tudi zunaj domačije. Avto je vendar potrošno blago, ki ga imaš nekaj let, nato ga zamenjaš.

Ko z borjača vstopimo v hišo, pridemo najprej v predprostor, majhno vežo, tlakovano s skrlami. Iz veže vstopimo na levo v jedilnico, to je prostor z veliko mizo in stoli, kjer je bila včasih kuhinja z odprtim kaminom. V jedilnici smo po tleh položili plošče "pietra dell' Piave", narejene iz kamenčkov reke Piave. Ob jedilnem prostoru je še majhen prostor, škafnica, s črnim kamnom po tleh. Poleg jedilnega prostora je še velika kuhinja.

V ostalih prostorih, v kuhinji, dnevni sobi v pritličju in v zgornjih spalnih ter delovnih prostorih in v zgornjem osrednjem hodniku smo pustili prvotne lesene

pode, jih očistili, premazali s sredstvom proti lesnemu črvu in zaščitili z voskom. Tudi sedaj vse pode vzdržujemo samo z voskanjem.

Poleg jedilnega prostora je iz hodnika na desno vhod v dnevni prostor. Dnevna soba je namenjena gledanju televizije, branju, gostom. Z Zvonetom se največ zadržujeva v njem.

Nasproti vhodnih vrat se iz hodnika dvigajo tri kamnite stopnice do vrat, za

katerimi vodijo stare lesene stopnice na velik osrednji hodnik ali predprostor v nadstropju. Iz tega predprostora vodijo vrata v dve spalnici. Ena je nad kuhinjo, druga je nad dnevno sobo. Hkrati se proti jugu odpirajo vrata na gank, druga vrata pa se odpirajo v kopalnico. Po ganku se pride v prostor nad klonico, ki je prejšnjim lastnikom služil za sušilnico klobas in pršutov. Ker sega v ostrešje in je visok, sva ga preuredila v študijsko sobo, ki se z lesenimi stopnicami pove-

Slika levo: Pogled na jugozahodno pročelje Petjétove hiše, ki z gospodarskim poslopjem in vinsko kletjo pod njim na vzhodni strani ter s preurejenim hlevom v počitniški objekt sina Zvonka na zahodni strani tvori z zatravljenim borjačem ali dvoriščem tipični ambient kraške domačije. Hiša z gankom ali balkonom, ki kot hodnik povezuje prostore v nadstropju. Pod gankom velike skrle, ročno obdelane kamnite plošče, kamniti vratni in okenski okvirji, kamnite štenge v klet in mogočen latnik s trtami za senco in z jedilnim grozdem za zobjanje. Vse, kar ima oziroma je imela vsaka mogočnejša domačija na Krasu.

Slike spodaj: V mansardi nad klonico je kotiček z računalnikom in internetno povezavo s svetom. Na spodnjih slikah so še restavrirani kosi stilnega pohištva na osrednjem hodniku in restavrirana mentrga v dnevnem prostoru

KRAŠKI DOMOVI

zuje z mansardo nad njo. V tej mansardi imava računalnik s priključkom na internet, da sva dnevno na tekočem z vsemi informacijami, ki naju zanimajo.

Iz mansarde je mogoče priti v kaščo (podstrešje) nad osrednjim hodnikom in spalnicama. Je po vsej svoji dolžini pohodna in se razteza čez vso hišo. Na kaščo se pride tudi po stopnicah iz osrednjega hodnika v nadstropju, skritimi za vrati. Tako se vsi nadstropni in podstrešni prostori krožno povezujejo.

Nekdanji hlev, ki ima tudi vhod iz borjača, smo preuredili v vikend za sina Zvonka, ki živi v Gorici. Tudi načrt za njegovo ureditev sta naredila arhitekta Kocmutova. Zunanji del - fasado si je Zvonko že uredil. Zidovi so ostali kamniti, kakršni so bili prvotno. Notranji del, kompletno pohodno površino, bodo pokrivala stare planete, opečnate plošče, na katere se polaga strešno kritino iz korcev. V spodnjem delu so dnevna soba, kuhinja in kopalnica. V zgornjem prostoru so velika kopalnica, otroška soba in spalnica.

Pri preurejanju hleva smo naleteli na težave, ker se je desni del hleva nekoliko pogreznil. Hlevov včasih pač niso gradili preveč precizno. Zato smo morali odkopati skoraj dva metra pod ugreznjenim delom in luknjo za čvrst temelj zaliti z betonom.

Nasproti hleva je gospodarsko poslopje z vinsko kletjo. Vina pridelala Zvone okrog deset hektolitrov, torej zgolj za domačo uporabo in za prijatelje. Letos smo imeli veliko srečo z letino, saj je trideset metrov stran od našega vinograda pustošila toča, našemu grozdju pa je prizanesla. Nad vinsko kletjo - v pritličju, ki se dviga do ostrešja - je prostor, v katerem si želiva urediti gledališče oziroma gledališko šolo. Garderoba za gledališče bi bila pod gledališčem, na desni strani vinske kleti, v zgornji prostor pa bi vodile polžaste stopnice. Oder imava tako rekoč že postavljen, saj je prostor zanj obstajal že prej.

Na južnem delu zapira borjač nekdanji kurnik oziroma svinjak, ki sva ga uredila v letno kopalnico s sanitarijami. Poleg tega objekta je lopa, ki sedaj služi za shrambo krompirja in jabolk. To lopo bova preuredila v letno kuhinjo. Pred to lopo pa sva dala postaviti še eno lopo, ki služi za poletno je-

Južni del Petjétove domačije zapira na koncu borjača iz kokošnjaka in svinjaka preurejen servisni objekt, pred katerim je pod mogočnim orehom velika kamnita miza. Na desni, proti jugozahodu se nizajo lope. Povsem desno je velika poletna jedilna lopa ter pred njo, pri stiku te lope z Zvonkovim počitniškim objektom, štirna, vodnjak z mogočnim kamnitim trebuhom ali šapo. Na njej je dobro vidno, kako so desetletja vodo kalali ali dvigovali iz štime v vedru ali kalavniku, obešenem na verigo. Za orehom na južnem delu borjača se za kovanimi vrati med kamnitima pilastroma in kovano ograjo širi proti jugu v obsežen vrt, sadovnjak in vinograd.

dilnico. Tudi to lopo nama je postavil mojster Klajič. Po tleh je kraški kamen, stebri iz korcev, zalitih z betonom, pa so moja zamisel.

Čez del borjača imava razpet latnik, ki poleti daje prijetno senco. Stavba je obrnjena proti jugu in poleti se sončni žarki močno uprejo vanjo. Na latniku je rano grozdje - jedilna ranina, ki ga ne škropimo. Latnik je del kraške arhitekture in zelo popestri borjač. Naš borjač ima zelo ugodno lego in nudi tudi zavetje proti vetru. Sosed je Zvonetu večkrat rekel: "Ma gospud P'tje, paslušite! Vi ste srječni, k' ste ku u škatle!"

Tla pred hišo sva pokrila s starimi skrlami, drugje po borjaču sva zasejala trato. Hiša nikoli ni imela kamnitega tlaka; Kraševci so že vedeli, zakaj. Poleti sonce močno segreje kamen in je vročina lahko zaradi tega še hujša kot sicer. Trata pred hišo se odlično obnese. Nikakršnega prahu ali blata ni v hiši in naravo z vso svojo lepoto imava praktično do hišnega praga. Nekaj časa sva se trudila, da bi zasejala angleško trato, vendar sva z običajno parkovno trato, ki jo imava sedaj, mnogo bolj zadovoljna. Je lepša, ne deluje izumetničeno in se vklaplja v ambient. S trato ni pretirano veliko dela. Treba jo je le redno kositi in poleti zalivati.

Med obnavljanjem in urejanjem domačije nisva odstranila in zavrgla ničesar od tipičnih gradbenih ali arhitekturnih prvin, ki jih je imela domačija. Zavrgla sva edino

eternit, kritino iz azbestnih vlaken, ki je pokrivala gank. Med obnavljanjem sva naokrog po Krasu zavzeto iskala tipične kamnite kraške elemente, ki so nama manjkali. Želela sva jih vgraditi tja, kjer jih ni bilo več, da bi čim bolj ohranila prvotni videz "Ž'panove" domačije. Tako sva, na primer, kupila stare jirte in jih vgradila v okenske odprtine. Nekaj sva jih dobila tudi v dar. Dodatno pa sva dala narediti kamnit portal za vhod v hlev. Železno kovano ograjo za vrt in vrata nam je skoval kovač Boris Luin iz bližnje Coljave. Vrata smo postavili na stare kamnite pilastre, ki so tam že bili.

Drugače pa sva ohranila čisto vse, kar se je dalo. Tudi pode v prostorih, notranje polne škure (oknice) na oknih! Midva jim praviva "škuri" in ne "škure", kot je tu navada. Besedo škuri uporabljajo v Gorici. Beseda je verjetno furlanskega izvora.

Energetska oskrba hiše

Tekoče vode hiša ni imela. Imela je samo štirno, ki je puščala. Prenovili smo jo potem, ko smo uredili klet in gospodarsko poslopje. Voda se v njej zbira s streh hleva in bivalne hiše.

Elektrika je v hiši že bila, vendar smo vso napeljavo potegnili nanovo. Telefonskega priključka ni bilo.

Hišo sva ogrevala najprej z emajliranim štedilnikom, ki je bil postavljen v jedilnem prostoru namesto starega zidanega štedilnika, ki so ga na žalost podrli. V dnevnem prostoru pa je bila pečka na drva. Sedaj ogrevava hišo s plinom in z litoželezno pečjo na drva v dnevnem prostoru. Plin sva v hišo napeljala leta 1995. Plinohram je zunaj, na vrtu, in sva ga zakrila z bujnim grmom lovorja.

Na postavitve že čakajo sončni kolektorji, saj ima najina hiša za njihovo namestitev zelo primerno lego. Prava škoda bi bila, če je ne bi izkoristila. Zvone se je že dogovoril s strokovnjaki in tako bodo kolektorji kmalu postavljeni.

Del domačije bi rada uredila za gledališke, promocijske, javne namene

Zamisel o gledališki šoli se je porodila že takrat, ko sva domačijo kupila. Oba sva se že v Trstu ukvarjala z gledališko vzgojo, vendar tam za to nisva imela veliko možnosti. Jaz sem skrbela za gledališko vzgojo na openski osnovni šoli v popoldanskem času. Vedno pa sem razmišljala o tem,

da se bom z gledališko šolo bolj intenzivno ukvarjala, ko bom v pokoju.

Za uresničitev zamisli o gledališki šoli bo treba marsikaj storiti. Pripraviti bo treba dvorano nad kletjo, postaviti oder in dodatne prostore ter zagotoviti gledališko opremo. Zmogljivost najine dvorane bi lahko bila od šestdeset do sto ljudi. In za ureditev ter organizacijo vseh teh prostorov potrebujeva kakšnih dvajset do petindvajset milijonov tolarjev.

Poleg gledališke šole bi v teh prostorih lahko organizirala tudi druge prireditve, celo manjše razstave. Mikavna je tudi ideja, da bi imela manjšo kinoteko. Za območje od Sežane in Nove Gorice bi bila to zelo zanimiva ponudba, saj tu, na Krasu, nimamo ničesar takega.

Danes je najino življenje bistveno bolj svobodno, kot je bilo včasih. Še vedno prevzemava povabila za delo v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu in priskočiva na pomoč, ko naju potrebujejo. Imava pa to prednost, da lahko izbirava med ponodbami, ki jih dobiva. Danes lahko tudi kdaj rečeva "ne", česar si včasih nisva mogla privoščiti. Velikokrat tudi sodelujeva na lokalnih prireditvah in predstavah. Pomagava gledališki skupini Brce v Gabrovici, ki jo vodi Sergij Verč. Režirala sva predstave, ki jih igrajo za praznik sv. Petra in Pavla, gabroviških zavetnikov.

Kako sva si porazdelila delo na domačiji?

Sama sem pristojna za "notranje zadeve", kot so gospodinjska dela, skrb za urejen videz notranjosti in zunanosti, skrb za cvetje in nasploh za estetsko podobo borgejača. Za sprotno vzdrževanje hiše skrbi Zvone. Vzdržuje tudi sadna drevesa, vrt in seveda svoj vinograd. Zahtevnejše posege na domačiji prepustiva obrtnikom. Z vzdrževanjem domačije sva tako zaposlena ves dan. Šele zvečer mi ostaja nekaj časa za brskanje po internetu.

Če razmišljava, kaj bi morda v vseh teh letih, odkar urejava najino domačijo, spremenila ali predrugačila, pogrešava - poleg gledališke dvorane in vsega, kar sodi k njej - bazen. Nič naju ne bi motil kogarkoli očitek, češ da bazen ne spada na Kras. Meniva, da je marsikatero stvar mogoče narediti popolnoma v skladu s kraško arhitekturo in z ambientom kraške domačije. Še zlasti, če je to nekaj, kar koristi zdravju!

In kaj svetujeva prenoviteljem kraških domačij?

Ker imava kar nekaj izkušenj s prenovo kraške domačije, bi svetovala vsakomur, ki se odloča za prenovitev kraške hiše oziroma domačije, naj ohrani čim več tistega, kar je na domačiji prvobitnega. Izkušnje znova in znova kažejo, kako fantastične arhitekturne rešitve so si izmišljali stari kraški graditelji, ki so vedno optimalno izkoristili naravne danosti. Neverjetno, kako domišljeno so pri gradnji upoštevali strani neba, veter in druge naravne pojave. Zato bi bil greh, če jih ne bi upoštevali tudi mi! Vsaka vrata, vsako okno in še kaj drugega je na določeno mesto postavljeno z določenim namenom in razlogom, pač glede na toploto, svetlobo, sonce, veter, na burjo pa sploh!

Vsi, ki bodo kdaj živeli na Krasu ali že živijo na njem, bodo to slej ko prej spoznali. Zato naj na koncu ponoviva najino vodilo pri obnavljanju domačije za nasvet: Kraški hiši lahko kaj dodamo, ničesar pa ji ne odvezimo!

Vhod v klet, nad njim latnik

Na koncu hiše spodaj je v nekdanji izpahnjenci jedilni prostor; nad izpahnjenco je kopalnica

UGANKA OLTARNE SLIKE SV. ANTONA PUŠČAVNIKA IZ ŠKRBINE

Nataša Lapanja Jazbec

Na pobudo komenskega župnika Petra Černigoja sem dobila v restavracijsko delo oltarno sliko s podobo sv. Antona Puščavnika, župnijskega zavetnika v Škrbini na Krasu, ki naj bi nastala konec 19. stoletja. Sprva je kazalo, da bodo nujni zgolj rutinski restavratorski posegi, kot so odstranitev debele plasti močno porumenelega in umazanega laka oziroma firneža, odstranitev umazanije s slike in nazadnje zaščita barvne plasti z ustreznim novim lakom. Ko pa smo sliko sneli z oltarja v cerkvi sv. Antona v Škrbini in sem jo pričela restavrirati, to je odstranjevati lak z njene površine, so se pojavile prve dileme in ugibanja, ali je to prvobitna slika, ali pa je naslikana na že prej narejeno sliko.

Oltarna slika sv. Antona Puščavnika iz Škrbine, kakršno je dobila v restavratorski poseg akademska slikarka in mag. restavratorstva Nataša Lapanja Jazbec

V danih okoliščinah je prvi dvom vzbudil nosilec. Slika je namreč tabelna, torej z lesenim nosilcem. Lesenega nosilca pa se v tradicionalnem slikarstvu že dolga stoletja ne uporablja več. V obdobju baroka je platno skoraj povsem izpodrinilo težak in nepraktičen nosilec, kakršen je les.

Sam nosilec slike, torej les, je dobro ohranjen. Sestavljen je iz dveh, verjetno klanih orehovitih plohov, hrbtna stran pa je grobo obtesana. Širši in ožji kos lesa spajajo mozniki (leseni klini) in dve spojki v obliki lastovičjega repa, ki pa že dolgo ne služita svojemu namenu. V spodnjem delu slike je tudi trapezast izrez v lesu, ki je verjetno prvoten in po katerem bi lahko sklejala, da je bila slika nekoč del nekega drugega, starejšega oltarja - sedanji oltar v škrbinski cerkvi je namreč baročen.

Zaradi nosilca sem torej najprej podvomila o originalnosti sedanje podobe sv. Antona (Svetnikova glava je namreč naslikana tik pod zgornjim polkrožnim robom slike in skoraj sili vanj). Taka kompozicija je nerodna in negotova ter učinkuje potlačeno... Sled za sledjo me je vodila k zunanjim robovom slike in po natančnem opazovanju sem z drobnih površin, s katerih je odpadla zgornja barvna plast, ugotovila, da se pod njo skriva še ena slikovna površina. Zato sem najprej naredila prve sonde samo na robovih slike. Uganka se je pričela razreševati, sam restavratorski poseg pa zapletati.

Potem sem sliko "peljala" na rentgen. Nad njenim posnetkom smo bili vsi, ki smo mu prisostvovali, navdušeni. Pokazal je namreč, da je pod zgornjo poslikavo v celoti ohranjena tudi spodnja poslikava. To je prav tako slika sv. Antona Puščavnika, le da je svetnik na spodnji poslikavi nekoliko manjši in z več detajli na sami figuri, z bolj razgibano in bogatejšo pokrajino okrog sebe itn.

Na osnovi rentgenskega posnetka slike in po nasvetu umetnostnega zgodovinarja Robija Črva ter restavratorja Andreja Jazbca iz novo-goriške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine sem naredila na sliki še nekaj sond. Predvsem zato, da bi se prepričala o kakovosti poslikave in ohranjenosti spodnje barvne plasti. Ugotovila sem, da je

spodnja barvna plast odlično ohranjena in da je verjetno v temperi, kar pa bodo zagotovo potrdile šele analize barvnih plasti. Zgornja, sekundarna barvna plast je namreč v oljni tehniki.

Na tej točki pa se je moje restavratorsko delo ustavilo. Izkazalo se je, da ne gre več le za rutinsko restavratorsko delo, ampak da gre za mnogo širšo konservatorsko in restavratorsko problematiko, ki je tudi finančno bolj zahtevna. Vendar se je že prav kmalu tudi ta problem začel reševati. Ob pomoči revije Kras ali bolje njenih glavnih akterjev zakoncev Rebolj, ki imata smisel in posluš za umetnine in kulturno dediščino Krasa, bo morda čez čas širše območje Krasa bogatejše za sliko, ki verjetno spada v poznno 16. oziroma zgodnje 17. stoletje. Ob tem moram pripisati, da slik iz tega obdobja praktično sploh ni, zato bo ta pridobitev toliko bolj dragocena.

Ker pa restavratorstvo med svoje osnovne postulate vključuje tudi interdisciplinarnost, sem se o nadaljnjih postopkih na sliki sv. Antona Puščavnika iz Škrbine posvetovala tudi z umetnostnim zgodovinarjem dr. Ferdinandom Šerbeljem iz Narodne galerije v Ljubljani. Skupaj smo sklenili, da je vsekakor vredno odkriti originalno svetnikovo podobo in določiti smernice v restavratorskih posegih.

Na sliki naj bi, navajam okvirmo, opravila naslednje restavratorske posege: dokumentiranje sedanje slike, vodenje dokumentacije vseh restavratorskih posegov, analiza barvne plasti, odstranjevanje laka s površine slike, odstranjevanje sedanje vrhnje barvne površine, morebitno čiščenje originalne poslikave, morebitno kitanje in retuširanje, zaščito lesenega nosilca proti lesnim škodljivcem in novo, bolj kakovostno, trdnejšo spojitev obeh tabel, ki sestavljata sliko. V nadaljevanju, med samim restavriranjem, pa se bo morda pokazala potreba po še nekaterih dodatnih restavratorskih posegih.

Nataša Lapanja Jazbec, akad. slikarka in mag. restavratorstva, Sveto pri Komnu

ZA ZANIMIVO UMETNIŠKO DELO IŠČEMO DONATORJA!

Uredništvo

Pred meseci sta izdajatelj revije Kras povabila na ogled zanimive oltarne slike akademskega slikarja in restavratorja Nataša Lapanja Jazbec in njen mož Andrej Jazbec iz Svetega na Krasu. Nataši je komenski župnik naročil restavriranje oltarne slike s podobo sv. Antona Puščavnika iz istoimenske župnijske cerkve v bližnji Škrbini. Ko se je lotila dela, je odkrila pod oljno podobo tega svetnika še dobro ohranjeno podobo istega svetnika, ki je verjetno nastala v začetku 17. stoletja, morda celo konec 16. stoletja. Tako meni višji kustos za terenski študij dr. Ferdinand Šerbelj iz Narodne galerije v Ljubljani. Če bi se domneva z restavriranjem podobe potrdila, bi dobila Škrbina in s tem tudi širši kraški prostor umetnino, kakršnih na Krasu iz tistega obdobja ni.

Revija Kras si prizadeva za kritje stroškov restavratorskega posega pridobiti donatorja. Zato vabimo tiste posameznike, ustanove in družbe, ki bi bili pripravljeni restavratorski poseg gmotno podpreti in nameniti za ta poseg potrebna sredstva, naj to sporočijo po telefonu na št. 05/766-02-90 ali po elektronski pošti: mediacarso@eunet.si.

Kako je konservatorica Nataša Lapanja Jazbec ugotovila, da se pod oltarno podobo sv. Antona Puščavnika iz Škrbine skriva še njegova starejša slika, preberite v njeni priložni "Uganka oltarne slike sv. Antona Puščavnika iz Škrbine", ki je objavljena zgoraj na tej

strani. Kaj sodi o tej dvojni podobi dr. Ferdinand Šerbelj, pa navajamo v nadaljevanju.

Dr. Ferdinand Šerbelj je v Narodni galeriji višji kustos za terenski študij. Ob širokem spektru strokovne dejavnosti (pisanje študij in člankov, urednikovanja, pripravljaj

Oljna slika sv. Antona Puščavnika, čaka v cerkvi na nadaljnji restavratorski poseg

razstav doma in v tujini, predavanj, vodenj ekskurzij) se ob vsem tem še posebej posveča raziskavam baročnega slikarstva. O tem je napisal že več razprav in pripravil nekaj razstav, med katerimi je bila poleti 2002 doslej najobsežnejša razstava Baročno slikarstvo na Goriškem s spremljajočima katalogoma v slovenskem in italijanskem jeziku. Pred tem je širši kulturni javnosti z razstavo in katalogom na novo odkril goriškega baročnega slikarja Antonia Parolija, katerega dela najdemo tudi na Krasu, npr. v podružničnih cerkvah sv. Mihaela v Lipi, Marije Device v Oberšljanu pri Komnu in sv. Egidija (sv. Tilna) v Svetem (Predstavitev teh del je objavljena v 19. številki revije Kras, januar 1997). Pred leti pa je pripravil pregledno razstavo o ljubljanskem baročnem slikarju Antonu Cebeju, rojenem v Šturjah na Vipavskem, v današnjem delu Ajdovščine.

IZZIV ZA STROKO

Ferdinand Šerbelj

V velikem oltarju župnijske cerkve v Škrbini na Krasu je slika cerkvenega patrona sv. Antona Puščavnika. "Postaven" marmorni oltar pritegne pozornost obiskovalca, toda 87x133 cm velika slika ne vzbuja nobenega zanimanja, saj je skromen podobarski izdelek iz 19. stoletja, kakršnih je veliko po naših cerkvah. Takšno prepričanje o tej sliki je veljalo vse do pred kratkim, ko je to, na desko slikano podobo prevzela pod drobnogled restavratorica Nataša Lapanja Jazbec iz Svetega. Njeno izurjeno oko in potrpežljive roke so spremenile dosedanje mnenje o tej sliki. S sondiranjem je namreč ugotovila, da je pod vidno podobo še ena, torej mnogo starejša in dobro ohranjena podoba. Očiščeni kvadranti podobe namreč opozarjajo, da imamo opraviti z nekim kakovostnim delom, ki je morda iz zgodnjega 17. stoletja, lahko pa je slika starejša še za kakšno desetletje.

Na tej stopnji restavratorskega posega seveda lahko le ugibamo. Gotovo je samo to, da imamo pri tej sliki opraviti z razmeroma dobro ohranjenim in kakovostnim delom, lahko iz pozne renesanse, verjetneje iz poznega manierizma, to je iz stilnega obdobja, ki ga v pokrajinah v tesnejšem stiku z Italijo zaznavamo od poznega 16. stoletja vse do začetka 17. stoletja. Slikarskih izdelkov iz tega obdobja je bilo v kraških cerkvah prav gotovo nekaj. Toda z razcvetom baročnih prenov cerkvâ in novogradenj se je veliko starejšega cerkvenega inventarja porazgubilo. Zato je prvotni videz škrbinske slike sv. Antona Puščavnika, ki se skriva pod preslikavo iz 19. stoletja, lep izziv za stroko. Ob primernem restavratorskem posegu se nam obeta zanimivo umetniško delo, ki zasluži vso našo pozornost kot dedičev in hkrati tudi varuhov naše kulturne dediščine. Z uspešnim restavratorskim posegom bi se tako med nas "vrnila" umetnina, kakršnih, glede na domnevni čas nastanka, na vsem Krasu ne premoremo niti ene in tudi v širšem radiusu so slike iz prehoda v 17. stoletje precej redke.

O monografiji
dr. Žive Deu

Stavbarstvo slovenskega
podeželja

UPORABA NARAVNIH GRADIV, KAMNA, LESA JE SPET NAJBOLJ ZAŽELENA

Peter Fister

Če je do danes kdorkoli poskušal predstaviti značilno podobo slovenskega prostora, je vedno moral ob veliki raznovrstnosti naravnih posebnosti in še pred opisovanjem največjih umetnostnih, arhitekturnih in gospodarskih dosežkov predstaviti deželo, ki je razpoznavna predvsem po izjemni umeščenosti tudi najpreprostejših človeških stvaritev v ta neponovljivi seštevek narave vseh evropskih dežel... Vse do danes je to razmerje ostalo v korist pokrajine, ki so jo določale prav značilne stavbe v posameznih delih Slovenije - tega "zelenega otoka" v Evropi. In pomembno je, da nam to priznajo in zavidajo brez izjeme tudi vsi tuji poznavalci, saj smo Slovenci sami največkrat vse preveč prizadevni le v posnemanju tuje blišča in preziranju svojega bogastva...

Monografija dr. Žive Deu, ki predstavlja stavbarstvo slovenskega podeželja, je eno tistih del, ki želi poljudno in hkrati strokovno izluščiti vrednote največkrat anonimnega stavbarstva zunaj slovenskih mest, ki so ustvarile ne le pojem slovenskega Krasa z veliko začetnico, ampak tudi druge krajinske celote, zaznamovane z naravnimi lepotami in vanje vpetimi človekovimi dosežki.

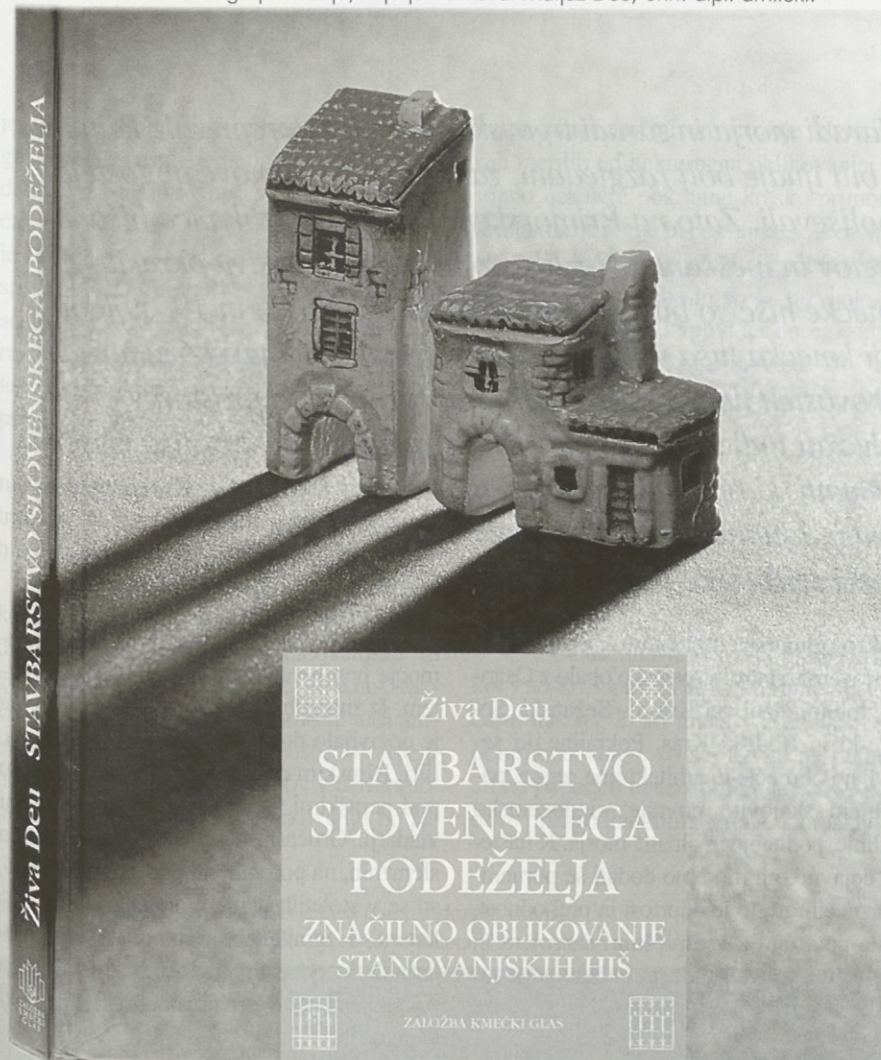
Celotno delo je razdeljeno v dve enoti. Prvi del je neke vrste "učna ura" o temeljnih vrednotah, ki sestavljajo posebnosti stavbarstva na podeželju, drugi del je predstavitev danes razpoznavnih sestavin posameznih delov slovenskega prostora. Za oba dela je mogoče trditi, da bosta odlično izhodišče za vse tiste strokovnjake in prebivalce, ki bodo v prihodnosti pomagali ohranjati in še naprej razvijati izjemnost slovenskega prostora v vsej njegovi enotnosti ob hkratni različnosti. Vzporedne spodbude ali kritike, ki so v monografiji utemeljene z najpomembnejšimi novimi mednarodnimi smernicami za prihodnost zdravega, lepega in humanega bivalnega okolja, pa po svoje poudarjajo upravičenost take vsebine.

Vrednostna merila so se sicer vedno razvijala, a tudi danes ostajajo splošne simbolne in uporabnostne ocene, vezane na prostor, na okolje. To pa je bilo tudi v preteklosti temeljno izhodišče za stavbarstvo slovenskega podeželja, kot je prikazano v monografiji. Zato je prav ta arhitektura še vedno kakovostno včlenjena vanj kot njegova temeljna vrednota.

Hiša v Štorjah, ki ima vse značilnosti kraško-primorske arhitekturne regije.
Fotografija: M. in Ž. Deu

Naslovnica monografije dr. Žive Deu
"Stavbarstvo slovenskega podeželja, ki jo je oblikoval Matjaž Deu, univ. dipl. arhitekt.

V prvem delu študije so razčlenjeni trije deli vrednot: arhitekturna zasnova stavb, tehnologija in likovne vrednosti. V arhitekturni zasnovi je mogoče stavbarstvo ovrednotiti po tem, kako omogoča način bivanja in kako so izpolnjene različne zahteve po osvetlitvi, ogrevanju itn. Najpomembnejša je ugotovitev, da so stavbe na slovenskem podeželju vedno omogočale spremembe z novimi kvaliteta bivanja - ne da bi ob tem izgubile tiste značilnosti, s katerimi so soustvarjale razpoznavno identiteto različnih okolij.

Velik poudarek je namenjen tudi uporabi "zdravih in odpornih ekoloških gradiv". Ta sicer danes zamenjujemo z novimi, trdnjšimi in modernejšimi gradivi, vendar z energijsko potrošnimi in mnogokrat celo nezdravimi. Uporaba naravnih gradiv, lesa, kamna itn., v resnici ni v svetu nič zastarelega. Nasprotno, to je danes najbolj zaželena sestavina sodobnih, najbolj kakovostnih arhitektur v najbogatejših deželah od Skandinavije do Združenih držav Amerike. Kritika, da z opuščanjem take rabe ustvarjamo sa-

mim sebi nekakovostno bivalno okolje, pa tudi s tem, da se ogibamo bivanju v starejših stavbah, ki so grajene iz "naravnih" gradiv, je povsem upravičena. Morda bodo dokazi v monografiji prispevali k drugačnemu pogledu ...

Najobsežnejši prispevek prvega dela je namenjen likovnim vrednotam. Pomembni so dokazi, da so v preteklosti z zgledi ali neposredno z delom tudi največji umetniki sodelovali pri gradnji podeželskega stavbarstva na Slovenskem. To danes v celoti pogrešamo, saj je zlasti arhitektom kar nekako pod častjo, da bi prispevali svoj etični delež k ohranjanju obstoječih kvalitet in k novim gradnjam na podeželju.

"Pet zakonov kompozicij" uporabi v tem delu avtorica za dvojen cilj: da dokaže, kako so tudi v preprostem stavbarstvu podobne vrednote kot v visokih "stilnih" ali "avtorskih" dosežkih, in da poduči lastnike starejših hiš in graditelje novih, da le z resnično strokovno kakovostjo lahko dodajo svoj delež k ustvarjanju in ohranjanju kakovosti bivalnega okolja in sebi ustvarijo najboljši dom. Zlasti pri podrobnostih, oblikovanih iz lesa, kamna, v ometu in z barvnimi kompozicijami, naj bi tudi najpreprostejša stavba prerasla iz stavbarstva v arhitekturo.

V drugem delu monografije predstavljene značilne arhitekturne lastnosti po regijah so seveda izid dolgoletnega proučevanja in beleženja značilnosti celotnega slovenskega prostora. Vendar naj bi predstavljeni vzorci ne postali le uporaben katalog, iz katerega bi lahko izbrali nekaj sestavin in jih nalepili na nove hiše. To naj bi bila predvsem spodbuda in dokaz, kako je tudi preprost človek v preteklosti znal povezovati značilne oblike v razpoznavne celote, a jih je vsakič znova po svoje dopolnil - in ta izkušnja, ki je ustvarila najboljše stavbarstvo naših krajin, je tista, ki jo monografija priporoča.

Prof. dr. Peter Fister -
prorektor, Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani

**Knjiga dr. Žive Deu
"Stavbarstvo slovenskega podeželja"
pomaga ohranjati slovensko kulturno krajino**

KRAŠKO-PRIMORSKA

Živa Deu, doktorica arhitekturnih znanosti, je arhitektka in sedaj asistentka na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Med drugim sodeluje tudi v reviji Kras. Bila je udeleženka njenih okroglih miz, ki sta obravnavali kraško avtentično arhitekturo, njeno izginevanje ter prizadevanja za prenovo Štanjela in za njegovo revitalizacijo. Pred nekaj meseci pa je vodila mednarodno skupino strokovnjakov, ki so naredili vse potrebne načrte in listine za dokončanje obnove grajskega kompleksa in Ferrarijeve hiše v Štanjelu.

Kako avtorica podaja zanimivo snov v svoji knjigi "Stavbarstvo slovenskega podeželja", prikazujemo v nadaljevanju z njenim opisom kraško-primorske arhitekturne regije. Ta je ena izmed štirinajstih značilnih arhitekturnih regij v Sloveniji po metodologiji prof. dr. Petra Fistra.

"Zaradi morja in zaradi trgovskih poti, ki so preprezale Primorje, so bili ljudje bolj razgledani, zato so svoje domove pogosteje izboljševali. Zato na Primorskem skoraj ni razlik med hišami kmetov in meščanov. Razlike so bile le v bogastvu okrasja. Kmečke hiše so bile skromneje okrašene. V 18. in 19. stoletju tudi kmečka hiša ni bila več samo bivališče, marveč je postala kakovosten dom z zelo smotrno porazdelitvijo prostorov in hkrati tudi že reprezentativna struktura - arhitektura z vsemi elementi, ki opredeljujejo umetnostno ali likovno stvaritev".
(Sedej, Ljubljana, 1976:7)

Kraško-primorska arhitekturna regija obsega Slovensko Istro, slovensko obalo z Osapsko dolino, južni del Krasa - Sežanski, Senožški in Rodiški Kras. Pokrajine, ki sestavljajo območje te arhitekturne regije, povezujejo skalovito površje, sredozemsko rastlinje, podnebje in bližina morja. K naštetim dejavnikom moramo dodati še pomembno značilnost, to je odprtost in prehodnost, ki sta povezani z vsesplošnim razvojem in sta močno vplivali tudi na oblikovanje večinskega stavbarstva.

Naravne danosti in gospodarski razvoj

V pokrajini prevladuje razgibano flišno gričevje s strmimi severnimi in položnejšimi južnimi pobočji. Izjema je le Kras, planotast apnenčast svet na severnem delu regije. Med gričevje so se vrezale reke Rižana, Badaševica in Dragonja ter ob izlivih v morje nasule široke in obsežne ravnice. Privlačne krajinske prvine, milo podnebje severnih obrobni območij Sredozemlja, za katero so značilne višje temperature, ter od-

prtost pokrajine so razlog, da je bilo to območje poseljeno že veliko pred našim štetjem. Iz mnogih pisnih virov razberemo, da je doživljalo dobre in slabe čase pod Kelti, Iliri, Rimskim cesarstvom in v našem štetju pod nemškimi, avstrijskimi in italijanskimi vladarji. Gručasta naselja, ki so nastala na slemenih, na pomolih ali pod vrhovi hribov, so se v stoletjih nepretrgoma razvijala. Nekatera so izginila, zlasla so nova, v istih materialih in po istih gradbenih zgledih, vsa prilagojena naravnim razmeram in kmetijski dejavnosti.

Večina obdelovalnih površin je v dolinah in v terasah na južnih pobočjih. Med gojenimi rastlinami prevladujejo vinska trta, sadno drevje in oljke. Poleg kmetijstva je bila v pokrajini pomembna gospodarska dejavnost tudi solinarstvo. Na stiku rek z morjem so se na ravninah razvila obsežna solinska polja.

Toda kakovost bivanja v pokrajini ni bila odvisna le od kmetijstva in solinarsstva. V 19. stoletju se je v okolju arhitekturne regije oblikovalo veliko ekonomsko in vojaško središče Trst. Že od začetka 19. stoletja je mesto naglo širilo svoje gospodarske in kulturne vplive in potrebe v široko zaled-

se pojavijo izražena podstavna - mezanin
 z lesenimi preokobnimi odprtini
 takšno je domačija v Dolini vozi

ARHITEKTURNA REGIJA

je. Tako sta bila Kras in vsa severna Istra gospodarsko usmerjena proti Trstu. Številni delavci iz Istre in s Krasa so dobili trajne,časne in vsakdanje zaposlitve v mestu, ki se je razvijalo v eno izmed najpomembnejših srednjeveških mest. Tako kot delavci iz sosednje Vipavske doline, z Dutoveljsko-Tomajskega, Tržaškega in Komenskega Krasa ter z Goriških brd so tudi oni prodajali svoje pridelke v Trst.

V tem obdobju so se krepila tudi mesta Koper, Izola in Piran; razvijala se je trgovina in gospodarska blaginja je vplivala na razvoj stavbarstva v zaledju.

Domačije so se prostorsko razvile, kamnitim celicam so v skladu s potrebami družine prizidavali nove stanovanjske in gospodarske enote. Domačije pa se niso razvijale samo prostorsko. Opazno je tudi ambiciozno oblikovanje zunanosti, ki temelji na kompoziciji stavbnih členov v harmonično celoto in v njihovem oblikovanju po re-

nesančnih, baročnih in pozneje klasicističnih merilih arhitekturnega oblikovanja. Ker imajo nekatere pokrajine kraško-primorske arhitekturne regije in pokrajine soško-vipavske arhitekturne regije dokaj enotne sestavine naravnega okolja in so se razvijale pod enakimi kulturnimi vplivi ter dosegle enako stopnjo gospodarskega razvoja, se vidno ujemajo v nekaterih, celo temeljnih sestavninah stavbarstva.

Razpoznavne značilnosti stavbarstva

Značilna je strnjena gradnja, tako kot v soško-vipavski arhitekturni regiji. Gručasta naselja, ki so imela v preteklosti tudi obrambno vlogo, so se razvila na pomolih ali na pobočjih in se z obliko terasaste pozidave prilagodila obliki terena. Domačije se-

stavlja več ali manj bivalnih in gospodarskih celic, postavljenih tesno druga ob drugo, tako da te celice ustvarjajo v prostoru različno dolge ravne ali pod različnimi koti lomljene nize vaških ulic. Stavbe so enonadstropne ali dvonadstropne. Dvonadstropne so v naseljih, na primer v Krkavčah, Koštaboni, Pregari, Topolovcu, Smokvici, Pučah, Črnem Kalu, pogosto postavljene na nižje terase, tako da ne izstopajo iz silhete naselja. So podolgovatega tlorisa, z enojno razporeditvijo prostorov. Temeljni gradbeni element je kamen; prevladuje flišni peščenjak. Ker mehko kamnito gradivo ni odporno, so bile stavbe, če je imel lastnik dovolj denarja, ometane. Kamnite celice so v notranjosti delili s tankimi in z lahкими predelnimi stenami, ki so jih, če je bilo treba, tudi prestavljali, tako kot so včasih spreminjali funkcijo posameznim objektom.

Strehe so položne enokapne ali dvo- kapne, imajo široke napušče in so krite s korci. Stopnišča so zunanja ali notranja, pogosti so leseni zunanji hodniki v nadstropju. To je pomembna prvina, ki nakazuje v arhitekturnem oblikovanju očitno podobnost med soško-vipavsko in kraško-primorsko regijo.

Stavbe, ki so jih v 18. in 19. stoletju prenovili in njihovo kamnito kritino zamenjali z opečno kritino, imajo značilne mezanine - izrabljena podstrešja. Zaradi spremenjenega naklona strehe in opečne kritine so stavbe spremenile videz, ki so jih dopolnile tudi urejena ureditev fasadnih odprtin in kamnoseške podrobnosti, katerih oblikovanje se spogleduje s stilnim oblikovanjem stavbnih členov v bližnjih mestih Kopru, Izoli in Piranu. Če je bilo do 18. stoletja stilno oblikovanje omejeno le na posamezne arhitekturne člene, posebno na okvire vrat, se je po 18. stoletju preneslo na objekt v celoti.

Kmečka hiša je v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja imela značilno tlorisno razporeditev. Osrednji hišni in najpo-

Strma, s kamnito kritino prekrita streha pričča o starosti stavbe (16., 17. stoletje) v naselju Kazlje, ki se je v naslednjih letih stalno razvijala.

KULTURNA KRAJINA

membnejši družinski prostor je bila kuhinja z ognjiščem. Kuhinja je bila vedno v pritličju; vhod vanjo je bil na fasadni ploskvi vidno poudarjen z oblikovanim vratnim okvirom. V prostorih, nanizanih levo in desno od kuhinje, so spali in večinoma shranjevali živila in orodje. Enako vlogo so imeli prostori v etažah. Poenostavljeno opisana funkcionalna zasnova je precej enotna v celotnem prostoru kraško-primorske arhitekturne regije pa tudi v soško-vipavski arhitekturni regiji in je ostala nespremenjena v dolgih stoletjih razvoja. Nanjo niso vplivale različne gradbene in oblikovalske novosti, ki so se spreminjale v različnih časovnih obdobjih.

Z upoštevanjem vremenskih razmer so predvsem, enako kot v sosednji arhitekturni regiji, razvili optimalno obliko objekta, razpotegnjeno v smeri vzhod-zahod in usmerjeno z glavno fasado in s fasadnimi odprtinami proti jugu. Zaradi močnih in mrzlih severnih vetrov imajo fasade, usmerjene na sever, malo ali skoraj nič fasadnih odprtin in so podobne utrdbam.

Osnovno gradivo je flišni peščenjak. Zidovi iz mehke kamnine značilne barve, predvsem tisti neometani, razpoznavno zaznamujejo stavbarstvo v kraško-primorski arhitekturni regiji. Ometane z belim apnenim premazom, ki je kakovostno zavaroval

V 18. in 19. stoletju je strmo kamnito streho zamenjala korčna. Kot idealna rešitev prehoda od strme skrlaste strehe h korčni se pojavi izrabljeno podstrešje - mezanin z ležečimi pravokotnimi odprtinami. Takšna je domačija v Dolenji vasi.

pavsko arhitekturno regijo in za kraško-primorsko arhitekturno regijo pa so tradicionalni in identitetni.

Vendar so tako kakovostno oblikovani in okrašeni kamniti stavbni členi, med katerimi prevladujejo okenski in vratni okviri, prostorsko zgoščeni v območju nahajališč apnenca in številnih kamnoseških delavnic, to je v okolici Sežane in v razvojno prednostnih naseljih v neposredni bližini mest Sežane, Kopra, Izole in Pirana. V Slovenski Istri, v pokrajini flišnega peščenjaka, pa so kamniti stavbni členi funkcionalno oblikovani in brez dodatnega kamnoseškega okrasja. To velja tudi za redke iz apnenca oblikovane kamnite stavbne člene.

Najpogosteje so kiparsko oblikovani, reliefno površinsko klesani dvoriščni vhodi - portoni. Njihovo oblikovanje in krašenje se tudi v podrobnostih ne razlikujeta od opisanih izdelkov v soško-vipavski arhitekturni regiji. Po obliki prevladujejo portali z ravnimi trikotnimi prekladami, ki so pogosto izdelani tudi v flišnem peščenjaku.

Oblikovanje in krašenje sta se razvila samo v kamnu. Les je uporabljen redko, le kot konstrukcijska dopolnitev posameznim arhitekturnim členom.

kamen pred propadanjem, so bile le hiše premožnih. Morda so kamnu, poleg tega da so ga zavarovali z belo barvo, dodali tudi zlahtnost, estetski videz belega apnenca. Te stavbe imajo iz belega ali sivega apnenca, ki je bil zaradi kakovosti in redkosti v večjem delu arhitekturne regije dražje gradivo, izdelane okrasne stavbne člene, ki so redko kiparsko obdelani. Več kakovostno oblikovanih stavbnih členov, ki vidno poudarjajo fasadne ploskve, je seveda v kraških pokrajinah, kjer je apnenec avtohtono gradivo, in v naseljih bližje mest Kopra, Izole in Pirana.

Če so v likovni dopolnitvi večinskega stavbarstva v sosednji soško-vipavski arhitekturni regiji še opazni vplivi srednjeevropskega kulturnega toka, lahko z gotovostjo trdimo, da je v kraško-primorski arhitekturni regiji popolnoma prevladujoč italijanski kulturni tok. V visoki arhitekturi, ki je bila nosilka novosti v arhitekturnem oblikovanju, se tu in tam med italijanskimi elementi stilnega oblikovanja kot izjeme pojavljajo elementi severnega vpliva, to pa v stavbarstvu podeželja ni opazno.

Stavbarstvo, ki je dobilo konec srednjega veka pod vplivom beneške umetnosti današnje podobo, ima svoje temelje v antični in starokrščanski kulturi. V 16. stoletju in v prvi polovici 17. stoletja so posa-

mezni, najverjetneje najbogatejši vaščani že likovno poudarili posamezne arhitekturne člene svojih stavb. Zanje so oblikovali okenske in vratne odprtine izurjeni in v estetsko priznanem slogu izobraženi kamnoseki. Ti so svoje znanje nabirali pri uresničevanju zahtevnejših naročil v obalnih mestih in pri gradnji cerkva na podeželju.

Veliko močneje se je konec 17. stoletja in v 18. stoletju v kmečkem stavbarstvu pokazal vpliv stavbarskih načel renesanse in pozneje baroka. Novi likovni jezik je prek Kopra, Izole in Pirana počasi prodiral v zaledje. V tem obdobju so na podeželju že začeli graditi in prenavljati zlasti stanovanjske stavbe tako, da so poleg izpolnjevanja svoje temeljne funkcije učinkovale tudi lepo. Postale so arhitekture, reprezentativne strukture in statusni simboli. V oblikovanju fasade se te težnje kažejo predvsem v izdelavi posameznih kamnoseških detajlov, v razporeditvi okenskih in vratnih odprtin in v težnji po izrabi bolj reprezentativnih lokacij. Seveda pa so nova gibanja v stavbarstvu padla na plodna tla zaradi kamnoseške tradicije in zaradi takratnega gospodarskega in družbenega položaja podeželskih prebivalcev; podeželje je v tistem času namreč doživljalo splošni napredek.

Renesančno poudarjanje človeškega lika in pravil dovršene geometrije se v kamnitem ljudskem stavbarstvu kaže predvsem v oblikovanju fasad - v razporeditvi in oblikovanju okenskih in vratnih odprtin; razčlenitev fasadnih ploskev z okenskimi odprtinami se nagiba k urejenosti. Okenske odprtine se povečajo. V tem obdobju oblikovana razmerja med odprtimi in zaprtimi fasadnimi ploskvami, preprosta in jasna, izhajajoč iz človeka in njemu prilagojenih meril, so se ohranila do 20. stoletja.

Vse, kar je bilo v 18. in 19. stoletju, v dobi baroka, dodano obravnavanemu stavbarstvu, je bilo le razkošje v bogastvu obdelave posameznih detajlov.

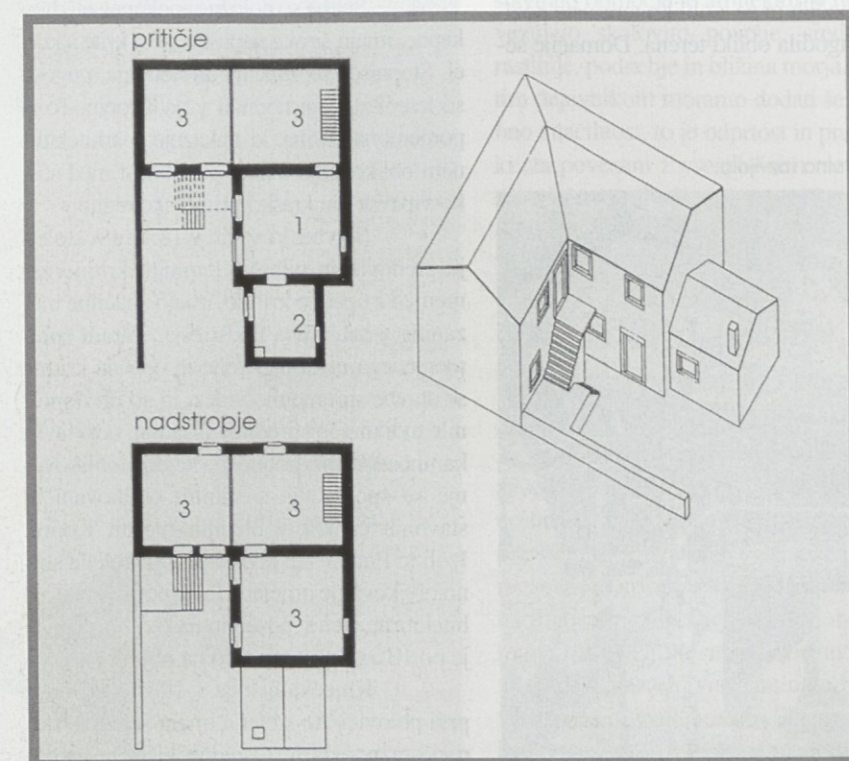
Številne kamnoseške delavnice so v 18. stoletju dodobra razvile svojo obrt. Še več. S prepletanjem priznanih baročnih estetskih meril in tradicionalnih izročil in s prilagajanjem obstoječemu kulturnemu prostoru jim je uspelo ustvariti v širšem prostoru značilne mojstrovine, ločljive in identitetne.

V ravne in trikotne preklade, stebre, sklepne kamne in druge sestavne dele renesančno in baročno proporcioniranih okenskih in vratnih okvirov so kraški kamnoseki klesali čipkaste okraske, napise, znamenja, podobe in podobno, ki so tako v merilu širšega prostora izjemni, za soško-vi-

Tloris pritličja in nadstropja identitetne domačije z veliko bivalno kuhinjo, ognjiščem v posebnem prostoru, s kamrami in shrambami.

1 = kuhinja, 2 = ognjišče, 3 = kamre in shrambe.

Obe fotografiji in risbi: Ž. in M. Devu

Knjiga "Stavbarstvo slovenskega podeželja", formata 21,5 x 26,5 cm, v obsegu 156 barvnih strani z več kot 80 barvnimi fotografijami in s 40 skicami, je izšla pri Založbi Kmečki glas. Za ceno 5.000 SIT (skupaj z DDV) jo je mogoče naročiti po telefonu na št.: (01) 473-53-60 ali po elektronski pošti: tanja@czd-kmeckiglas.si. Doplacati je treba še poštno dostavo.

MONOGRAFIJA O PARKU ŠKOCJANSKE JAME

Dušan Rebolj

Park Škocjanske jame je dobil svojo monografijo. V slovenščini in angleščini jo je izdal Javni zavod Park Škocjanske jame, uredil pa zavodov sodelavec Borut Peric. Na stotih straneh formata A4 predstavlja v osmih vsebinskih sklopih, obogatenih s 93 barvnimi fotografijami ter s sedmimi črno-belimi slikami, zaokroženo sporočilo o našem edinstvenem kulturnem in naravnem spomeniku - Škocjanskih jamah, ki so od leta 1986 vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine.

Predgovor v monografijo začenja **Zofija Klemen Krek**, direktorica Urada Slovenske nacionalne komisije za Unesco in predsednica Sveta Javnega zavoda Park Škocjanske jame. Najprej navaja 4. člen Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, sprejete 1972 v Unesco, ki se med drugim glasi: "Vsaka država pogodbenica te konvencije priznava, da je njena dolžnost predvsem identificirati, varovati, konzervirati, popularizirati in prenašati kulturno in naravno dediščino, ki je na njenem ozemlju, bodočim rodovom ..." Po tem pa nadaljuje:

"Pred tridesetimi leti so države, članice Unesca, sprejele konvencijo o varstvu kulturne in naravne dediščine, s katero so želele ustvariti učinkovit sistem kolektivnega varstva kulturne in naravne dediščine izjemnega vsesplošnega svetovnega pomena. Tako bi jo bilo

mogoče ohranjati kot del splošne dediščine vsega človeštva za prihodnje rodove in jo varovati pred kakršnimikoli posegi in uničenjem.

Slovenija je leta 1992 z ratifikacijo konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine potrdila svojo pripravljenost, da v skladu z določili konvencije še naprej skrbi za Škocjanske jame, ki so bile vpisane v Unescov seznam svetovne dediščine že leta 1986.

Veličastne Škocjanske jame so že zgodaj burile človekovo domišljijo. Podzemni svet, tajinstveno delo narave - vode in kamna - z življenjem v temi ter v podzemskih potokih in jezerih, je porajal mnoge legende in tudi strahove. Vendar je človekova radovednost sčasoma premagala strahove in jih nadomestila z željo po raziskovanju in razumevanju tega sveta. Legende so postale del kulturne dediščine, znanje pa se vse bolj bogati z razumevanjem krasi in kraških pojavov - za nekatere so mednarodno uveljavljena slovenska poimenovanja. Slovenski kras je zelo zgodaj začel zanimati raziskovalce. Škocjanske jame so že v 19. stoletju pritegnile mnoge radovedneže in dobile prve turistične poti, vklesane v stene podzemnih rovov. Podzemni svet je dobival vse več občudovalcev, znanje o nastajanju jam in življenju v njih je vse večje. Razvoj pa prinaša s seboj tudi bojzani in skrbi - onesnaževanje, ki mu narava le stežka kljubuje. Zato je tem večja odgovornost države in vsakega posameznika, da ta prečudoviti podzemni svet, skupaj s kulturno dediščino na površju, varujemo in ga ohranjamo za prihodnje rodove, da bodo lahko pripovedovali zgodbo: "Tam na slovenskem krasu obstaja prečudoviti podzemni svet, ki se imenuje Škocjanske jame..."

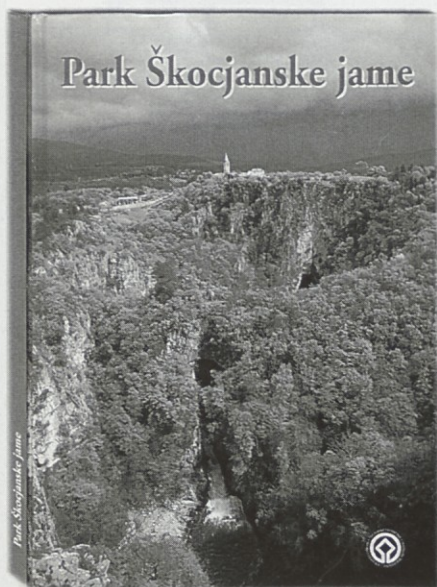
Popotnico je monografiji napisal direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame **Albin Debevec**. Tri poglavja - Pot do zaščite in dejavnosti parka, Vplivno območje parka in

Kulturna dediščina - je prispeval **Borut Peric**, sodelavec tega zavoda. Poglavje Škocjanski splet naravne dediščine je napisal **Tomaž Zorman**, tudi zavodov sodelavec. Zgodovinski pregled in opis jam je prispevek akademika prof. dr. **Andreja Kranjca** iz postojnskega Inštituta za raziskovanje krasi ZRC SAZU. Tudi poglavje Klima, geologija in geomorfologija je delo sodelavca istega inštituta dr. **Andreja Mihevc**a. Poglavje Flora in favna je napisal dr. **Rajko Slapnik** iz Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU. Sodelavec Narodnega muzeja Slovenije dr. **Peter Turk** pa je napisal poglavje Arheologija.

Po tematski izdaji revije Kras št. 17-18 iz leta 1996, posvečeni deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine; po posebni slovensko-angleški izdaji revije Kras - Javni zavod Park Škocjanske jame št. 30 iz leta 1998, ki predstavlja vse pomembne listine o tem zavodu ter njegovo organizacijo, in po več kot petdesetih v drugih izdajah revije Kras objavljenih prispevkih številnih avtorjev o Škocjanskih jamah, o njihovem nastanku, o odkrivanju, varovanju in prezentaciji javnosti ter še o marsičem, kar je bilo zvečine prvič objavljeno o tej svetovni znamenitosti, ima zdaj Park Škocjanske jame tudi svojo monografijo. Ne preobsežno, dokaj celovito in zlasti informacijsko zelo uporabno.

Škocjanske jame in istoimenski park, ki se bo - vsaj tako upamo - sčasoma še razširil, lahko spozna v eni publikaciji, kdor seže po monografiji "Park Škocjanske jame". In se odloči za obisk in ogled tega svetovnega čudesa. Pa ne le Slovenec in slovensko govoreč bralec. Sedaj tudi bralec, ki mu ni tuja angleščina, čez čas pa tudi bralci, ki obvladajo italijanščino ali nemščino, saj ima Javni zavod Park Škocjanske jame v načrtu tudi izdajo monografije v teh dveh jezikih.

Dušan Rebolj, publicist - izdajatelj revije Kras in direktor Mediacarso, d.o.o.

V SPOMIN

MAGIČNI POGREB RENATA FERRARIJA

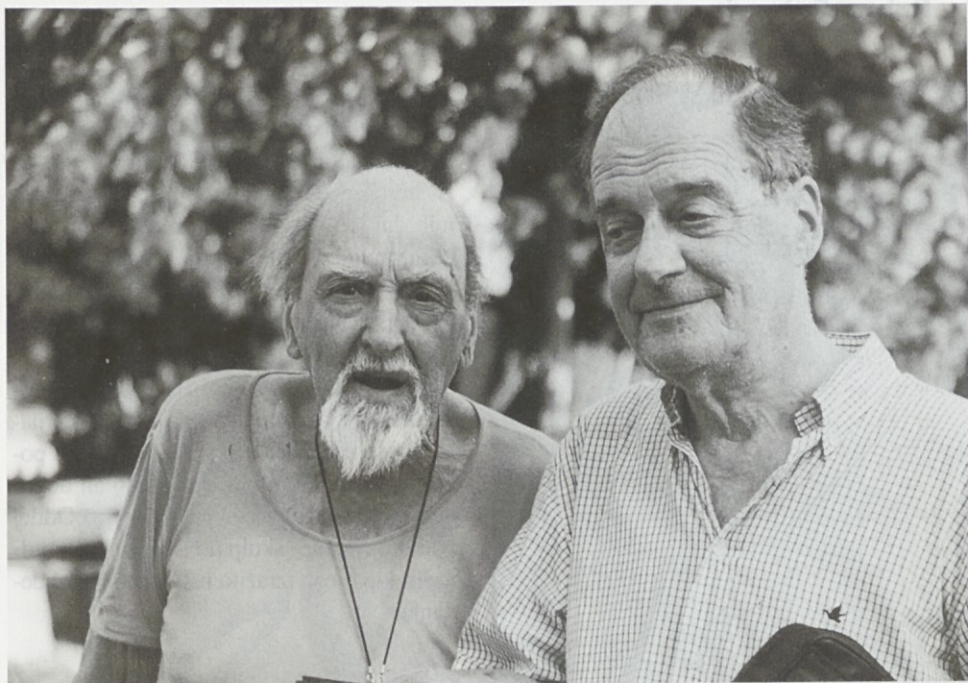
Pavle Merku

Zaljubljen je bil v Kras

14. decembra 2002: njegova žara na mizi pred starodavno murvo Fabianijevih v Kobdilju; pred murvo slovenska trobojnica s črnim trakom, kakor je v Sloveniji pri pogrebi navada; murva z golimi kratkimi vejami, štrlečimi iznad čokatega debla, izdaja svojo starost in postane v tem letnem času žalni spomenik; nad njo sije sonce sredi povsem jasnega neba; pokrajina je živa podoba, kakor si jo katerikoli bralec predstavlja ob njegovem zadnjem romanu. Kvartet trobil s slovesno žalostinko začenja obred, ki se nadaljuje z govorom Kristijana Mucka. Kakih sto prisotnih - Slovenci, domači in iz mest, Italijani, sorodniki in predstavniki kulture - sledi žari do sv. Gregorija, kjer ga čaka odprta družinska grobnica Fabianijevih. Kvartet trobil in besede ob grobu pomenijo dejanje ljubezni sorodniku ali prijatelju ali predstavniku kulture, ki mu magično lep dan še poudarja simboličnost.

Renato Ferrari, rojen pod habsburško krono leta 1908 v Gorici, je bil pokončen mož. Bil je zgodnji antifašist, okusil ječo v tržaškem Coroneu in za njo še konfinacijo, zgubil ob tem državno službo in je zato moral v Milano, kjer mu je bilo dano živeti kot profesor v privatnih šolah. Spoznal sem ga sredi osemdesetih let, ko se je pridružil Skupini 85, ki je v Trstu spodbujala medsebojno spoznavanje tu živčih etničnih skupin, in se odtlej srečala vsako leto; prej v Trstu, kjer je rad preživel poletne počitnice, pozneje v Štanjelu, kamor je zahajal zadnja leta. Ob vsakem srečanju sva ure dolgo govorila o aktualnih civilnih, družbenih, političnih, predvsem pa o kulturnih vprašanjih, ki so bila obema pri srcu.

Pri tem sem spoznal njegovo vdanost kulturi in sožitju vseh narodov na Primorskem in njegovo veliko ljubezen do Trsta in predvsem do Krasa. Bil je človek izredno široke kulture in velike ustvarjalne sposobnosti. Njegove knjige niso številne, ker ni nikoli tekmoval z drugimi na knjižnem tržišču, temveč so vse izraz notranje, da izpove bistveno. Prva *Caffè Ferrar*

Renato Ferrari poleti 1998 pred murvo Fabianijevih v Kobdilju. Ob njem prijatelj Pavle Merku. Fotografija M. Maver.

ri je pripoved o družinskih dogodkih v ljubljenskem Trstu. Druga *Cani e gatti a Trieste* govori o sovražni nestrpnosti med tržaškimi etnijami, ki si stojijo nasproti kot psi in mačke. Od tretje knjige naprej pa je posvetil pozornost Krasu, ki se mu je zapisal z globoko ljubeznijo. *Il gelso dei Fabiani*, ki je nedavno izšel v slovenskem prevodu z naslovom *Murva Fabianijevih*, je izpričevalo vdanosti Štanjelu in njegovi neposredni okolici, posebno Kobdilju, kjer raste znamenita, šeststo let stara murva. Ob njej se je odvijala zgodba rodu, ki se je sem zatekel iz Italije in Avstrije ter postal, posebno z arhitektom Maksom Fabianijem, kulturni vzvod ne samo za Kras, temveč še za avstrijsko prestolnico, za sam Trst in širok prostor okoli njega. Najpomembnejši dar Krasu pa je njegov zadnji roman *Nudi di donna*, napisan pri petinosemdesetih, v katerem je z neverjetno domišljjsko močjo izrazil svojo preda-

nost Krasu in kraškimi ljudem: roman raste od ljubezenskega opisa pokrajine in njenih prebivalcev do zanosnega epskega stopnjevanja zgodbe, ki nima enake v vsej literaturi o Krasu. Če pomeni Kosovelova poezija vrh opevanja Krasa v stihih, potem pomeni zadnji Ferrarijev roman vrh opevanja Krasa v prozi. Zato pričakujem, da bomo lahko kmalu brali tudi slovenski prevod tega romana.

Potem ko se njegova žara vleže v grobnico, po slovesnih žalostinkah zbranega trobilnega kvarteta, po dveh kratkih poslovilnih govorih se nebo počasi ogrinja z rahlimi dežnimi oblaki in zahajajoče sonce jih poslika z močnim oranžastim, potem še z rdečim sijem. Zmagoslavje barv, magija narave na decembrskem Krasu pozdravljata zaljubljenca, ki je tu našel zadnji počitek.

Ob umetnikovi petinsedemdesetletnici

KIPAR JANEZ LENASSI - MOJSTER V OBVLADOVANJU KAMNA

Brina Čehovin

Poleti 2002 je praznoval svoj petinsedemdeseti rojstni dan eden izmed najpomembnejših sodobnih slovenskih kiparjev, zagotovo pa med živečimi sodobniki neprekosljiv in odlični mojster v obvladovanju klasičnega kiparskega materiala - kamna. To bo zagotovo potrdil tudi z uresničitvijo najnovejšega javnega naročila. Za družbo Rižanski vodovod v Kopru bo sklesal fontano iz lipiškega kamna, ki ga bodo pripeljali iz kamnoloma Lipica sežanske družbe Marmor.

Od leta 1959, ko se je Janez Lenassi prvič udeležil prvega mednarodnega kiparskega simpozija v St. Margaretnu na Avstrijskem Gradiščanskem, pa do današnjih dni je s svojimi reprezentančnimi monumentalnimi deli obogatil prostore ustvarjanja s kar 25 simpozijскими skulpturami v Evropi in drugod po svetu ter s 15 monumentalnimi javnimi deli v Sloveniji.

Z uveljavitvijo simpozijev je monumentalna skulptura, katere poglaviti namen v še ne tako daljni preteklosti je bil počastiti spomin na določeno osebo ali dogodek, prevzela povsem novo vlogo. Odtlej velikoformatne skulpture odsevajo predvsem kiparjevo izrazito ustvarjalna prizadevanja.

Pobudnik za Formo vivo v Seči

V trinštiridesetih letih je Janez Lenassi sodeloval na osemindvajsetih simpozijih, kar nedvomno priča o kiparjevi veliki naklonjenosti tovrstnemu ustvarjanju. (Skupaj z Jakobom Savinjskom sta pobudnika in organizatorja FORME VIVE v Seči pri Portorožu, ki je po letu priprav prvič gostila mednarodno družino kiparjev leta 1961 ter sčasoma prerasla v bienalno manifestacijo. Na njuno pobudo se je istega leta odprlo tudi delovišče v Kostanjevici na Dolenjskem (material: les) ter v naslednjih letih Ravne (material: železo) ter Maribor (material: beton). Najdlje se je obdržalo prav portoroško delovišče.)

Zaradi vseh odlik in prednosti, ki jih nudi in omogoča simpozijško ustvarjanje (ustvarjalnost v uporabi klasičnega kiparskega materiala, druženje s kolegi, izmenjava mnenj in izkušenj, delo na prostem, neposreden stik z naravo, komunikacija z obiskovalci, vzgojni vidik), predvsem pa zaradi

svobode izražanja ob upoštevanju vseh človeških in umetniških vrednot, simpozijške skulpture morda bolj kot vsa ostala Lenassijeva dela izražajo umetnikov odnos ne le do ustvarjanja, temveč tudi do okolja, ki ga obdaja, in do svetâ, v katerem živi.

Zlasti za prve simpozijške skulpture je še značilno figuralno (dasiravno močno abstrahirano in stilizirano) izhodišče, ki pa ga je Lenassi z osvojitvijo novih spoznanj o avtohtonosti materiala in oblik sčasoma opustil. Namesto tega kamnito substanco ohranja v naravni elementarnosti z vsemi njenimi naravnimi lastnostmi in estetskimi kvalitetami ter jo obogati in oplemeniti s prefinjeno in pretehtano sugestivno umetniško sledjo ter v naravno kamnito gmoto, kot srednjeveški mojster, vkomponira svoj razpoznavni znak.

Skozi ustvarjalni process so se kiparju potrdila tudi njegova dotedanja spoznanja o dvopolarnosti svetâ. To se pri Lenassiju izkaže kot eno izmed bistvenih občelo-veških spoznanj, ki, če se ga zavedamo, omogoča lažje sprejemanje in razumevanje življenja v vseh njegovih pojavnih oblikah. Dvojnost, ki jo Lenassi kar naprej srečuje tudi v kamniti materiji, hkrati pomeni različnost, ki pa ne vodi v disharmonijo, temveč ob preudarnem ravnanju vodi v sožitje, kar nam vedno znova tenkočutno sporočajo njegove skulpture.

Omeniti velja še nekaj pomembnih značilnosti Lenassijevih skulptur. Te praviloma nimajo prednje ali zadnje strani, nimajo bolj ali manj pomembnih ploskev in nimajo mrtvih robov in vogalov. Ob sugestivni gibanja, ki jo izražajo grafični elementi ali s pretanjenim poslušom minimalno obdelane ploskve in robovi, nam razkrivajo svojo vsebino iz vsake točke, iz vsakega pogleda svoje mase. Navidezna statičnost Lenassijevih skulptur pa je odsev tako uravnovešenih, med seboj nasprotujočih si silnic, kot ravnotežja med različnimi masami in oblikami.

Odmik od človeške figure kot edino veljavnega in dopustnega nosilca idejne vsebine

V domačem prostoru je Lenassi zbudil pozornost leta 1960 s svojim prvim javnim naročilom (material: beton), spomenikom letalcu Edvardu Rusjanu v Novi Gorici.

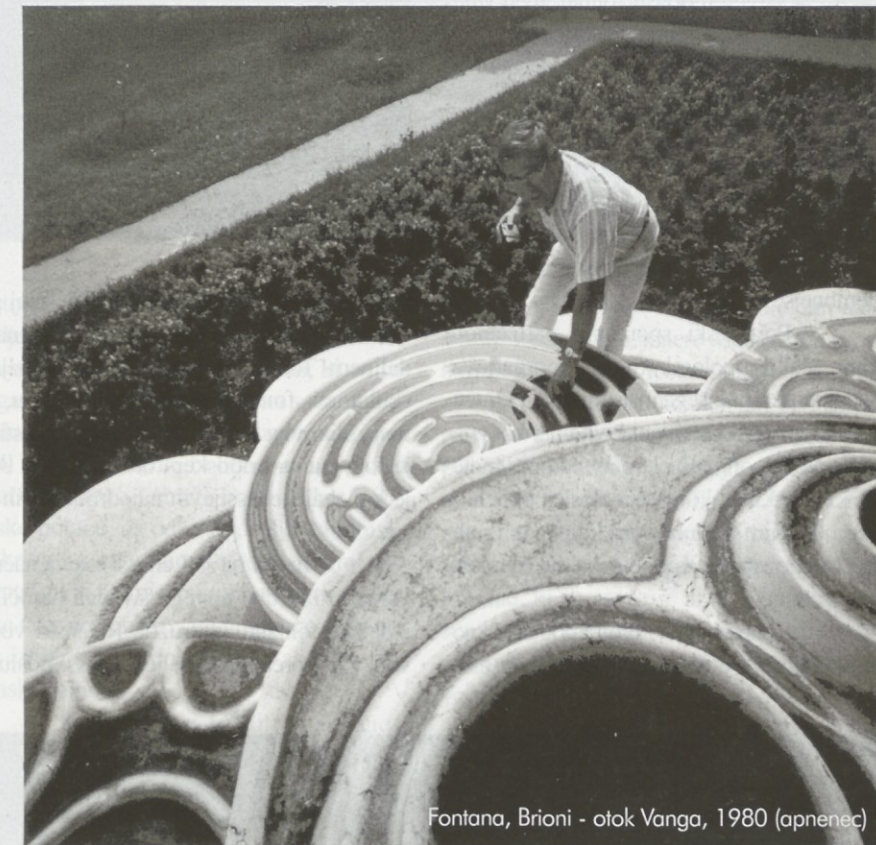
Za razliko od svojih kiparskih in študijskih kolegov, ki se v svojem spomeniškem snovanju niso oddaljevali od človeške figure in bolj ali manj čistega realizma, je Janez Lenassi prvi pri nas, ki se je v spomeniških delih odmaknil od človeške figure kot edino veljavnega in dopustnega nosilca idejne vsebine ter namesto napadalne patetičnosti oplemenitil svoje spomeniške kreacije z novo, sodobnemu času primernejšo simbolno zasnovo, vlogo in sporočilnostjo ter ohranil ravnovesje med monumentalnostjo in estetikom.

Tako je namesto Rusjanovega poprja v nekoliko nadnaravni velikosti na (takrat še) prostrani zelenici zrasel oblikovno preprost, a izpovedno sugestivni simbol letenja, ki ne ponazarja le junakove dejavnosti (konstruktor in letalec), njegove neustavljive sle po letenju, ki ga je pripeljala do tragičnega konca, pač pa s svojo izrazito aerodinamično obliko postaja splošen simbol letenja, ki nam priključuje v spomin ne le antično zgodbo o Ikarusu, temveč vedno živo človekovo željo po obvladovanju prostora, ki mu po naravi ni (bil) dan, ter njegovo hrepeneje po gibanju in napredku.

Vsa Lenassijeva realizirana javna dela, bodisi spomeniki žrtvam NOB kot tudi ostala naročila, oziroma natečaji pričajo o prilagodljivosti in upoštevanju okolja (krajina, arhitektura, urbanistična ureditev, kultur-

Umetnost bo za vse večne čase imela funkcijo oblikovati človeka v pozitivni smeri, ga hrabriti pri iskanju pozitivnih vrednot in iskati lepoto življenja.

(Janez Lenassi)

Fontana, Brioni - otok Vanga, 1980 (apnec)

na, umetnostna in materialna tradicija), v katero Lenassi umešča svoje skulpture, hkrati pa odražajo zvestobo svojemu sodobnemu načinu razmišljanja, svojskemu pristopu k ustvarjanju ter predvsem lastnemu likovnemu izrazu.

Nič manj odmeven, monumental in sodoben je bil njegov spomenik padlim v NOB iz leta 1965, postavljen v Ilirski Bistrici (prav tako iz betona).

1976. leta, na mednarodnem kiparskem simpoziju v Perchtoldsdorfu na Dunaju, Lenassi prvič vključil vodo kot sooblikujoči element skulpture, kar kasneje uspešno uporabi še večkrat.

Simbolično je voda vir življenja, materia prima, izvor in prinašalka življenja. Je simbol čistosti, sredstvo očiščevanja, in s tem tudi kreposti in vrlin. In je prisposoba toka življenja in časa.

Hkrati, ko označuje nestalnost in spremenljivost, simbolizira tudi večnost. Je središče preporoda in obnavljanja.

Ni torej presenetljivo, da so številni umetniki, kiparji in arhitekti, eni bolj, drugi manj, skozi stoletja, z gradnjo različnih vodnjakov, poskušali vse te simbolne pomenne vode vnesti in ovekovečiti v sami zgradbi tega pomembnega dekorativnega elementa skoraj slehernega mesta. Zlasti v baroku,

KIPARSTVO

ko so najbolj množično nastajale nadvse izvorne in domišljajsko razgibane fontane, ki so naglaševale predvsem lirični in razpoloženjski (dinamični) moment, je imela voda poseben pomen.

Svojemu opusu fontan, med katere sodi tudi nekaj simpozijjskih, je Lenassi vdahnil sodobnejši izraz in v vodnjake vtkal bogastvo sporočil in simbolov in jim tako namenil času pomensko bogatejšo in pomenljivejšo vlogo, kot so jo le ti imeli v preteklosti, ko je bila njihova osnovna funkcija zbiranje vode.

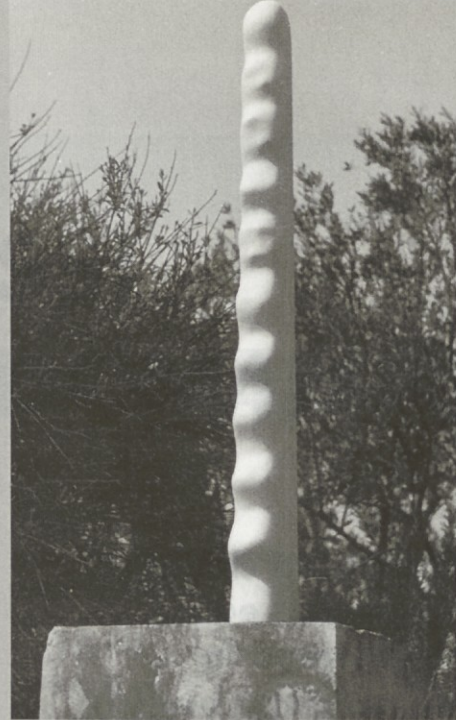
Naj med njimi omenim le najpomembnejše!

Portoroški spomenik partizanom pomorščakom poleg kompasa, mornarjevega najpomembnejšega instrumenta, vključuje vodo, prvinski element življenja, kot enakovreden in sotvoren element kamniti materiji, ki jo je kipar, kot vedno doslej, obdelal z njemu lastnim poslušom za kamen ter z občudovanja vredno rokodelsko in tehnično dovršenostjo.

Impresivna v svoji mogočni monumentalnosti je monolitna fontana iz tem-

Na premcu, 1975,
last Splošne plovbe Portorož

Misel, 1979 (marmor)
Kosovelova knjižnica v Sežani

nega granita na ljubljanskih Žalah, njej podobna simpozijjska skulptura - fontana v daljnem Tokiu ter prav tako simpozijjska skulptura - fontana v bližnjem Sesljanu, nič manj slikovita v svoji igrivi razgibanosti pa je fontana na brionskem otoku Vanga. A to je le nekaj Lenassijevih najodmevnejših rešitev!

Te dni pa se Lenassi loteva načrtovanja in izvedbe novega javnega naročila - izdelave fontane za družbo Rižanski vodovod. Že v preteklosti se je Lenassi posluževal

domačega kraškega apnenca za izdelavo manjših skulptur, tokrat pa bo iz njega izdelal večjo kompozicijo.

Lenassi odločno stopa po začrtani si ustvarjalni poti...

Že z izvedbo svojih prvih monumentalnih skulptur, tako simpozijjskih del kot javnih naročil, je Janez Lenassi jasno nakazal likovno in vsebinsko problematiko, ki ga zanima, ter začrtal ustvarjalno pot, po kateri odločno stopa vse odtlej.

Njegova ustvarjalna hotenja so bila že od samega začetka usmerjena v en sam cilj: odkrivati plastične gmote je zanj pomenilo tudi iskati prvinski likovni izraz, kar pa mu je bilo ob odkritju polaritete kmalu jasno in znano.

Trdi kamen je umetnika silil v enostavno in bolj plastično obliko, v opuščanje podrobnosti in detajlov ter ga vodil k dajanju prednosti gmoti telesa, ki je tako postala odločilna komponenta Lenassijeve kiparske zamisli. V svoje skulpture je umetnik vnesel sadove svojih razmišljanj in spoznanj o človeku in o vseh živih bitjih in neživih stvareh, ki so del narave, le ta pa je kot droben delec vpeta v mogočno prostranstvo kozmosa.

V tako organiziranem svetu Lenassi pojmuje umetnost kot najvišjo duhovno komunikacijo med ljudmi in predmeti, ki nas obkrožajo. Prav zato, ker je umetnost

Spomenik padlim v NOB, Ilirska Bistrica, 1965 (beton)

Spomenik pomorščakom, 1977
fontana v Portorožu

Spomenik Edvardu Rusjanu, 1960 (beton)
Nova Gorica

povsem duhovna, omogoča komunikacijo le v intimnem razporejenju in Lenassijeve skulpture nedvomno odlično izpolnjujejo svoje tovrstno poslanstvo.

Težnja po harmonični celoti in lepoti izraza ter dinamični uravnovešenosti in ravnotežju je prav tako ena izmed vidnih in pomembnih značilnosti tako večjih kot malih Lenassijevih skulptur.

Morda se prav v naključno izbranih kamnih - iz ostankov narejenih abstraktnih skulpturah - najbolj neposredno odraža umetnikov intimen, tovariški odnos do kamna, materiala, ki mu je zvest že desetletja, ki nas ob pomoči Lenassijevega občutljivega kiparskega posega nagovarjajo s čistostjo, popolnostjo in poetično sporočilnostjo svojega izraza.

Bližina morja, s svojo nenehno se spreminjajočo zunanjo podobo, je kiparju Lenassiju nudila neizčrpen vir navdiha in svojevrsten izziv, ki je botroval nastanku številnih likovno in vsebinsko uspešnih skulptur, s katerimi se je v slovenskem prostoru lotil povsem nove in neraziskane teme morja (ne več kot nekdanje dramatične in baročno razgibane alegorije in personifikacije, temveč kot sodobnemu času primeren simbol) ter za mediteranski prostor značilnih prvin in dokazal, da ni le mojster velikih, monumentalnih izvedb, temveč da je v enaki meri kos tudi manjšim, notranjosti hiš in domov namenjenim skulpturam.

V Lenassijevi naravi ni nobene sledi nasilja, nebrzdane impulzivnosti in nepremišljene vihanosti, zato je tudi njegov

pristop h kamnu prijateljsko umirjen, premišljen in spoštljiv. V svojem dolgoletnem ustvarjalnem obdobju mu Lenassi, ki od samega začetka jemlje kamen kot sebi enakovreden, živ, avtohton organizem, nikoli ni vsilil oblike, ki že ne bi bila v njem. Svojo kiparsko nalogo Lenassi pojmuje kot prijateljsko pomoč, da odkrije idealno obliko, ki se skriva v kamnu samem, ter s svojimi tenkočutnimi in premišljenimi posegi omogoči, da se ta, v neizoblikovani gmoti zaznana oblika izrazi s čistostjo izraza in zaživi v pomenski polnosti.

Ko je Lenassi začutil avtonomnost kamna in enakovrednost svojega likovnega izraza, ko je spoznal, da ni potrebe po nadvladi ali popuščanju, temveč da bo umetnica zaživela svoje življenje samo, če bo poleg zadostitve splošnim kiparskim zahtevam izražala tudi njuno medsebojno upoštevanje in spoštovanje, se je s svojimi deli uvrstil med tiste vrhunske umetnike, ki nas prevzemajo tako z veličino duha kot tudi z lepoto izraza.

V svojem več kot pet desetletij obsegajočem plodnem obdobju pa se je Lenassi loteval tudi izdelave nagrobnih spomenikov (več kot 15 jih je, med njimi tudi spomenik slikarju Avgustu Čermigoju, ki je pokopan v Sežani). Prav tako uspešno se je loteval ustvarjanja kulis za gledališke in baletne predstave (ter že za prvo prejel nagrado Sterijinega pozorja), ilustracij in fotografij. Bogate in dolgoletne so tudi njegove pedagoške izkušnje, predvsem na poletnih kolonijah v tujini (naj med njimi izpostavimo

poučevanje na svetovno znani Poletni akademiji v Salzburgu, katere ustanovitelj je avstrijski slikar Oskar Kokoschka).

Ves ta čas, ko Lenassi živi in ustvarja v Piranu, se aktivno udeležuje tudi posvetov o varovanju urbanih obalnih mest in o ekološki zaščiti morja. Prizadet zaradi nepremišljenih in uničevalnih posegov tako imenovanih "strokovnjakov" v prostor, ki ga ima rad, ki ga spoštuje in ki ga poskuša po svojih najboljših močeh ohranjati, se oglašuje z dopisi v dnevnem časopisu ter na odgovornih institucijah.

Vse to nam predstavlja Janeza Lenassija kot pokončno osebnost in celovitega, vrhunsko kvalitetnega ustvarjalca, kakršnih na Slovenskem kljub poplavi šolanov in nešolanov umetnikov ni veliko.

V času, ko umetnost vse bolj postaja predmet manipulacije, ko je bolj kot vsebina pomemben končni učinek "umetnine", Janez Lenassi s svojim poštenim in spoštljivim odnosom do sebe, do materiala, v katerem ustvarja, do ljudi, ki so jim dela namenjena, ter do okolja, v katerem živi, nadaljuje tisto tradicijo umetnosti, ki - če nam je notranje blizu - pomeni nekaj najlepšega, najčistejšega in nesmrtnega v našem življenju, kar nas bogati in osrečuje, ker raste in živi z nami.

Brina Čehovin, prof. umetn. zgodovine in univ. dipl. etnologinja - vodja promocijskih dejavnosti v Slovenski turistični organizaciji v Ljubljani, doma iz Sežane

Žito in Natura

ŽITNI ZAJTRK

Sadno-žitna kaša "müsli" je sinonim za zdrav in hranljiv zajtrk. Stara je že sto let. No, vsaj za novodobne častilce zdravega življenja. Za tiste, ki so kombinirano skrivnost žitnih kosmičev, sadja, jedrastih plodov, semen in mleka prenašali iz roda v rod, je skrivnost ostajala dobro varovana.

Obsedenost z zdravjem nikakor ni novodobna obsesija. Iskalci eliksirja dolgega življenja so v iskanju večnosti običajno prezrli pomen naravne in zdrave hrane, so pa njihovi neuspehi in napredek znanosti vsekakor dodatno pripomogli k preboju žitnih kosmičev in semen v zdravo prehranjevanje. Tisti, mnogo skromnejši, ki so živeli od sadov svojega dela, so že stoletja dolgo za zajtrk jedli zdrobljeno žito, namočeno v mleku in medu, ter zraven grizljali jabolka. V preteklem stoletju smo skrivnost müslijev odkrili tudi pri nas.

Sport müsliji so del Žitovega programa **Natura**, ki ohranja polno vrednost žit ter vsebuje veliko naravnih vitaminov, mineralov in hranilnih snovi, kot so: ogljikovi hidrati, proteini in maščobe v pravilnem razmerju. Izdelki Sport müsli vsebujejo dovolj prehranskih vlaknin, da varujejo pred boleznimi srcâ in ožilja, zato imajo znak varovalnega živila. Zaslajeni so z naravnim medom.

ŽITO

Žitovo družino Sport müsli sestavlja sedem različnih mešanic, ki se imenujejo po prevladujočih vrstah sadja ali žitnih kosmičev. **Alpski Sport müsliji** imajo dodane gozdne sadeže, **Sadni Sport müsliji**

so bogati z mešanico suhega sadja (25%), **Tropski Sport müsliji** vsebujejo tropsko mešano sadje, lešnike pa so nadomestili mandeljni. **Sport müsliji** z ovsenimi kosmiči imajo poudarek na vsebnosti ovsenih kosmičev in so obogateni s kakavom. **Polnozrnatí Sport müsliji** in **Sport müsliji Žita** vsebujejo polnozrnaté kosmiče različnih žit: ovsá, pšenice in rži, ki so jim poleg lešnikov in suhega sadja dodana tudi sončnična semena oziroma hrustljavi koruzni kosmiči. Za otroke in mladino so primernejši **Čokoladni Sport müsliji**, v katerih so žitni kosmiči oblití s čokolado in so še dodatno obogateni s pravimi koščki čokolade in kokosa.

S svojo sestavo žitnih kosmičev, suhega sadja, jedrastih plodov, semen in mleka so Sport müsliji vir uravnotežene zdrave prehrane in pripomorejo k izboljšanju prebave, zmanjševanju telesne teže in uravnavanju krvnega sladkorja. Poleg tega predstavljajo izdelki Sport müsli polnovreden obrok in so primerni za zdrav zajtrk, malico ali vmesni obrok z mlekom, z jogurtom in s skuto. Iz njih lahko z dodatkom moke, jajc in maščobe spečete okusne müslijeve piškotke ali pa jih zamesite v testo in spečete slasten müslijev kruh.

CENTRALNO OGREVANJE IN KUHANJE NA NARAVI PRIJAZEN NAČIN

**Z utekočinjenim
naftnim plinom
iz najetega
malega plinohrama**

Agencija Kras

V zadnji izdaji revije Kras ste lahko prebrali ponudbo Sektorja PLIN KOZINA družbe INTERINA, d.o.o., o naravi prijaznem ogrevanju in kuhanju z utekočinjenim naftnim plinom (UNP) iz najetega malega plinohrama. In na njenem koncu obljubo, da bo v tej izdaji Krasa predstavljen primer, kako je ta družba skupaj z izvajalcem del - družbo PLIN EKSPERT iz Sežane - enemu izmed svojih številnih naročnikov ter odjemnikov utekočinjenega naftnega plina naredila projekt za prehod od klasičnega ogrevanja s kurišči na drva in premog na centralno ogrevanje z UNP, namestila mali plinohram, plinsko toplotno postajo in vse plinske inštalacije ter napeljala centralno ogrevanje v hiši s čisto površino 170 kvadratnik metrov.

Od vkopanega plinohrama je videti samo pokrov ventilov in inštrumentov

Lastniki hiše so v letu 1999 izrabili ugodno posojilo Ekološko razvojnega sklada Republike Slovenije, d.d., namenjeno prehodu od klasičnih načinov ogrevanja in kuhanja z drvini in s premogom na ogrevanje in kuhanje z naravi prijaznimi gorivi, med njimi tudi z utekočinjenim naftnim plinom.

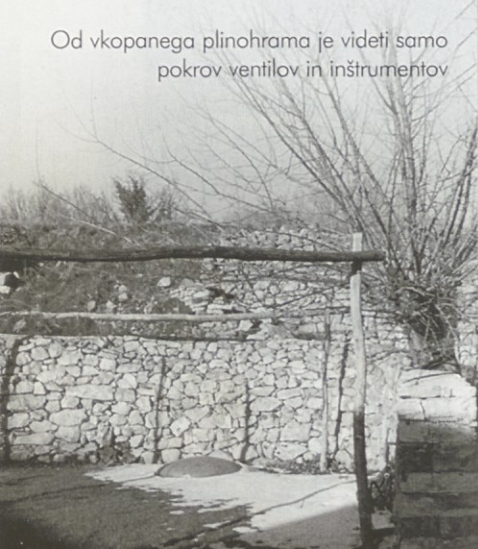
Med več ponudniki so investitorji izbrali izvajalsko ponudbo družbe z omejeno odgovornostjo PLIN EKSPERT iz Sežane, s katero so jim strokovnjaki oziroma tehnična služba Sektorja PLIN KOZINA družbe INTERINA predlagali najbolj gospodarno rešitev za prehod na novi način ogrevanja in kuhanja. Projekt za postavitve malega plinohrama na UNP, za postavitve toplotne postaje, za napeljavo centralnega ogrevanja in za napeljavo plina od plinohrama do plinskih trošil v hiši pa je naredila firma INSTALING iz Tomaja.

Ko so se investitorji v marcu leta 1998 odločili za uvedbo naravi prijaznega ogrevanja in kuhanja v svoji hiši, so predvidevali postavitve malega plinohrama na prostem za hišo, da bi bil čim manj viden in moteč, in v ta namen pridobili najprej vsa potrebna soglasja. Med temi postopki pa so se spremenili pogoji za postavitve plinohrama; dovoljen je bil tudi njegov vkop v zemljo. Zato so se odločili za takšno rešitev na bližnjem vrtu ter za to pridobili nova soglasja.

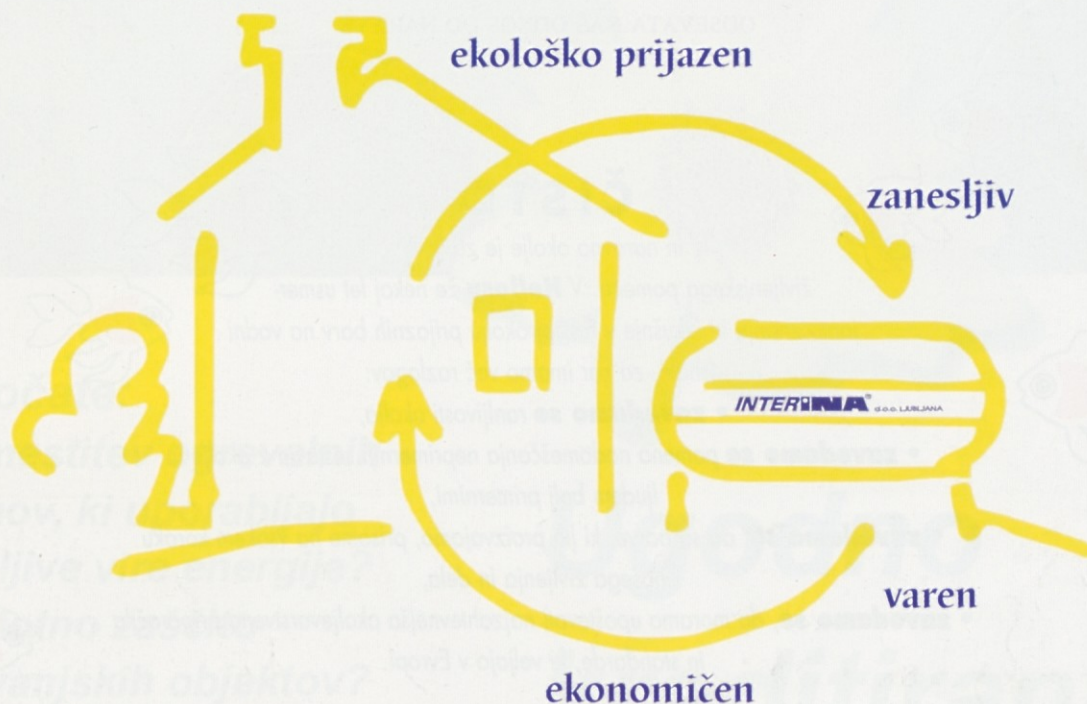
Na pomlad in čez poletje 1999 so sledili izkop zemlje za mali tritisočlitrski plinohram in izkop jarka za napeljavo plina v hišo ter zasutje najetega plinohrama, namestitve in vzdida-va zapornega ventila, namestitve plinske toplotne postaje v servisnem prizidku in napeljavo centralnega ogrevanja po hiši. Konec septembra 1999 so bili opravljeni potrebni preizkusi in inšpekcijski pregled, nakar so investitorji dobili dovoljenje za zagon toplotne postaje. In v prvih novembrskih dneh, ko so iz Sektorja PLIN KOZINA družbe INTERINA pripeljali utekočinjeni plin propan-butan ter z njim napolnili vkopani plinohram, so investitorji začeli ogrevati hišo s centralnim ogrevanjem.

Za servis plinske toplotne postaje skrbi družba PLIN EKSPERT iz Sežane, za vzdrževanje najetega malega plinohrama pa skrbi njegov lastnik - Sektor PLIN KOZINA družbe INTERINA, ki tudi redno dobavlja plin.

Če se zanimate za ogrevanje in kuhanje v svoji hiši ali v svojem stanovanju z utekočinjenim naftnim plinom in bi se s tem radi razbremenili skrbi za kurjavo, čiščenja kurišč in ravnanja s pepelom, ker sedaj uporabljate kurišča na drva in premog, naravi pa bi radi prižanegli s prekomernim onesnaževanjem, preberite še oglas na desni strani!

ENERGIJA SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI
UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN
v malih plinohramih

Nudimo vam:

- najem nadzemnih in podzemnih plinohramov pod ugodnimi pogoji
- svetovanje, montažo in vzdrževanje plinskih postaj
- strokovno dežurno službo, ki je na voljo 24 ur na dan
- hitro in zanesljivo dobavo plina
- brezplačni telefon za naročila plina 080 2290

INTERINA[®] d.o.o. LJUBLJANA

informacije:

SEKTOR PLIN KOZINA

6240 Kozina, Dolinska 14

tel.: 05 618 10 00

fax: 05 680 20 31

dežurna služba: 041 772 956

e-mail: plin.kozina@interina.si

PLINARNA TRZIN

1236 Trzin

tel.: 01 564 11 45

fax: 01 564 11 44

dežurna služba: 041 668 144

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

Se odločate:

- za namestitev ogrevalnih sistemov, ki uporabljajo obnovljive vire energije?
- za toplotno zaščito stanovanjskih objektov?
- vgradnjo oken?
- za majhno čistilno napravo za odpadne vode iz stanovanjskih objektov?
- za menjavo azbestne strešne kritine?

Ali pa želite le kupiti vozilo na električni ali hibridni pogon?

Ugodno kreditiranje občanov

**NAŠI KREDITI Z NIZKO
OBRESTNO MERO VAM
OMOGOČAJO
PRAV TO!**

Za dodatne informacije kontaktirajte:
Ekološko razvojni sklad Republike Slovenije, javni sklad
1000 Ljubljana, Trg republike 3,
telefon: 01/241 48 20
spletna stran: www.ekosklad.si

Pokličite zdaj!

Velika predpraznična naročniško-prodajna akcija.

Siemens C55

19.900 SIT

Pogoj: sklenitev/podaljšanje
naročniškega razmerja Mobitel
GSM za 24 mesecev.

- 5-vrstični grafični zaslon
- WAP
- GPRS
- polifonično zvonjenje

Že na prvi pogled vas prepričajo skromne cene in bogata izbira. A to še ni vse!

1. Ne plačate priključne takse.
2. Izberete naročniški paket po svoji meri.
3. Poleg Mobitelovih nočnih pogovorov izkoristite še Zvezo ali Slovensko navezo.
4. Dostopate do 1000+1 informacije in do 1000+1 zabave.
5. Deležni ste popustov na pogovore, ...

Philips Fisiso 120 za 2.003 SIT • Motorola T190 za 8.900 SIT
Sony Ericsson T100 za 9.900 SIT • Philips Fisiso 820 za 19.900 SIT

Informacije na brezplačnih številkah:

080 70 70 031/041 700 700 (za naročnike), 031/041 121 (za Mobiuporabnike).

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI